



Jürgen Brater

Maimuța din tine



Jürgen Brater s-a născut în 1948 și a absolvit studii de medicină și stomatologie, iar din 1996 are propriul său cabinet. Conduce cursuri de perfecționare pentru cadre medicale și desfășoară o intensă activitate științifică și publicistică. Titluri apărute: *Lexikon der rätselhaften Körpervorgänge* (Lexiconul proceselor enigmatice din corp), *Generation Käfer* (Generația broscuței), *Bier auf Wein, das lass sein* (Berea după vin e un chin) și *Mehr Power!* (Mai multă putere!).

Jürgen Brater

Maimuța din tine

Jürgen Brater
WIR SIND ALLE NEANDERTALER

ORIGINI ȘI DEZVOLTARE

DE UNDE VINE OMUL

Faptul că noi, oamenii, existăm este o pură întâmplare. Sau, exprimat mai științific: ființarea noastră depinde de evoluție, ceea ce, în esență, înseamnă același lucru. Deoarece motorul evoluției nu este nimic altceva decât întâmplarea – chiar dacă unora le stă ca ghimpele în ochi teoria că noi și cimpanzeii am proveni din strămoși comuni (ceea ce, de altfel, nu este deloc una și aceeași cu teza adesea auzită, că străbunii noștri ar fi fost maimuțe). La fel li se pare de nepotrivită imaginea și celor care ne consideră țelul sau – formulat pe cât de poetic, pe atât de îngâmfat – încununarea creației. Deși teoria evoluției, așa cum a fost prezentată de Charles Darwin la mijlocul secolului al XIX-lea în cartea sa *Originea speciilor prin selecție naturală*, a fost admisă de naturaliști, de majoritatea filozofilor și chiar și de o bună parte dintre teologi, este în continuare greșit înțeleasă, tezele ei sunt în continuare greșit interpretate. Când vorbim despre *survival of the fittest*, nu înseamnă de fapt supraviețuirea celui mai puternic, după ce îl execută sumar pe cel mai slab, ci a celui mai bine adaptat – care ar putea să fie și cel mai slab dintre ei. Așa se face că, pe termen lung, se impune acea ființă care se acomodează cel mai bine în condițiile de mediu respective, pe când cel mai puțin adecvat dispare în termen mai scurt sau mai lung.

Să luăm un exemplu: undeva, într-un loc unde e cald și grâu crește pe terenuri de culoare închisă, trăiesc iepuri brun-roșcați. Fiind bine camuflate, rozătoarele cad rareori victimă animalelor de pradă, iar celelalte se pot înmulți nestingherit. Cu timpul, clima suferă modificări; deceniu de deceniu, sau poate secol de secol, se face tot mai frig, ninge tot mai des, iar zăpada se topește tot mai greu. O catastrofă, în ceea ce privește iepurii, cât se poate de ușor de observat de la mare distanță pe un teren de culoare deschisă, mulți fiind omorâți și mâncați de vulpi, vulturi și alte carnivore. Și atunci, datorită unei distribuții și reasamblări aleatorii ale genelor

cu prilejul împerecherii a doi iepuri, sau după intervenția unei mutații, schimbare la fel de aleatorie a genotipului, pe lume apare un iepure cu blană ceva mai deschisă la culoare. Pe vremuri, un rozător ușor de distins ar fi fost înhățat primul de păsările de pradă și ar fi ieșit din scenă încă înainte să-și întore în rol. Însă acum, în mediul mai luminos, outsiderul prezintă avantajul de a fi mai greu de depistat decât ceilalți membri ai speciei; așa ajunge să se înmulțească și să transmită mai departe, anumitor urmași, genele răspunzătoare de deviația de culoare a blănii lui. Astfel, în generațiile următoare se vor naște, pe lângă iepurii întunecați, și unii cu blana de culoare puțin mai deschisă. Și cum rozătoarele de nuanță închisă sunt rapid decimate de dușmani, multe dintre ele nu ajung să se mai înmulțească, în vreme ce iepurii de culoare deschisă care se împerechează între ei sau cu cei maro-roșcați aduc iarăși pe lume pui ceva mai decolorați.

Ca să scurtăm povestea: culoarea deschisă, în mod normal echivalentă cu o condamnare la moarte, se dovedește o adevărată binecuvântare în noile condiții și, cu timpul, genele răspunzătoare devin tot mai des prezente în ereditatea iepurelui, în așa-numitul lui bazin genetic, pe când genele care determină nașterea unor exemplare cu blana de culoare închisă dispar, încetul cu încetul. Procesul continuă până când, după multe, foarte multe generații, rozătoarele ajung în sfârșit de culoare aproape albă. Așa ceva durează, în condițiile date, zeci de mii, ba chiar milioane de ani în cazul schimbărilor mai puțin evidente, însă evoluția nu are nicio grabă. Când iepurii întunecați sunt siliți de împrejurări să se retragă într-o regiune cu mai puțină zăpadă, ca să aibă șanse mai mari să se adăpostească, în vreme ce iepurii albi se simt în largul lor tocmai pe terenul deschis la culoare, adică atunci când cele două populații se îndepărtează treptat tot mai mult între ele sau întâlnirea lor este împiedicată de o barieră geografică – un ghețar uriaș, spre exemplu, sau o prăpastie tot mai adâncă, așa ca Grand Canyon din Statele Unite –, nu se mai pot împerechea și face schimb de gene între ele. În zona de condiții climaterice hibernale vor mai trăi în cele din urmă doar iepuri albi, care între

timp s-au îndepărtat atât de mult de strămoșii lor inițiali din punctul de vedere al trăsăturilor fizice și al comportamentului de reproducție, încât, chiar dacă s-ar mai întâlni cu ei, fie nu s-ar mai împerechea deloc, fie urmașii rezultați nu ar mai fi fertili. Așa a apărut o nouă specie. Și, dacă mai avem răbdare doar câteva milioane de ani, din noile specii se dezvoltă, în același fel, noi genuri, familii, ordine și clase. Tot așa, spre exemplu, s-au dezvoltat, din pești, broaștele și restul amfibienilor, apoi reptilele și păsările și, în cele din urmă, mamiferele.

Și la fel s-a întâmplat, științific vorbind, și cu noi, oamenii, care am devenit ceea ce suntem astăzi, prin continuă variație și selecție. Cu totul întâmplător, pornind de la stadiul preliminar, asemănător cu maimuța (numit de oamenii de știință *Australopithecus*) și trecând prin *Homo Habilis*, adică „omul îndemânat”, și *Homo erectus*, ceea ce s-ar traduce prin „omul ridicat” sau „vertical”. Prin urmare, nu suntem în niciun caz produsul final al unei dezvoltări continue și ferme, dinainte plănuită (Darwin i-a supărat pe o mulțime dintre contemporanii săi cu această constatare), ci rezultatul ei pe cât de întâmplător (variație), pe atât de inevitabil (selecție).

Evoluția nu stabilește un plan, este perfect oarbă în ce privește viitorul și produce absurdități cu nemiluita; de aceea și seamănă desfășurarea ei cu o cursă nebună, în zigzag, plină de ocolișuri și de salturi laterale. Continuarea dezvoltării s-a produs exclusiv grație faptului că natura acordă o șansă de supraviețuire de durată doar acelei ființe care se afirmă cel mai bine în condițiile ambientale dominante la un moment dat, cu alte cuvinte alege din nenumăratele variante apărute din pură întâmplare intenționat pe cele care prezintă cele mai bune premise de supraviețuire. Este cert că de-a lungul milioanele de ani au existat numeroși străbuni potențiali de-ai noștri lipsiți de avantajul de a trăi într-un loc sau în condiții climatice convenabile, dispărând de aceea pentru eternitate. Străbunii noștri, în schimb, au avut pur și simplu norocul să fie înzestrați cu trăsăturile potrivite, și apoi prilejul să se perpetueze și, cu timpul, să progreseze.

NEANDERTALIENI ȘI ALȚI OAMENI PREISTORICI

În același mod a apărut și omul de Neandertal¹, nume dat de o vale din apropierea orașului Düsseldorf, unde, în 1856 – la trei ani după apariția ediției princeps a cărții lui Darwin despre selecția naturală – au fost găsite pentru prima oară oasele sale: calota craniană, ambele femururi și humerusi, cinci coaste și o parte din bazin. A durat mai mulți ani până când arheologii germani și englezi au ajuns la o părere comună în legătură cu enigmatică descoperire – și anume că, împotriva presupunerilor inițiale, nu era vorba de un călăreț mongol dezertat din armata rusă în vremea lui Napoleon. Mai târziu s-au găsit și alte schelete, mai întregi, printre care unul foarte bine păstrat, în apropiere de Weimar.

Homo neanderthalensis, așa cum se numește el exact, științific, era puternic și înalt de statură – potrivit măsurărilor, ajungea la 1,80 metri – cu brațe lungi, respectând proporțiile. Volumul interiorului cutiei craniene, implicit și al creierului, era cu mai mult de un litru și jumătate mai mare decât al nostru, de astăzi; altfel, se deosebea de noi în primul rând prin proeminența osoasă pronunțată de deasupra ochilor, nasul lat și turtit și bărbia lipsă. Potrivit determinărilor pe baza osemintelor descoperite, omul de Neandertal ocupa în urmă cu circa 150000 de ani întregul spațiu european, unde a trăit vreme de „doar” aproximativ 125000 de ani, pentru a dispărea fără urmă acum circa 25000 de ani, din motive încă neelucidate.

Deși el a reprezentat, prin urmare, o linie colaterală a evoluției, și nu strămoșul nostru direct – rol atribuit așa-numitului „om de Cro-Magnon” – în cele ce urmează vom vorbi, generalizând, despre neandertalian, referindu-ne la străbunii noștri primitivi. Folosim acest termen comun și acceptat ca simplu sinonim pentru stră-străbunicii noștri arhaici – știind bine că ei nu pot fi de fapt băgați în aceeași oală, chiar și din cauza perioadei imense, de mai multe milioane de ani, cât au populat pământul și s-au dezvoltat.

1 Neandertal, după grafia germană actuală (n. tr.).

De la primii hominizi (ființe umanoide cu mers mai mult sau mai puțin vertical) care au populat lumea, au trecut în jur de patru milioane de ani, iar trăsătura aparte în succesiunea tipurilor de oameni primitivi este că totul s-a desfășurat extrem de lent. Exemplele răspândite pe suprafețe vaste au avut timp sute de mii de ani să se adapteze în amănunt la noile condiții de mediu. În schimb, de când cei din urmă neandertalieni au părăsit planeta, au trecut doar douăzeci, maximum treizeci de mii de ani. Poate să pară mult, dar pe scara evoluției reprezintă doar o clipită în istoria omenirii. Dacă reducem dezvoltarea genului „homo”, a cărui ultimă verigă o reprezentăm, la o zi de douăzeci și patru de ore, omul și-a petrecut cu mult peste douăzeci și trei de ore ca vânător culegător. S-a apucat de agricultură abia cu șase minute înainte de miezul nopții și chiar în ultima secundă s-a născut Iisus Hristos.

Consecința inevitabilă este că pentru adaptarea la viața noastră de astăzi, cu toate circumstanțele ei complicate, a rămas cu mult prea puțin timp. Dacă ne gândim că evoluția pretinde, în circumstanțe asemănătoare, milioane de ani pentru a reuși transformări minuscule într-o ființă, adaptând-o astfel cu foarte puțin mai bine la condițiile de mediu, nu este de mirare că genele noastre care ne determină nu doar înfățișarea, ci și funcțiile corpului și nu în ultimul rând comportamentul, au rămas în continuare în bună măsură identice cu cele ale strămoșilor din Epoca de Piatră. Antropologii Lionel Tiger și Robin Fox formulează cât se poate de drastic această stare de lucruri în cartea lor *The Imperial Animal* (subtitrată în ediția germană *Vânători din Epoca de Piatră în capitalismul târziu*): „Omul în postura de vânător nu a fost un interludiu al trecutului nostru îndepărtat. Suntem în continuare vânători, vânători încarcerați, domesticiți, înveninați, dezindividualizați și derutați.”

Originile noastre cinegetice sunt confirmate și de o analiză mai recentă a genotipului făcută de cercetători din Germania, Marea Britanie și Estonia și publicată la sfârșitul lui 2005 de revista *Science*. În concluzie, locuitorii Europei Centrale de astăzi

corespund din punctul de vedere al zestrei genetice în mică măsură cu plugarii – foarte recenți, din perspectiva evoluției – de la sfârșitul Epocii de Piatră. „Rezultatele obținute de noi indică mai degrabă că ne tragem din culegători și vânători din Paleolitic”, explică profesorul Joachim Burger de la Institutul de Antropologie din Mainz. În concluzie, micile grupuri care au introdus agricultura în Europa par să fi fost alungate din nou de hoardele de vânători-culegători – lăsând în urma lor plugăritul, dar nu și urme genetice. După cum se vede, nu suntem urmașii unor agricultori pașnici, ci ai unor triburi străvechi, în care bărbații obișnuiau să plece la vânătoare, iar femeile se îngrijeau de căminele lor din grote, de descendenți și de agonisirea hranei prin intensă activitate de cules.

Dincolo de toate acestea nu avem voie să scăpăm din vedere un aspect crucial: materialul cu care lucrează evoluția este mereu cel existent, și numai asupra lui se poate interveni pentru a fi schimbat extrem de încet și pas cu pas. Spre deosebire de un inginer care stabilește că o mașinărie nu mai face față, evoluția nu poate să arunce așa, pur și simplu, un organism demodat și să pună în locul lui altul nou, construit din temelii. Este adevărat, ființele încep să decadă și se stâng atunci când nu fac față la ritmul schimbărilor de mediu, dar asta nu intră deloc în contradicție cu realitatea că toate speciile de animale și de plante care se găsesc astăzi pe pământ provin din forme preexistente, prin urmare sunt rezultatul unui plan de construcție cu puțin mai bun, dar cu siguranță nu nou.

De aceea și noi am rămas, în esență, oameni ai Epocii de Piatră, cu câteva detalii ameliorate grație evoluției, în cel mai bun caz. Suntem în cea mai mare măsură construiți la fel ca ei, corpul nostru funcționează potrivit aceluiași mecanism ca ale lor, iar creierul ne este programat identic.

Așadar, este perfect firesc că ne purtăm și astăzi, în multe situații, la fel ca strămoșii noștri din Epoca de Piatră – chiar dacă de cele mai multe ori o facem inconștient.

UNABOMBER

Nu de mult, în Statele Unite a fost arestat un criminal în serie, care în șaptesprezece ani a pus la cale șaisprezece atentate cu bombă, ucigând trei oameni și rănind, uneori grav, alți douăzeci și trei, fiind cunoscut în lung și-n lat sub porecla de „Unabomber”. La arestare, s-a dovedit că nu era o brută primitivă, așa cum se aștepta toată lumea, ci un matematician foarte inteligent, absolvent al Universității Harvard. Cu scurt timp înainte, îi persuadase pe cei de la *Washington Post* și *New York Times* să-i publice o declarație de o pagină, unde susținea că revoluția industrială și toate consecințele ei ar reprezenta un dezastru pentru omenire. Problemele sociale și sufletești ale societății moderne ar fi rezultatul unei dezvoltări în urma căreia oamenii au fost obligați să trăiască în condiții fundamental diferite de cele în care au apărut. Potrivit lui, lumea modernă ne silește la o existență în afara modelului natural al comportamentului uman.

Surprinzător, cu toată repulsia stârnită de crimele comise fără niciun fel de scrupule, Unabomber a devenit un fel de figură-cult. Oameni cu cele mai diverse origini și pregătiri și-au pus, în ziare și pe Internet, următoarea întrebare: „Oare nu zace, în fiecare din noi, un mic Unabomber?” „Poate că nu ne face plăcere modul în care își varsă el mânia”, explică Robert Wright, jurnalist american specializat în științe, „dar mânia lui ni se pare cât se poate de cunoscută.”

Cât de mare e numărul celor care nu se acomodează cu cerințele și excesele societății moderne ar trebui să fie limpede judecând că, de la începutul industrializării, numărul sinuciderilor a crescut constant. În jur de 12000 de germani își vor lua viața și în acest an, din cauza derutei totale, iar psihiatrții sunt la mare căutare în statul industrial modern. O carte așa ca *Lasă grijile, începe să trăiești!* De Dale Carnegie sau alte coduri de comportament aflate de zeci de ani pe listele de bestseller demonstrează că suntem făcuți pentru viață, așa cum o trăim, la fel de bine pe cât se potrivește securea la fabricarea microcipurilor. Faptul devine și mai frapant dacă aruncăm o

privire asupra nenumăratelor boli ale civilizației și a suferințelor cronice cauzate de condițiile vieții moderne care dau ceva bătaie de cap și răspund de moartea multor contemporani.

Pe drept cuvânt, cercetătorii evoluției ne compară creierul cu un computer, după al cărui program suntem siliți să trăim – vrând-nevrând. Însă software-ul care guvernează toate modurile noastre de comportament și le conectează între ele mai mult sau mai puțin rațional a fost creat nu în epoca modernă, ci în urmă cu milioane de ani, iar evoluția îl adaptează lent și treptat la condițiile noastre de existență actuale – în orice caz infinit mai lent decât s-au schimbat și urmează să se schimbe condițiile de viață în sine.

UGUR ȘI TRIBUL LUI

Personajul principal din Epoca de Piatră al acestei cărți este un bărbat solid, cu alură athletică, Ugur pe numele său. Desigur, nu știm ce nume purtau strămoșii noștri, nu știm nici măcar dacă aveau nume, cum avem noi azi, dar asta nu are în esență nicio importanță. Ugur era în vârstă de douăzeci și șase de ani, și probabil habar nu avea de asta, fiind greu de presupus că oamenii din Epoca de Piatră își înregistrau data de naștere și sărbătoreau repetarea ei. Fără îndoială urmăreau mișcările astrilor și meditau asupra revenirii periodice a fenomenelor naturii în diversele anotimpuri, se bucurau când era vară și cald și se retrăgeau în caverne din calea frigului hibernal. Dar să indice și să deosebească o zi anume, de pildă, în ce zi pică 14 martie sau 3 septembrie, de asta cu siguranță nu erau în măsură.

În mijlocul grupului lor de bărbați, femei și copii, Ugur era perceput ca o căpetenie cu experiență și sfatul lui era ascultat de toți. Deși nu fusese desemnat, și cu atât mai puțin ales în mod expres, ceilalți membri ai tribului îl acceptau drept conducător. Femeia lui era Wala, o ființă puternică, puțin prea corpulentă, cu câțiva ani mai tânără, și împreună aveau doi copii: un fiu de șase ani, Korod, și o fiică de trei ani, căreia îi vom da numele Alani. Acum, Wala era din nou însărcinată, în șase luni, și dacă totul va

merge bine, va aduce pe lume încă un copil, de care se va îngriji cu spirit de sacrificiu și îl va alăpta vreme de câțiva ani, până la următorul.

Așa cum am spus, Ugur și hoarda lui nu trăiau într-o vreme sau un loc anume; ci, mult mai mult de atât, erau modelul strămoșilor noștri care populau pământul cu cincizeci până la două sute de mii de ani în urmă. Ne putem permite lejer o perspectivă atât de generoasă și nu este nevoie să stabilim limitele temporale. Un atribut caracteristic al vieții lor era tocmai acela că nu săreau peste etape de dezvoltare, așa ca acum, ci dimpotrivă, nu se schimba practic nimic, vreme de zeci, ba adesea chiar și o sută de mii de ani.

Un motiv esențial îl constituia, fără îndoială, posibilitatea limitată de comunicare. Spre exemplu, când unul dintre strămoșii noștri făcea o descoperire sau o invenție importantă, nu putea să o prezinte decât familiei și celorlalți câțiva membri ai comunității lor, existând permanent primejdia considerabilă ca ea să fie dată uitării. Astăzi, oamenii de știință află imediat – prin telefon, fax și Internet, prin e-mail și SMS și nu în ultimul rând prin articole publicate în reviste de specialitate cu circulație în toată lumea – rezultatele ultimelor cercetări, indiferent cine este autorul și unde s-au desfășurat ele. Astfel cercetătorii lucrează în esență împreună, în ciuda sau poate tocmai datorită concurenței dintre ei, în vederea unui scop comun, ceea ce contribuie la dublarea cunoașterii în lumea noastră modernă la fiecare cinci până la șapte ani. Ceea ce ar fi fost de neconceput Epoca de Piatră.

TEORII GOALE?

A ajuns o adevărată modă tendința de a pune modurile inexplicabile de comportament pe seama moștenirii noastre din cursul evoluției, care ar fi asigurat succesul omului din Epoca de Piatră, ridicând însă obstacole dificile în calea lui *Homo technicus* de azi. Prin variate abordări intelectuale, se fac multe încercări de interpretare a fenomenelor medicale, sociale și culturale drept relicve preistorice, efecte ale discrepanței dintre genotipul nostru

și pretențiile lumii moderne. Cu siguranță, o parte dintre aceste concepte și teorii par îndoielnice. Dar întotdeauna s-a întâmplat la fel cu orice ipoteză științifică, pentru ca apoi unele să aibă nevoie de corectări, altele dovedindu-se totuși deplin valabile. Biologii care studiază evoluția exprimă starea de fapt printr-o glumă autoironică: „De ce sunt interesați bărbații de femeile în rochii mini?”

— Pentru că, în Epoca de Piatră, femeile care purtau veșminte lungi se împiedicau și, în cădere, își omorau copiii.”

Așadar, multe dintre tentativele următoare de explicare a comportamentului uman prin prisma rădăcinilor noastre din Epoca de Piatră se bazează pe presupuneri și pe teorii. Dar ele provin, în majoritate, din cercetările paleontologilor, psihologilor, biologilor, behavioriștilor și ale specialiștilor din discipline înrudite, printre alții ale cunoscutului behaviorist Konrad Lorenz, ale paleoantropologului Svante Pääbo, venit din Suedia să lucreze la Leipzig, sau ale lui Edward Wilson, biolog de la Harvard, care au susținut în multe publicații științifice teza potrivit căreia comportamentul uman este, încă din Preistorie, determinat biologic, adică genetic. Asemenea opinii sunt bine întemeiate, dar, cu puține excepții, nu se pot demonstra la fel de solid ca o lege matematică. La asta se adaugă și deosebirile dintre noi și faptul că înzestrarea noastră genetică se reflectă diferit, în funcție de condițiile de viață și de mediul care ne influențează.

Prin urmare, să-l însoțim pe Ugur, împreună cu familia și cu tribul său, și să remarcăm ce anume îi impulsiona și modul lor de comportament. Apoi vom constata cu uimire, și în ciuda unui anume scepticism, că în esență nu ne deosebim prea mult de ei. Ne vom da seama cât de puternic funcționează în continuare omul primitiv din noi, la ce soi bizar de gândire și de acțiune, și uneori chiar grotesc, din punctul de vedere actual, ne împinge el și de cât de numeroase și de uluitoare fenomene din viața de zi cu zi se face el vinovat, în cele din urmă.

Și să încercăm să tragem un folos din toată cunoașterea dobândită astfel. Ca să ne înțelegem mai bine propriile sentimente

și porniri, dar și pe cele ale semenilor noștri, pentru ca apoi să ne putem adapta puțin mai eficient comportamentul cotidian la programul de computer din creierul nostru și, în acest fel, să trăim măcar în parte așa cum se cuvine, pentru sănătatea și binele personal.

FOC ȘI LUMINĂ

Ugur și alți bărbați din tribul lui stăteau ghemuiți, în tăcere, la marginea unei păduri. Răcoarea serii începea să pătrundă prin veșmintele lor din piei zdrențuite, și mulți tremurau de frig. Atmosfera era apăsătoare, pentru că întreaga zi încercaseră zadarnic să vâneze un mamut. Conduși de Ugur și de prietenul lui, Ruki, reușiseră să încolțească uriașul și să îl hăituiască spre o mlaștină, unde nu puține sălbăticiuni urmărite de ei își găsiseră sfârșitul. Mamutul ajunsese foarte aproape de terenul înșelător, care ar fi cedat sub greutatea lui enormă, făcându-l incapabil să se mai miște și să se apere de atacul urmăriturilor, când brusc, cuprins de panică, și-a schimbat direcția și a pornit-o în viteză înapoi, printre ei, urlând dezlănțuit.

Vânătorii stăteau acum pe vine, cu fruntea plecată spre pământul pietros, încercând să-și uite dezamăgirea. Cel mai afectat era Hodur, vraciul, care la începutul vânătorii invocase zeii cu tot felul de scrâșnete și cântări monotone și prezisese apoi că vor avea izbândă. Acum se retrăsese puțin și mesteca posomorât un fir de iarbă.

După o trudă îndelungată, unul dintre ei a reușit, sucind între palme cu încăpățănare și tot mai repede un băț ascuțit, să facă scântei și să dea foc la puțină iască, de care aveau mereu la îndemână. În scurt timp focul de tabără lumina în noapte și le încălzea trupurile murdare și pline de zgârieturi, iar ei își treceau din mână în mână un soi de vas meșterit din piele, cu un suc dulce-amărui de fructe de pădure. Bărbații perpeleau în flacăra, pe țepușe de lemn, bucăți din carnea unui iepure pe care îl prinseseră în adăpostul lor, și în aer plutea din plin mirosul irezistibil de friptură.

Și în scurt timp unul dintre ei a rupt tăcerea și a început să povestească, atât cât se pricepea, cum se întâmplase totul cu vânătoarea lor zadarnică. Unde greșiseră și unde făcuseră bine. Și toți ceilalți s-au grăbit să intervină, încingând o conversație cât se poate de animată. De acum se încălziseră bine și friptura avea un gust desăvârșit, deși nu le ajungea nici pe departe să se sature; încetul cu încetul, dezamăgirea a dispărut de la sine, locul fiindu-i luat de bucurie și de așteptarea plină de încredere a unei noi zi. Când vor reuși să captureze mamutul, pe urmele căruia se aflau, iată, de unsprezece zile. Animalul ar fi trebuit să fie epuizat de atâta alergătură bezmetică, și, cu siguranță, se odihnea pe undeva, nu departe de ei. Dar mâine nu le va mai scăpa, îl vor mânia spre mlaștină și vor înfige în corpul lui masiv lăncile lor ucigașe. Până va pierde suficient sânge și se va prăbuși, dându-și ultima suflare.

Și Hodur, șamanul, își regăsise entuziasmul în dogoarea prietenoasă a focului și le insufla curaj, prin incantațiile lui războinice. Flacăra liniștită le făcea umbrele să danseze pe frunzișul întunecat, încălzindu-le trupurile și alungând fiarele nopții, reușind să-i transforme din oameni înfrânți în vânători încrezători, plini de nerăbdare să reînceapă lupta cu un adversar aparent superior.

Chiar dacă astăzi nu ne mai luptăm cu mamuții, cu greu putem ignora forța de atracție a unui foc de tabără. Jocul flăcărilor și al scânteilor țâșnind în noapte aidoma unor licurici, trosnetul lemnelor și căldura jarului, care ne apropie unii de alții în cel mai adevărat înțeles al cuvântului, induc un sentiment intens de comuniune și trezesc dorul de aventură. Oare ne putem imagina o pipă a păcii fără foc?

Asemenea sentimente pentru un foc de tabără în sine sunt uluitoare, deoarece focul nu este deloc prietenul omului, fiind periculos, imprevizibil, capabil să provoace mari dureri și chiar săucidă, dacă nu este prețuit cum se cuvine. Nu este de mirare că aproape toate animalele fug instinctiv din calea lui. Doar noi, oamenii, am învățat să ne folosim de foc, deși e sigur că izbânda

nu a fost obținută fără durere și suferință. Dar strămoșii noștri, la început și ei la fel de înspăimântați ca restul creaturilor când trăsnetul incendia copaci și flăcările se întindeau cu repeziciune, au învățat că focul emană căldură și face mult mai plăcută viața din peșteri, mai ales toamna și iarna. Dar, mai mult decât atât, focul dă lumină și ține departe sălbăticiunile.

Ținut bine sub control, focul s-a dovedit o adevărată binecuvântare pentru strămoșii noștri și din alt punct de vedere; mai exact au învățat să-l folosească pentru pregătirea hranei, reușind să prepare adevărate delicatese. Dovadă stă descoperirea unor cămine străvechi la Amata, în sudul Franței, a mai multor oase carbonizate în apropiere de Beijing și putem fi convinși că în foc frigeau nu numai carne și pește, ci și legume și cereale.

Nu în ultimul rând, focul de tabără a fost mereu un spațiu de socializare, destindere și confort. Seara, în jurul lui se adunau vânătorii, sub cerul liber, împreună cu toți membrii tribului ieșiți din adăposturile și din peșterile lor. O experiență cu rădăcini atât de adânci înăuntrul nostru, încât și astăzi este la fel de eficientă. Deși în prezent nu avem nevoie de foc nici să ne lumineze, nici să ne încălzească și cu atât mai puțin să ne apere de fiare, focul de tabără are darul să ne trezească un intens sentiment de protecție și de romantism.

OMUL DE LA GRĂTAR

Pendantul modern al fripturii din Epoca de Piatră este mult îndrăgitul grătar de vară, pe cărbuni, încins după ritualul cel mai autentic, la căderea serii, într-o grădină discret luminată, cu făclii. După părerea comportamentiștilor, bărbații, în primul rând, sunt cei care se simt, atunci când se îndeletnicesc cu transformarea bucăților de carne crudă într-o friptură apetisantă, la fel ca strămoșii vânători care își hrăneau tribul cu prada doborâtă cu greu – tot ei fiind cei care devorează cea mai mare parte, ca să-și recapete puterile după o vânătoare extenuantă.

Apoi, după părerea oamenilor de știință, munca la grătar este hotărâtoare pentru rolul jucat în comunitate. „Cine aprinde focul

ocupă o poziție foarte înaltă în ierarhia socială”, explică Nina Dengele, profesor de sociologie la Universitatea din Freiburg și conducătoare a unui proiect de cercetare făcut în urmă cu câțiva ani, intitulat „Grătar și stil de viață”. „Grătarul este un ritual prin care se demonstrează apartenența la un grup. Este important în primul rând pentru bărbați, care își doresc cu ardoare să facă parte dintr-o comunitate. La asta se adaugă și faptul că, la grătar, îndatoririle sunt limpede împărțite între bărbați și femei: bărbatul este șeful, plasat lângă foc, în centrul acțiunii, sub privirile tuturor. Și în laudele generale, asigurând hrana întregii comunități, preluându-i astfel și responsabilitățile. Dar la sfârșit, când se ajunge la strânsul și la spălatul vaselor, preferă să lase totul în seama femeilor.”

Și, într-adevăr, cele mai multe dintre femeile interviewate în cadrul studiului Institutului de Sociologie al Universității din Freiburg au declarat că nici nu și-ar putea imagina altfel desfășurarea unui grătar – ele se ocupă de garnituri, în vreme ce bărbații frig carnea pe jarul fierbinte. Mai ales doamnele în vârstă susțin ferm o asemenea împărțire a atribuțiilor, în vreme ce tinerele recunosc că uneori se ocupă și ele de această treabă, iar dacă nu o fac, motivul este că „vor să fie și ele o dată servite de bărbați”.

CASĂ DE VIS, CU ȘEMINEU

Nu doar focul de tabără și grătarul ne potolesc dorul de trosnetul lemnului în flăcări, ci și șemineul oferă o soluție foarte apreciată. Și nu pentru căldura pe care o emană socotim focul atât de romantic și de îmbietor – caloriferele moderne sunt mult mai eficiente și nici nu fac fum sau funingine –, nici pe departe, ci pur și simplu suntem nebuni după dansul limbilor de foc, trosnetul și pârâitul lemnului și după jocul mereu nou, misterios, al umbrelor pe pereți. La urma urmei, un asemenea foc pune în mișcare toate simțurile: vedem flăcările jucăușe, le simțim dogoarea, mirosim fumul și auzim trosnetul butucilor arzând. Și toate acestea ni se par atât de irezistibile, încât căminul deschis

ocupă de multe ori un loc de frunte pe lista preferințelor persoanelor care își construiesc o casă.

Așa cum a arătat un studiu al revistei *Schöner Wohnen*², Consacrat idealului de „casă pentru o viață”, 64 din cititorii care au răspuns la chestionar au indicat prezența obligatorie a șemineului în casa visurilor lor.

Și de această dată, bărbații sunt cei dintâi fermecați de flăcările jucăușe, mulți dintre ei fiind piromani nemărturișiți, care n-ar găsi o plăcere mai mare decât să se joace cu focul, în cel mai adevărat sens al cuvântului. Sau să îl contemple, muți de încântare în fața șemineului, visându-se eroi ai vremurilor de început.

CINĂ LA LUMINA LUMÂNĂRII

De când se știe, focul reprezintă o încununare a atmosferei plăcute și a romantismului, chiar și în condiții mai modeste decât într-un șemineu. Nu există niciun ghid practic despre arta seducției care să uite laudele la adresa efectului irezistibil al luminii lumânării și al muzicii în surdină, mai cu seamă asupra doamnelor, și nu există formă mai nobilă de cină decât un *candlelight dinner* într-o ambianță semiobscură.

Chiar și pentru un prânz banal, orice restaurant care se respectă nu renunță la lumânarea plasată în mijlocul mesei, aprinsă de chelner de parcă ar fi flacăra olimpică. Lumina lumânării nu ține de cald, nu asigură mai multă lumină în miez de zi și, cu puțin ghinion, îți poți arde și degetele oferindu-i partenerului un castron. Apoi, ceara se scurge și pătează fața de masă, și nici mirosul răspândit nu e întotdeauna din cele plăcute. Iar o flacăra de lumânare produce neîncetat funingine, care în timp afumă tavanul. Dar câtă vreme aduce bucurie, merită.

Și, pentru că vorbim despre desfătări culinare, la o atmosferă festivă contribuie nu doar lumânările, ci și limbile de foc ce ies din preparatele flambate: punci, carne, pește și deserturi – de

preferință cu luminile din jur stinse. Gurmeții susțin că alcoolul flambat ar aduce un plus de savoare, ceea ce rămâne un simplu și modest efect secundar în comparație cu farmecul sărbătoresc al focului. Sondajul făcut de o revistă franțuzească de lifestyle pe această temă a arătat că, pentru majoritatea intervievaților, conceptul de „flambat” evocă festivitate, efect spectaculos și romantism mai degrabă decât gust și aromă deosebite. De dragul aceluși sentiment de sărbătoare indus de foc suntem gata să ne asumăm și riscuri considerabile. Câțiva mii de copaci și mai ales brazi de Crăciun iau foc în fiecare an în Germania, producând de multe ori pagube considerabile. Și totuși nu suntem dispuși să renunțăm la inofensivele instalații cu beculețe și la prezența lor fascinantă. Lumânările au, în ceea ce ne privește, o valoare simbolică atât de mare, încât ne impresionează și subliniază momentul festiv chiar și dacă rămân neaprinse – cu prilejul ceremoniilor religioase. Mai ales când sunt desăvârșit împodobite, așa ca lumânările de Paști sfințite, simbolizându-l pe Iisus Hristos ca lumină a lumii. O asemenea operă de artă își îndeplinește misiunea chiar dacă nu ne îndurăm să o sacrificăm, aprinzându-i flacăra.

ARTIFICII

Desigur, nimic nu se compară cu focul. Nu e nevoie de un incendiu, unde se adună mii de curioși, de parcă n-ar fi vorba de o întâmplare tragică, soldată cu victime arse și intoxicate cu gaze, ci de un spectacol măreț, încărcat de un simbolism mistic, de neratat. Dar cum dezastrele de acest gen sunt rare și în general greu previzibile, compensăm prin focuri de artificii, cu prilejuri speciale și de mari sărbători. Steluțele, spiralele și fulgerele pocnind și scâncind multicolor ne mișcă până în adâncuri. Și asta cu toate că întotdeauna ne muștră conștiința, știind că banii aruncați în vânt – și nu puțini, în jur de 100 de milioane de euro – ar fi mai chibzuit cheltuiți pe „pâine pentru săraci”. Nemaivorbind că mai toți cunoaștem oameni care au pățit-o rău – arsuri sau tulburări de auz – în urma distracțiilor cu roiuri de luminițe

perfide și bubuituri de tun.

Tot un joc de lumini, ceva mai cuminte, dar nu mai puțin impresionant, dezlănțuie și fanii concertelor de muzică rock, când își manifestă adorația pentru idoli lor balansând ritmic brichetele aprinse. Dacă îi mai și acompaniază într-un glas, se naște același sentiment de intimă identitate, exact așa cum se petrecea cu Ugur și cu tovarășii săi, în vremuri preistorice, lângă focul nocturn de tabără.

Nu există vânătoare cu gonaci la care, seara, numărarea prăzii să nu se facă la lumina pâlpâitoare a făcliilor și în sunetul cornului, nici reprezentație de circ în care să nu apară un înghițitor de flăcări cu ținută marțială și feline mari sărind prin cercuri de foc și nici festivitate de deschidere a Jocurilor Olimpice fără aprinderea spectaculoasă a flăcării care eclipsează toate celelalte ceremonii.

Și lumânările aprinse de Paști au același efect, și focurile aprinse toamna și primăvara, de praznice, la strânsul recoltei sau coborârea turmelor din munți, la fel retragerile cu torțe și lanternele venețiene. Și copiii au o bucurie enormă să străbată străzile întunecate cu lampioane făcute din dovleci scobiți, nefiind nici ei scutiți de fascinația focului. Au o adevărată pasiune să se joace cu chibrituri sau să rămână până la ore târzii din noapte în jurul focului de tabără, cu obrajii îmbujorați și spatele înghețat, întrecându-se cine rezistă mai mult cu palma deasupra flăcărilor. „Cuțit, furculiță, foc și foarfeci, cu ele copilul nu are voie să se joace” spune un vers din „prea trista poveste a scăpărătorii” din povestea lui *Petre Ciufulici-Struwwelpeter*, unde copiii sunt avertizați cu cea mai mare asprime de pericolul reprezentat de un incendiu:

Vai! Ce nenorocire!

Rochia ia foc într-o clipire.

Arde șorțul, arde mâna, arde părul,

Arde tot copilul, ăsta-i adevărul.

Efort zadarnic. Așa cum arată statisticile, un număr foarte mare de copii sunt atrași să se joace cu focul și suferă accidente. Eterna fascinație exercitată de dansul flăcărilor încă din vremuri imemorabile rămâne pur și simplu irezistibilă.

Incontestabil, focul nu ne lasă indiferenți, ceea ce arată limpede și nenumărate expresii întâlnite în oricare limbă pentru momentele în care te joci cu focul, ca să îți atingi scopul cu orice risc, uneori punându-ți și căsnicia în primejdie pentru un flirt atrăgător; când te entuziasmezi, ești înflăcărat; pentru cineva drag ești în stare să te arunci în foc, să mănânci foc sau să bagi mâna în foc; iar dacă se întâmplă ceva neplăcut, ce te afectează profund, simți că iei foc. Cum zicea Sfântul Augustin? „În tine trebuie să ardă ceea ce vrei să aprinzi în ceilalți.”

SUPERSTIȚIE ȘI MISTICĂ

Încă înainte de răsăritul soarelui bărbații au ieșit de sub adăposturile lor din piei de animale și s-au pregătit pentru o nouă zi. Focul de tabără de cu seară era stins de mult și se lăsase un frig pătrunzător. În pâclă palidă a zorilor murmurul râului din apropiere, foșnetul arborilor în bătaia vântului și țipetele ascuțite ale unei păsări de pradă se contopeau într-un cântec deprimant și tulburător. Astăzi trebuie să reușească, astăzi trebuie să captureze mamutul!

Asta nu însemna să lase succesul la voia întâmplării. Hodur trebuia să-i înduplece pe zei și să prezică desfășurarea vânătorii. Prin urmare, după ce au mâncat câteva alune și boabe de zmeură și au băut puțină apă de izvor, bărbații s-au adunat în tăcere în jurul vraciului care se concentra, nemișcat și posomorât. Apoi, pe neașteptate, a început să cânte răgușit, nu foarte tare, ca să nu sperie prada, într-o succesiune frenetică de sunete, emoționantă și plină de energie. Apoi și-a lăsat pe spate capul împodobit cu pene, a schițat câțiva pași și a scos un strigăt strident, fioros, ca o pasăre răpitoare, în aerul rece al dimineții, după care a rămas din nou nemișcat, cu privirea ațintită în pământ, murmurând monoton.

După o vreme, Hodur a emis un țipăt gutural atât de surprinzător și de straniu, încât s-au înflorat cu toții. S-a aplecat, a scormonit puțin în iarbă și a scos la lumina zilei un gândac mort, cu reflexe roșietice, călcat în timpul dansului său. Triumfător, l-a ridicat și s-a rotit lent, ca să vadă și să se minuneze toți de insecta fără viață. Un cărăbuș, nici mai mult, nici mai puțin, simbolul norocului la vânătoare! Zdrobit sub călcâiul lui Hodur, cu o lovitură bine țintită! Cu toții au răsuflat ușurați. Astăzi vor avea succes, nimeni nu se mai îndoia. Și, în vreme ce Hodur strecura discret cărăbușul într-un ascunziș al veșmântului său din blană, vânătorii au pus mâna pe arme și, sub comanda căpeteniei lor, au pornit la drum. Și Ugur era plin de încredere, cu atât mai mult cu cât toată noaptea visase cum răpuneau un mamut enorm, într-o hărmălaie generală.

În timpul asta, soția lui, Wala, cutreiera împreună cu micuțul Korod prin pădurea din apropierea taberei, căutând ciuperci, zmeură și alune, în răcoarea dimineții. Pana de vultur – lăsată seara pe jos, lângă culcușul ei – se răsucise ușor spre stânga, în timp ce dormiseră, semn infailibil de noroc la cules. Și mai mult decât atât, Alani, sora cea mică a lui Korod, se trezise de trei ori peste noapte, apoi, când ieșiseră din tabără, trei iepuri traversaseră poteca în fața ei, iar când s-au apropiat de pădurea în care voiau să-și încerce norocul, încă de la distanță au văzut sclipind în soare frunzele a trei mesteceni albi. Trei era cifra ei norocoasă, frecvența cu care îi ieșea în cale nu putea fi întâmplătoare, cu siguranță va avea noroc. Astăzi se va întoarce cu sacul plin, fără îndoială.

VINERI, 13

Adevărat, astăzi nu mai punem mare preț pe felul în care se răsucește o pană și pe iepurii care ne ies în cale, dar, în esență, convingerea că norocul poate fi prevăzut sau chiar atras prin tot soiul de practici nu s-a schimbat cu nimic. Iar o asemenea masă de oameni – circa o treime din populație, în Germania – mai consideră și astăzi 13 o cifră cu ghinion, încât temerile stârnite

astfel au primit o denumire științifică proprie: „triscaidecafobia”, derivată din termenii grecești *triskaideka*, 13, și *phobos*, teamă. Frica superstițioasă de 13 este atât de răspândită, încât în anumite clădiri deasupra etajului al 12-lea urmează al 14-lea, iar în multe hoteluri nu găsești camere cu numere terminate în 13.

Pentru mulți triscaidecafobi lucrurile iau o turnură dramatică în lunile în care data de 13 se întâmplă să cadă vinerea. Preferă să se închidă în casă și să nu facă nimic ce ar presupune un risc, oricât de mic. Cercetătorii britanici au stabilit că în zilele de vineri, 13, numărul de victime al accidentelor de circulație este mai mare decât în vinerile obișnuite, punând faptul exclusiv pe seama superstiției, care le abate atenția celor în cauză, ei devenind mai vulnerabili decât de obicei. În comparație cu o asemenea funestă zi de vineri, pare doar un fleac să-ți taie calea de la stânga la dreapta o pisică neagră sau să vezi un păianjen dimineața – evenimente care anunță primejdia, după cum se mai teme și astăzi aproape un sfert din populație.

DESPRE VISĂTORI ȘI CITITORI ÎN STELE

La întrebarea *credeți în horoscop?* Cei mai mulți scutură indignați din cap, dar dacă insiști recunosc adesea, cu jumătate de gură, că îi interesează din când în când cum apreciază astrologii șansele lor de a avea noroc sau ghinion. Desigur, cei mai mulți știm că astrele urmează legi ale fizicii bine stabilite, pe traiectorii la fel de bine stabilite în îndepărtările spațiului cosmic, iar soarta noastră nu are nimic de-a face cu drumul lor. Da, mulți cunosc chiar și că, datorită precesiei echinoctiilor, echinoctiul de primăvară s-a decalat aproape cu o zodie întregă în ultimii 2000 de ani, astfel încât data nașterii și semnul astrologic nu mai corespund de mult. Cu toate astea, ne citim cu regularitate horoscopul, de obicei pe furiș, bazat pe semnele astrologice din Antichitate, susținem sus și tare că nu dăm doi bani pe preziceri, dar suntem ușurați dacă previziunile astrale sunt bune, dar ne arătăm mai sceptici dacă prognoza pe termen scurt nu ni se arată prielnică.

Visăm cu toții, fără excepție, dar nu ne aducem aminte la fel de bine. Știm că visele sunt firești și probabil importante pentru buna noastră funcționare, deoarece gândurile se eliberează din constrângerile zilei și se pot desfășura nestingherit doar în relaxarea oferită de somn. Dar dacă în spatele lor se ascunde un sens profund, dacă sunt cu adevărat o oglindă a sufletului? Nu auzim și nu citim mereu de întâmplări de mare importanță, anunțate din timp de vise? De accidente, boli și moarte, dar și de îmbogățiri spectaculoase și de coincidențe fericite, de care cei în cauză fuseseră pregătiți cu câteva nopți înainte, ca să spunem așa? Mulți sunt familiarizați cu asemenea idei, și nu puțini își fac planuri și iau hotărâri urmând trăirile și experiențele lor onirice.

PORT-BONHEUR

Alții – sau poate aceiași – nu ies din casă fără bănuțul norocos din portmoneu și bat în lemn, fiind ferm convinși că le ajută la ceva. Sau au porcul lor pe care îl mângâie când și când, pe ascuns, și nu se pot abține să caute prin iarbă trifoi cu patru foi, convinși că își vor găsi norocul. În cadrul unui sondaj efectuat de Institutul de Demoscopie din Allensbach în 2005, 42 din cei intervievați au recunoscut că sunt convinși că trifoiul cu patru foi este de bun augur. Aproape la fel de mulți consideră un semn sigur de noroc vederea unei stele căzătoare, 40, și întâlnirea cu un coșar, 36. Iar un sfert din cei chestionați au mărturisit că, dacă le taie calea o pisică neagră, mai ales venind din stânga, nu se îndoiesc că îi paște un ghinion. Doar în jur de 30 din populație nu atribuie nicio semnificație oricărei forme de superstiție – și totuși le urează noroc prietenilor ridicând degetul mare.

Studiile revelatoare făcute de specialiști cu regularitate, începând din 1973, arată de fapt că germanii atribuie astăzi semnelor mistice chiar mai multă semnificație decât în deceniul al optulea. În Germania Occidentală a acelor vremuri de două ori mai puțini cetățeni decât astăzi considerau că există o legătură semnificativă între o stea căzătoare și persoana care o vede și doar un sfert dintre vest-germani credeau că trifoiul cu patru foi este

aducător de noroc.

În acest context merită pomenite și figurinele adesea bizare agățate obsesiv la oglinzile retrovizoare. Care nu rareori îl împiedică pe șofer să vadă bine ce se întâmplă în jur, desigur punându-l în pericol; însă acești adepți ai cultului talismanelor preferă să-și rupă gâtul decât să se despartă de coșari, de semnul zodiacal sau de Sfântul Cristofor.

GLOBUL DE CRISTAL ȘI ZAȚUL DE CAFEA

În comparație cu pasionații maimuțoilor de retrovizoare, numărul celor care cred în conversații cu înaintașii din lumea de apoi – și iau parte la ședințe de spiritism în jurul unei mese care se mișcă în prezența unui mediu în carne și oase care intră în legătură cu cei de dincolo – este mai degrabă restrâns. Dar credința primitivă în supranatural a rămas atât de adânc înrădăcinată, încât ghicitoarele care citesc viitorul în cioburi, cărți de joc, în cafea sau în glob de cristal rămân mereu la mare căutare. Da, se pare că până și politicienii și marii industriași, care ar trebui să știe bine pe ce lume se află, adesea nu iau hotărâri importante fără să ceară o părere de clarvăzător. O vrăjitoare germană de legendă a fost Margarethe Goussanthier, care se trăgea dintr-o familie de țigani francezi din sudul Franței, cunoscută drept „Madame Buchela” și „Pitia de pe Rin”. Din câte se spune, printre cei care țineau seama de prezicerile ei se numărau cancelarii federali Konrad Adenauer și Ludwig Erhard, șahul Persiei și regina Iuliana a Olandei.

Este foarte de înțeles că strămoșii noștri arhaici credeau în asemenea semne ale norocului. Sau ale ghinionului. Ei nu aveau la dispoziție buletine meteorologice actualizate oră de oră, nici nu puteau încheia asigurări împotriva eventualelor lovituri ale sorții și nici nu aveau frecvent contacte cu triburile din vecini, care să-i țină la curent cu ultimele noutăți. Pe deasupra, erau total neputincioși în fața condițiilor de mediu în permanentă schimbare, care trebuie să li se fi părut misterioase și complet impredictibile. Prin urmare, nu trebuie să ne mire că la tot pasul

vedeau lucrarea forțelor supranaturale și făceau fetișuri din cele mai banale obiecte, atribuindu-le virtuți magice. Astăzi, în schimb, când lucrurile s-au schimbat mult grație creșterii enorme a cunoștințelor științifice capabile să explice logic chiar și fenomenele aparent supranaturale, nu putem pune decât pe seama primitivismului pornirile multora de a atribui tot soiul de semnificații parapsihologice celor mai banale fenomene, credința lor în telepatie și în voci din lumea de dincolo, în puterea ascunsă a diverselor pietre prețioase și în magicienii și vrăjitoarele dotați cu capacități extrasenzoriale.

NU SE POATE SĂ FIE O ÎNTÂMPLARE

O formă specială de convingere mistică este cea încă profund înrădăcinată în noi de a stabili legături între repetarea perfect întâmplătoare a unor numere – la fel ca Wala, cu cei trei iepuri și mesteceni ai ei – și întorsăturile sorții. Așa se face că persoanele cu teamă morbidă de cifra 13 le semnalează scepticilor, ca dovadă că fobia lor ar fi îndreptățită, că la Cina cea de Taină au luat parte nu întâmplător 13 persoane, că la prima extragere la loto din anul 1955 primul număr a fost 13 (pentru ca după aceea, foarte curios, să fie mult mai rar extras decât toate celelalte numere) și că bomba de la Hiroshima a avut puterea echivalentă a exact 13000 de tone de dinamită. Sau își aduc aminte de Arnold Schönberg, creatorul muzicii dodecafonice și mărturisit triscaidecafob (poate de aceea nu e muzică tridecafonică?), născut pe un 13 septembrie și decedat pe un 13 iulie, și anume exact cu 13 minute înainte de miezul nopții. Împlinise 76 de ani, iar dacă aduni cele două cifre ajungi, nici nu mai e o surpriză, tot la 13!

Multe persoane nu consideră asemenea serii rodul hazardului și sunt dispuse să caute neobosit reguli și principii de ordonare și în ceea ce pare nesistematizat și haotic. Se chinuie neîncetat să descopere o explicație potrivită, pentru tot și orice, chiar dacă cifra se repetă numai de două ori. Matematicianul american John Allen Paulos, autor al unui volum revelator despre acest fenomen intitulat *innumeracy (analfabetism matematic)*, este de părere că

„oamenii sunt o specie animală în continuă căutare de patternuri. Întâmplările ni se par mult mai semnificative decât sunt – ceea ce, putem bănuși, este impus de alcătuirea noastră biologică. Contemplați lumea, cu toate stâncile, râurile și plantele ei. Rareori apar ciudățeni, dar omul primitiv trebuia să fie mereu în alertă, să observe totul în jurul său și să reacționeze ca și cum s-ar fi aflat cu adevărat în primejdie”.

Desigur, anumite corelații care la prima vedere pot părea întâmplătoare – termenul științific corect este cel de coincidențe – dovedesc un fundal logic, la o privire mai atentă, iar unii cercetători ai mecanismelor cunoașterii ridică înclinația noastră de depistare a patternurilor la rangul de principiu esențial – acela de a da sens unei existențe banale. Dar adesea facem prea multe speculații pe seama unor situații pur întâmplătoare. Suntem convinși de acțiunea unor puteri mai mult sau mai puțin întunecate sau a unui fenomen științific atunci când o femeie naște de patru ori la rând într-o zi de 17, când un bărbat scapă de cinci ori la rând de trăsnet sau când acea dată nefastă a americanilor, 11.09, ajunge tot la suma de 11 dacă avem fantezia să-i adunăm cifrele ($1+1+9=11$).

Jucătorii de ruletă sunt ferm convinși că, după ce bila a rămas de șase ori la rând pe negru, trebuie să se oprească neapărat pe roșu, deși în esență știu cu precizie că șansele sunt din nou fifty-fifty, ca la oricare altă încercare, iar la o echilibrare a raportului, din motive de probabilitate, te poți aștepta abia după un număr foarte mare de jocuri. Filozoful Ludwig Wittgenstein rezumă cât se poate de limpede: „în exteriorul logicii, totul este întâmplare. Nu există nicio constrângere să se întâmple ceva anume, din cauză că mai devreme s-a întâmplat altceva anume.” Dar dacă stai să-i întrebi pe jucătorii la loto cât de probabilă consideră ei seria 1-2-3-4-5-6, sunt gata să jure orbește că șansele sunt de patru ori mai mici decât pentru oricare altă combinație.

Experimentele au demonstrat că jucătorii de zaruri care doresc o cifră mai mare aruncă mai tare decât cei care au nevoie de un unu sau de un doi; și adesea vezi jucători de poker care, înainte

de a-și vedea cărțile, bat de trei ori teancul de masă, ca să le între mai mulți ași, valeți sau ce-or avea ei nevoie, deși sunt conștienți că nu pot schimba cu nimic ordinea celor pe care le țin în mână, indiferent cât de iscusit le-ar lovi. Alții insistă să se așeze tot pe scaunul pe care au stat când au câștigat la ultima partidă, iar antrenorii de fotbal nu se bărbieresc niciodată în timpul unei serii de victorii, ci abia după ce echipa lor a încasat o înfrângere.

Importanța dincolo de orice rațiune atribuită de mulți contemporani fenomenelor și corelațiilor care au de-a face cu numerele servește de mult diverselor organizații și mediilor de informare ca să lanseze statistici înfricoșătoare. La fiecare zece secunde moare câte o persoană din cauza cancerului pulmonar, declară Organizația Mondială a Sănătății, Centrul de Cercetare a Cancerului din Germania vine cu o știre și mai dură, anunțând că 400 de fumători pasivi mor anual în Germania, tot de cancer pulmonar, iar medicii de la Clinica Universitară Charité din Berlin răspândesc avertismentul riscului de infarct pentru persoanele care locuiesc în zone cu un zgomot continuu de peste 65 de decibeli.

Asemenea date încă ne mai lasă să înțelegem câte ceva, cu puțină imaginație. Dar potrivit calculelor Centrului de Cercetare a Mediului și Sănătății, o mărire suplimentară a concentrației de particule fine cu zece micrometri pe metru cub de aer atmosferic ar crește mortalitatea cu 6 și că expunerea continuă la praf scade speranța de viață cu doi ani. La fel și radiațiile de 50 de milisieverti, cât poate suporta o persoană expusă, prin profesie, radiațiilor X.

Și totuși asemenea cifre ne impresionează profund. Gerd Gigerenzer, psiholog și director al Institutului Max Planck pentru Dezvoltare Umană din Berlin, etichetează efectul cifrelor procentuale exprimate cu tot cu sutimi drept „iluzie a certitudinii”. După părerea lui, din vremea strămoșilor noștri din Epoca de Piatră și până astăzi nu am învățat să le răspundem cu scepticismul cuvenit. „Spre deosebire de povești, bârfe, flecăreli și mituri, care au dat formă gândirii noastre de la începuturile

culturii omenești, statisticile publice sunt o realizare culturală extrem de recentă”, explică el. „În raport cu ele, deprinderile care pe vremuri serveau oamenilor primitivi ca să supraviețuiască devin acum obstructive.” „Receptivitate primitivă față de poveștile horror”, așa consideră Karl Wegscheider de la Institutul de Statistică și Econometrică din Hamburg înclinația – indusă de prea puținul nostru scepticism – de a ne lăsa impresionați de asemenea mesaje sub formă numerică.

Politicienii profită fără jenă de acest efect, bombardându-și adversarii, spre întărirea opiniilor proprii, cu cifre pe care – asta o știu prea bine – nu le-ar putea niciodată susține până la capăt. Prin statistici se poate demonstra aproape orice, în esență trebuie doar pricepere în alegerea și combinarea lor, însoțindu-le cu o descriere și interpretare convingătoare. Atunci când o statistică pretinde că depășirea unui anume nivel acustic echivalează cu riscul de infarct, ea ignoră, poate în deplină cunoștință de cauză, că locuitorii din zonele zgomotoase, cel mai probabil ale marilor orașe, sunt foarte probabil expuși și altor factori la fel de dăunători sănătății, spre exemplu, poluării cu gaze de eșapament, motiv pentru care și apar mai des infarctele miocardice.

Ne punem mare nădejde în obiecte și gesturi simbolice care, potrivit convingerii noastre, aduc noroc, și evităm, adesea inconștient, tot ceea ce ar putea atrage ghinionul. De aceea și suntem foarte înclinați să acordăm încredere simbolurilor cu încărcătură pozitivă – și orice firmă care se pricepe cât de cât la marketing se folosește din plin de acest truc. Departamentele proprii sau agențiile de publicitate nu se ocupă decât de născocirea de mărci și de logouri ademenitoare care, odată introduse și răspândite pe piață, produc, după cum s-a demonstrat, asupra consumatorilor un efect mai puternic decât informațiile ample, sub formă de text, asupra produsului.

Nu suntem câtuși de puțin conștienți că, în esență, firmele nu fac decât să profite de sensibilitatea noastră străveche față de simbolurile mitice, față de semnele și sunetele magice. Atunci când valoarea unei mărci împreună cu logoul ei urcă la multe

milioane, atunci când în Statele Unite și chiar și în Anglia există posibilitatea includerii acestei valori în bilanțul activelor unei companii, este limpede că mesajele lor publicitare sunt percepute ca fiind foarte importante. La cumpărarea sau vânzarea unei companii, mărcile fac parte dintre elementele pe baza cărora se stabilește prețul, iar în cazul marilor tranzacții se întâmplă deseori ca persoana care cumpără să plătească o sumă cu mult peste valoarea la bursă, dacă în *deal* intră și mărci valoroase, cu logouri de largă recunoaștere. Și asta deoarece la evaluarea întreprinderii nu se ține deloc seama exclusiv de fabrici și de rețelele de distribuție, ci de mărci, ceea ce reprezintă garanția profiturilor viitoare. Deși ar trebui să ne fie cât se poate de limpede că steaua Mercedes influențează tot atât de puțin calitatea unei mașini cât o face și M-ul cel mare din McDonald's cu gustul de fast-food sau bifa Nike cu adecvarea pantofilor și a echipamentelor de sport, stabilim automat acest gen de conexiune la prima vedere a logoului. De fapt, conform celor mai recente studii, avem aceeași reacție ca strămoșii din Epoca de Piatră în fața fascinanelor picturi rupestre, cărora paleontologii le atribuie aceleași efecte mistice profunde.

ȘAMANI MODERNI

Dar și în alte domenii, total diferite, ale vieții de zi cu zi suntem dispuși să ne lăsăm amăgiți și să permitem puterii magice să-și exercite influența. Descoperim o adevărată încântare să ne lăsăm în voia puterii de sugestie a convingerilor noastre și să cădem mult prea ușor pradă unor manipulări străine, la fel ca vânătorii primitivi cărora Hodur nu făcea decât să le arate un cărăbuș mort și să le promită, destul de convingător, că norocul le va surâde. Și, uluitor, vraja funcționează nu de puține ori. Da, dacă suntem suficient de convinși că un fapt are asupra noastră un efect anume este mai mult ca sigur că respectivul efect se va face cu adevărat simțit.

De mare faimă se bucură în această privință așa-numitul efect placebo, puterea vindecătoare verificată a unui preparat fără

substanțe farmaceutice active, condiția fiind ca pacientul căruia i se administrează pseudomedicamentul – o tabletă de praf de budincă, spre exemplu – să fie ferm convins de efectul lui benefic. Niciun medic înțelept nu va renunța să susțină procesul de vindecare cu asemenea substanțe cu efect intens, dar datorat exclusiv sugestiei, cu atât mai mult cu cât se știe de mult că o mulțime de tulburări mentale se pot mult mai bine trata prin terapie psihică, și nu medicamentoasă. Prescrise de medic în maniera cea mai convingătoare și furnizate de farmacist împreună cu încurajări menite să inspire și mai multă încredere, asemenea preținse medicamente produc asupra celui în cauză același efect magic pe care îl aveau dansurile și cântările mistice ale șamanilor.

Medicii sunt unanim de acord că o bună parte din somniferele și calmantele atât de scumpe ar putea fi înlocuite prin placebo, fără nicio teamă că ar fi mai puțin eficiente. La fel se explică și efectul deloc neglijabil al medicamentelor homeopatice, administrate de multe ori în doze atât de diluate, încât în câțiva litri de lichid nu există decât o moleculă de substanță activă. Un rol important îl joacă probabil și faptul că tratamentul prin sugestie are cel mai puternic efect asupra celor care, potrivit propriilor mărturii, însă fără să existe cauze detectabile pe cale medicală, se află într-o stare generală precară și, drept urmare, nu sunt de multe ori nici în deplinătatea facultăților lor mentale.

După cum se știe, prin credință poți muta munții din loc și, la fel cum strămoșii noștri arhaici se lăseau impresionați de spectacole mistic-enigmatice – mai ales însoțite de strigătele și schimonoselile unor experți autointitulați, ca Hodur –, nici noi, cei de astăzi, nu suntem imuni la asemenea manipulări. De asta au profitat în mod deosebit vracii, care se foloseau în tratamente de cele mai fanteziste invenții abil mânuite, ca să-și impună autoritatea asupra pacienților, inspirându-le teamă.

În această privință, nimic nu s-a schimbat între timp: cu cât pare mai scumpă și mai complicată aparatura medicală, cu cât produce efecte sonore și luminoase mai impresionante, cu atât suntem mai convinși de importanța și de puterea ei vindecătoare.

Fiind cât se poate de conștienți de asta, producătorii de aparatură și tehnică medicală își complică instrumentarul futurist cu o mulțime de fantezii inutile, dar de efect, cu unicul scop de a-i impresiona pe pacienți. Iar medicii participă bucuroși la acest joc: își ticsesc cabinete cu nenumărate obiecte misterioase și mașinării aparent ultramoderne, de care în bună parte nici nu au nevoie, capabile însă să inducă bolnavilor un amestec de curiozitate, frică și în orice caz admirație față de un medic atât de avangardist – dar, indirect, și însănătoșirea mai grabnică.

CĂUTĂTORI – CULEGĂTORI

Un alt fenomen nu mai puțin uimitor și la fel de greu explicabil prin argumente raționale pe care îl datorăm strămoșilor este pornirea noastră profund înrădăcinată de a culege și strânge toate lucrurile posibile și imposibile. Și aici nu este deloc vorba doar de comportamentul adesea compulsiv al culegătorilor de ciuperci autumnali, în stare să cutreiere ore întregi prin păduri și tufișuri, să se umple de zgârieturi, pentru ca în cele din urmă prada să fie atât de săracă, încât sunt nevoiți să mai cumpere ca să le ajungă pentru o mâncare. În comportamentul lor se vede strădania împinsă uneori până la obsesie de a-și face rezerve de hrană, ceea ce pentru strămoșii noștri era vital, lăsând să iasă la vedere și pornirile tipice de vânători primitivi, care pândesc în stare latentă în cei mai mulți dintre noi. Ele merg de la trezitul în zori, purtatul unei ținute adecvate – vestoane strânse, pantaloni și cizme – și a unui cuțit cu aspect fioros, până la bântuitul prin cele mai izolate zone, care trebuie cu orice preț să rămână secrete concurenței. Nu cunoaștem dacă Wala și Korod își luau măsuri pentru a nu trăda nimănui calea spre cele mai bogate zone de cules, dar e sigur că în ziua de azi multă lume face asta în cele mai grotești forme.

Oricum, prada unui culegător de ciuperci sau de fructe de pădure – care desigur trebuie să aibă cunoștințe suficiente în ce privește soiurile comestibile – contribuie la hrana noastră și prin urmare la satisfacerea unor nevoi fundamentale. Ceea ce nu mai este valabil în ceea ce îi privește pe cei care adună obsesiv tot ceea

ce le iese în cale, cu nemăsurată hărnicie și considerabilă risipă de timp și de bani: poze de sportivi, animale și mașini, lipite apoi în albume, timbre cu dinozauri, suporturi de bere americană și capace multicolore, cutii de chibrituri din Asia de Sud-Est, dar și tirbușoane, mașini de râșnit cafea cu mecanism complicat și, dacă banii nu sunt o problemă, mai presus de orice automobile cât mai vechi, dar cu piese cromate strălucitoare, în stare perfectă. Nimic nu rămâne ferit de furia lor de a colecționa și există și o mulțime de reviste dedicate exclusiv acestei forme de *spleen*, iar paginilor de pe Internet consacrate obiectelor de colecție bizare nu le mai poate nimeni ține socoteala.

Fiindcă a venit vorba de Internet, răspândirea colosală a *world wide web*-ului pare să fi întetit încă o dată furia colecționării. Cum altfel să înțelegem oferta atât de diversă – spre exemplu, colecția celor mai obscene înjurături, sau a celor mai comice nume din cartea de telefon, sau a celor mai aventuroase moduri de a-ți pune capăt vieții? Pornirea străveche de a aduna, care le-a asigurat strămoșilor noștri supraviețuirea, are rădăcini atât de adânci în noi, încât mulți suntem gata să plătim sau să riscăm oricât de dragul unei colecții de lucruri perfect inutile. Așa ca acel fan din Hong Kong, care la o licitație din Spania a plătit nu mai puțin de 3 460 de euro pentru un fir de păr de-al fostului Beatles John Lennon; sau ca bavarezul care, în patima lui de colecționar de cizme din cauciuc, a ajuns să pătrundă în locuințe, garaje și grădini, să spargă lacăte și ferestre, în căutarea cât mai multor exemplare frumos colorate.

Sociologii mai aduc un argument în favoarea acestei adesea inexplicabile manii a colecțiilor: statutul social sperat de cel în cauză. O persoană care nu dispune nici de bani mulți, nici de talente speciale, are de regulă puține șanse să-și câștige o poziție bună în societate, așa cum reușesc automat politicienii, artiștii, sportivii sau oamenii de știință renumiți, ca produs secundar al activității lor. Astfel, colecționatul promite să fie o metodă de succes pentru a atrage atenția opiniei publice. Prin urmare, strângând cantități cât mai mari cu putință din cele mai

neobișnuite lucruri, cum ar fi ambalaje de bomboane ale unei mărci anume, plasturi nazali de la diverși producători sau toate emisiunile de timbre poștale ale insulei Niue, din Pacific. Tot ceea ce contează este ca nimeni să nu mai aibă o colecție comparabilă. Apoi este doar o chestiune de timp ca să fii băgat în seamă de mass-media și colecția ta să fie prezentată publicului larg. Și atunci nu-ți rămâne decât să te bucuri de faima câștigată la fel ca odinioară de femeia din Epoca de Piatră, întoarsă în tabără după lungi incursiuni cu cea mai mare cantitate de fructe de pădure.

CORP ȘI SIMȚURI

Ugur stătea neclintit la marginea pădurii, într-un desiș, de unde putea ține sub observație savana întinsă, acoperită doar de tufișuri și ierburi mărunte. Aștepta încordat apariția mamutului, care, mânat de curajoșii și dârjii bărbați din tribul lui, urma să ajungă acolo nu peste foarte mult timp, după toate probabilitățile. Undeva departe, sub razele soarelui, o antilopă singuratică păștea ridicându-și mereu capul, ca să nu fie surprinsă de dușmani. Și, ca să nu-i scape nici cel mai mic zgomot, își rotea fără încetare urechile, ca pe niște pâlnii acustice.

La fel proceda și Ugur. Indiferent cât stătea de încremenit, urechile sale se mișcau, în alertă. Însă nu se auzea niciun sunet. Din când în când mai arunca o privire spre Ruki, prietenul său, care – la fel de bine ascuns în desiș, nu foarte departe – scruta atent savana, în așteptarea apropierei mamutului. Și el era în alertă, iar Ugur îl încuraja din privire făcându-i semn cu degetul mare și arătătorul. „Începe imediat!” era mesajul. Dar Ruki continua să se scarpine în cap, derutat.

Deodată, un zgomot fioros, și din pădure a țâșnit nu mult așteptatul mamut, ci o hienă. Mare și puternică. Ugur a tresărit speriat, abținându-se cu greu să nu țipe. Inima îi bătea nebunește, sudoarea îi țâșnea prin toți porii și tremura din tot corpul. Cu părul zbârlit pe tot trupul și lancea bine strânsă ca să poată lovi cu putere, era pregătit de atac. Dar prădătorul cu fălci nemiloase nici nu l-a băgat în seamă și s-a îndepărtat agale,

scoțând un sunet care lui Ugur i s-a părut ca un hohot de râs.

Abia se mai liniștise puțin, părul i se lipise din nou de trupul masiv și respirația îi revenise la normal, când din nou s-a auzit un țipăt, traversându-i ca un fior de gheață. E doar o maimuță în crengile de deasupra capului, suficient însă să îl îngrozească din nou. Apoi s-a lăsat în sfârșit liniștea, în freamătul nesfârșit al pădurii, sub briza dimineții. Soarele începuse să urce pe cer și Ugur contempla fascinat cum devenea tot mai mic, în drumul său spre înaltul albastru.

PRIVIND ÎN FAȚĂ

Aceeași observație, și anume că soarele și luna par cu atât mai mari, cu cât sunt mai aproape de orizont, o putem face și noi în fiecare dimineață și seară, pe cer senin. De fapt, e vorba doar de o iluzie optică. Spre deosebire de Ugur, noi ne putem convinge imediat de asta, pozând un răsărit sau un apus de soare, ca să stabilim, surprinși, că imaginea sferei de foc are aceeași dimensiune, indiferent la care moment al zilei se face fotografia. Cauza acestei confuzii uimitoare a simțurilor este că spațiul nostru de percepție optică nu este semisferic, așa cum ar fi de așteptat, ci aplatizat de sus în jos. Din această cauză, tot ceea ce se află la nivelul nostru de observație – așa ca soarele la nivelul orizontului –, ni se pare mult mai mare decât ceea ce se află departe, deasupra. Fenomenul avea semnificație maximă pentru Ugur și camarazii lui, deoarece orice pradă potențială de pe suprafața din jur li se părea neobișnuit de mare, în vreme ce obiectele de deasupra, de importanță minoră, din punctul lor de vedere, erau relativ mai mici.

Cine vrea să testeze această relație cu orizontala valabilă până astăzi nu are decât să facă un exercițiu simplu: să încerce să-și ridice brațul oblic, la o înclinație de 45 de grade. Dacă roagă pe altcineva să măsoare, va stabili de regulă că unghiul față de orizontală este cu mult mai mic decât își imaginează. În cazul maimuțelor și al altor animale care preferă viața în copaci, se petrece invers: deoarece pentru ele este mult mai important dacă

se apropie un șarpe de sus sau de jos, dar și fructele aflate mai sus sau mai jos față de nivelul lor, soarele le apare la dimensiuni maxime, așa cum au arătat foarte exact cercetările, atunci când se află deasupra lor, și mult mai mic când se află la orizont.

URECHI MOBILE

Unii dintre noi reușesc să-și miște urechile – desigur, fără niciun folos – tot datorită moștenirii unui stadiu al evoluției. Și în ziua de azi dispunem de mușchii cu care Ugur și Ruki își mișcau pavilioanele urechilor, localizând sursa celor mai slabe zgomote: animale pentru vânat, dar și primejdii letale. Fenomenul este cunoscut din exemplul animalelor care trăiesc în sălbăticie – cerbi, vulpi sau iepuri –, și ele înzestrate cu mușchi speciali cu care își mențin în permanentă mișcare urechile, ca să simtă eventuala primejdie cât mai repede cu putință. În cazul celor mai mulți dintre noi, mușchii respectivi nu au fost folosiți de mii de ani și s-au atrofiat. Dar există încă persoane care sunt însăși capabile și acum să miște deliberat din urechi, chiar dacă de obicei e vorba doar de un zvâcnet abia perceptibil, dar amuzant.

CU PĂR ȘI BARBĂ

Bărbații care nu se disting prin alte trăsături remarcabile, mai ales dintre cele capabile să impresioneze femeile, mizează, în cazul în care sunt corespunzător dotați, pe efectul părului lor de pe piept. Și, în această privință, există exemplare exagerat de impunătoare, pline de păr nu numai pe piept, brațe și picioare, ci chiar și pe tot spatele.

Înainte să ne batem capul să aflăm cauzele apariției unui asemenea exces, trebuie să ne întrebăm la ce servește de fapt părul de pe corp. Un lucru e clar, strămoșii ne erau de departe superiori nouă, oamenilor de astăzi, în ce privește pilozitatea – bărbații, mai ales, purtau o adevărată blană. Și, astfel, se pare că ne-am apropiat foarte mult de răspuns; pilozitatea bogată nu este altceva decât un fel de blană, iar de acum nu ne mai rămâne decât să stabilim la ce le folosește mamiferelor, singurele care

prezintă o asemenea dotare. Pe de o parte servește drept „haină de iarnă”, ținând de cald atunci când temperaturile sunt scăzute. Nu degeaba animalele sălbatice au vara un strat de păr mai subțire, pentru ca înainte de sosirea anotimpului rece să adopte o blană groasă, bună izolatoare. Totodată trebuie să fie și motivul principal pentru care, de când se știe, bărbații au fost mai păroși decât femeile, deoarece își petreceau mai mult timp sub cerul liber, fiind mai expuși la intemperii decât doamnele care, pentru creșterea copiilor, preferau să se retragă în peșteri și în alte adăposturi cu temperaturi mai plăcute.

Podoaba de păr masculină este în strânsă legătură cu cantitatea de testosteron care circulă prin sânge și, surprinzător, nivelul ridicat al aceluiași hormon sexual este responsabil și pentru apariția calviției, fenomen tipic la o vârstă înaintată. Bărbații din ziua de azi dispun de tot atât testosteron cât strămoșii lor din Epoca de Piatră; în lipsa unei cantități suficiente de asemenea neurotransmițători, au de suferit masiv toate funcțiile sexuale, inclusiv formarea de suficienți spermatozoizi. Însă cum persoanele de același sex cu Ugur se pot oricând bucura astăzi de beneficiile unor haine călduroase, bine izolate termic, care le permit să trăiască și în regiuni extrem de neprietenoase, cum ar fi vârful munților de peste opt mii de metri sau stațiunile de explorări polare, pilozitatea bogată și-a cam încheiat avantajele în procesul de selecție. Evoluția nu mai preferă de mult domnii cu blană pe corp, considerați încă foarte virili, de multe femei. Este de așteptat, însă, ca în viitorul îndepărtat să nu mai existe bărbați care să se poată fâli cu acest atribut îndoielnic.

Părul de pe corp ține și de cald, dar îndeplinește și o funcție de protecție, dacă este destul de des. Printre altele, împiedică apa de ploaie să pătrundă până la un nivel mai profund, motiv pentru care animalele sălbatice nu se udă practic niciodată până la piele, nici după îndelungi ruperi de nori. Puful nostru firav și-a pierdut de mult o astfel de proprietate, cu toate că firele continuă să crească toate în aceeași direcție pe corp, respectiv de sus în jos, ceea ce în esență ușurează scurgerea apei. Regula se aplică în

special părului de pe brațe, picioare și spate, zone cu mult mai expuse picăturilor de ploaie la patrupede, decât firele de pe piept ale bărbaților, corespunzătoare blănii de pe abdomen, care de aceea cresc în cârlionți, mai dezordonat.

Și, în fine, se mai pune întrebarea de ce părul, atât cât ne-a mai rămas, ni se ridică în cap ori de câte ori se petrec evenimente neașteptate. Această trăsătură era tot atât de utilă strămoșilor noștri primitivi pe cât încă le este astăzi multor animale. Un câine cu intenții ostile față de un membru al aceleiași specii își zbârlește din reflex părul de pe ceafă și spate, lăsând adversarului impresia că ar fi cu mult mai mare și prin urmare mai amenințător. Strămoșii noștri, care se întâlneau la tot pasul cu fiare periculoase, reușeau astfel să își sperie potențialii agresori. Dar dacă și nouă ni se face părul măciucă, în situații-limită, nu este vorba decât de o relicvă în esență ridicolă a acelor vremuri, care între timp și-a pierdut orice sens.

Dar părul ni se zbârlește nu numai de sperietură, ci și de frig, ceea ce are din nou legătură cu funcția termică despre care am discutat și se bazează pe faptul că firele de păr ridicate creează peste pielea goală o pernă de aer izolatoare mult mai eficientă. Vânătorii preistorici înzestrați cu blană groasă erau astfel bine feriți, dacă se lăsa gerul, dar în ceea ce ne privește mecanismul a devenit inutil.

În ce fel ni se ridică părul în cap? Ei bine, fiecare fir are propriul lui mușchi minuscul, care se contractă reflex la panică și la frig, aducând părul din poziție orizontală la verticală. În același timp, trage puțin și pielea din jur, a cărei suprafață se umple brusc de mici cratere și proeminențe. Așa ni se zbârlește pielea, ori de câte ori dărdăim de frig sau încremenim de spaimă. De fapt, așa i se întâmpla și lui Ugur, căruia i se zbârlea părul când simțea un pericol, ca în cazul neașteptatei apariții a acelei hiene periculoase; așa cum spuneam, absolut justificat și eficient din punctul lui de vedere, însă total lipsit de sens astăzi, când cel mai adesea ne speriem de mașinile care apar cu mare viteză, spre exemplu.

Când ne simțim brusc amenințați, ni se face părul măciucă, dar asta nu-i tot, întregul corp ne este afectat: respirăm precipitat, inima o ia razna, ni se moaie genunchii și ne îngheață picioarele, transpirăm-lac și ni se pune un nod în stomac. Toate acestea, împreună, poartă denumirea de stres. Iar faptul că ne lăsăm atât de ușor cuprinși de o asemenea stare reprezintă tot o moștenire a condiției noastre primitive. Spre deosebire de noi, oamenii de azi, în situațiile de primejdie strămoșii noștri erau nevoiți să reacționeze prompt, să lupte sau să *fugă, fight or flight*, cum spun englezii atât de sugestiv. De obicei aveau la dispoziție doar câteva secunde ca să ia o decizie, fiind cu atât mai important ca organismul să coopereze perfect.

La fel o face și acum: sistemul neurovegetativ, care acționează independent de voința noastră, stimulează glandele suprarenale să producă instantaneu adrenalină – hormonul stresului. Care declanșează imediat un proces de îmbogățire a celulelor cu zaharuri, energizându-le. Pulsul crește și astfel în organism se pompează cantități mai mari de sânge bogat în oxigen și glucide. Cantitatea de oxigen din sânge crește însă doar pentru că respirația se accelerează și devine mai profundă, ceea ce poate provoca senzația de sufocare, dureri sau palpitații. Inima o ia razna, inducând, inconștient, teamă, și declanșând un nou val de adrenalină, care o obligă să depună un efort și mai mare. Și ciclul se repetă amplificat, până când pulsul crește până la 120 de bătăi pe minut sau chiar mai mult.

Pe deasupra, se usucă și gura, deoarece organismul este preocupat exclusiv de performanță și câtuși de puțin de digestie și, în consecință, produce prea puțină salivă. Iar ritmul alert al respirației face să crească și mai mult senzația de uscăciune. Irigarea organelor digestive se reduce în favoarea musculaturii, ceea ce, împreună cu mobilitatea limitată a stomacului și a intestinelor, provoacă acea senzație de greutate și nu rareori de greață din abdomen. Mușchii și încheieturile sunt și ele programate pentru mișcare, adică pentru alergare sau atac. Deseori, din cauza excitației nervoase ridicate, se întâmplă ca

musculatura să tremure de-a dreptul, iar la nivelul încheieturilor gradul înalt de pregătire de acțiune se manifestă prin nesiguranță, faimoșii „genunchi moi”, și, deoarece organismul are nevoie de tot sângele disponibil pentru organele vitale, în special pentru musculatură, îl retrace din zonele periferice – mai ales din mâini și din picioare – care se răcesc pronunțat: de teamă, ne „îngheață picioarele”, la propriu. Și, în fine, datorită transpirației care se revarsă prin toți porii, corpul devine alunecos, mai greu de înșfăcat de un eventual agresor. Asta nu ne mai ajută absolut la nimic în zilele noastre, când intrăm în derapaj cu automobilul sau ni se spune că am fost puși pe liber, însă între trăirile noastre și cele ale lui Ugur, față în față cu hiena, în zorii preistorici, nu există nicio diferență.

ZGOMOTE AGASANTE

Un mecanism asemănător face ca zgomotul de lungă durată să ne expună îmbolnăvirii. Aparent, ne obișnuim cu sunetele puternice – cei care locuiesc în preajma unei uzine, a unei biserici cu clopote puternice sau chiar a unei linii ferate cu circulație intensă abia dacă mai percep zgomotele, după o vreme. Dar studiile demonstrează că aceste persoane secretă mult mai mulți hormoni de stres și, chiar dacă nu au tulburări de somn, se trezesc dimineața mai puțin odihnite decât persoanele din zone liniștite.

Hormonii de stres se află la originea unui lanț de consecințe: hipertensiune, nivel ridicat al grăsimilor din sânge și arterioscleroză. Astfel crește riscul de accident cerebral și infarct miocardic; oamenii de știință consideră că persoanele expuse frecvent la niveluri sonore ridicate sunt supuse unui risc de infarct crescut cu 30. În cazul strămoșilor noștri, reacția de stres la zgomot era esențială pentru supraviețuire, deoarece pregătea rapid organismul de acțiune, în cazul unor zgomote neașteptate și în primul rând puternice. Astăzi, însă, când energia pusă la dispoziția organismului nu mai este consumată prin activitatea mușchilor, stresul indus de zgomot nu este numai inutil, ci de-a

dreptul nociv.

O altă reacție corporală considerată de mulți oameni de știință o relicvă a evoluției noastre este frisonul neplăcut pricinuit de anumite zgomote. Unii se înfioresc când râcâie cu unghiile pe o tablă sau când freacă două bucăți de polistiren între ele sau o bucată de lemn pe o piatră, dar nimeni nu știe cu exactitate originea acestui fenomen bizar, aparent atât de lipsit de sens. Multă vreme s-a crezut că sunetele de înaltă frecvență ar declanșa sentimentul de disconfort, dar studiile de laborator nu au confirmat ipoteza. Există însă și teorii cât se poate de serioase care pun asemenea reacții fizice pe seama reziduurilor lăsate de evoluție, mai exact ar fi vorba de reflexe ale țipătului de avertizare al unor maimuțe. Cu el seamănă uimitor de multe zgomote capabile să declanșeze fiorii nedoriți (remarcabil rămâne că intensitatea sunetului nu are niciun efect asupra intensității reacției emoționale). Iar avertismentul adresat de o maimuță grupului din care face parte (apropierea unui leu sau a unui leopard, spre exemplu) era la fel de valabil și pentru omul primitiv.

La fel de nefolositor ca pielea zbârlită (pentru unii dintre contemporanii mai sensibili chiar numai de gândul la un anumit zgomot) pare să fie și căscatul. După părerea unor renumiți specialiști, ar fi vorba tot de o relicvă din vremuri străvechi, menită în primul rând să mențină coeziunea în cadrul unui grup. Legătura cu somnul se limitează la aceea că, de obicei, căscăm la oboseală. Însă fără efect vizibil, deoarece inhalatul, cu zgomot, al unui volum mai mare de aer, nu are darul să ne însuflețească: chiar și dacă seara căscăm de zece ori la rând, din toată inima, după ne simțim la fel de lipsiți de vlagă.

De aceea s-a și renunțat la teoria mai veche conform căreia prin căscat creierul ar fi mult mai bine oxigenat, cu efect înviorător. Oamenii de știință au reușit să demonstreze că subiecții care au respirat aer îmbogățit artificial cu dioxid de carbon respirau mai intens, dar în niciun caz nu căscau mai des – așa cum se așteptau cu toții. Dimpotrivă, și dacă li se administra oxigen pur, cei testați tot simțeau nevoia să caște. În realitate, nu căscăm

doar când suntem oboșiți și confuzi, ci și când ne plictisim sau vrem să ne subliniem superioritatea. Astfel, un sportiv poate fi cuprins de adâncă descurajare dacă își vede adversarul căscând plictisit, chiar înainte de începerea competiției, ca și cum i-ar spune: „în privința ta, nu-mi fac nicio grijă; îți fac față fără probleme!”

Căscatul este contagios – iată trăsătura lui cea mai remarcabilă. Studiile au arătat că o persoană din două se lasă molipsită, unele reacționând după doar câteva secunde, altele după mai multe minute. La maimuțele care trăiesc în grup se poate observa cum seara, când se ghemuiesc împreună, una dintre ele – de regulă liderul – cască zdravăn de câteva ori, apoi celelalte o imită și curând se lasă liniștea.

Și la noi, oamenii, mecanismul funcționează identic: când suntem adunați seara, în societate, și o persoană începe să caște de câteva ori la rând, de regulă, nu după mult timp, toată lumea începe să caște și să se pregătească de plecare.

Explicația științifică actuală a acestei trăsături a căscatului pornește de la faptul că oamenii pun întotdeauna mare preț pe capacitatea de a putea evalua corect sentimentele și acțiunile celor din jur. În acest scop, există în creier un mănunchi de celule nervoase specializate, așa-numiții neuroni-oglină, care se ocupă permanent cu analizarea mimicii și gesticii persoanelor din jur, în așa fel încât să poată empatiza cu alți oameni și să le înțeleagă simțămintele. Investigațiile au dovedit că oamenii, și mai ales cei compătimitori, sunt foarte ușor de influențat din punct de vedere emoțional. Dacă li se zâmbește, răspund cu un zâmbet, dacă cineva cască, vor căsca și ei. Bolnavii psihic, lipsiți de compasiune – autiștii, spre exemplu, și schizofrenicii –, rămân total impasibili.

Ne întoarcem astfel din nou la Ugur și la ceilalți vânători ai lui. Deoarece, incontestabil, este extrem de avantajos, în primul rând pentru oamenii care trăiesc în strânsă comuniune, să-și coordoneze acțiunile și să se sincronizeze perfect între ei. De aceea, unii cercetători sunt de părere că, prin căscat, se marchează trecerea de la starea de repaus la activitate și invers.

Astfel, căscatul reprezintă dimineața un fel de chemare adresată membrilor grupului, sugerând că e momentul să treacă la treabă, să între în acțiune, iar seara, în cadrul comunității, exprimă schimbarea de la activitățile zilei la odihna nopții.

Dar aceste teorii nu au fost dovedite până în prezent. Cercetătorii au căzut de acord în mare măsură asupra unui singur punct: deschisul larg al gurii și simultan închiderea ochilor, inspirarea adâncă a aerului urmată de expirarea sonoră reprezintă o relicvă a trecutului nostru de vânători-culegători. Un semnal care contribuia mult la menținerea coeziunii unui grup, ajuns în zilele noastre aproape fără importanță.

DESPRE SCĂRPINATUL ÎN CAP ȘI ROSUL UNGHIILOR

Gesturi la fel de inutile, scărpinatul în cap, rosul unghiilor, ștergerea ochelarilor curați sau aranjarea cravatei, deși poziția ei e fără cusur. Toate aceste comportamente inutile sunt și ele relicve din vremuri arhaice, la care continuăm să revenim cu plăcere, chiar dacă de regulă total inconștient. Sunt gesturi atât de vechi, încât deseori le regăsim și în lumea cimpanzeilor, în momente de tensiune emoțională, când se scarpină meticolos, total diferit de reacția normală la o mâncărime. Noi, oamenii, avem un repertoriu mult mai bogat: ne aprindem o țigară chiar dacă nu ne arde deloc de fumat, ne potrivim ceasul la mână, fără motiv, sau cercetăm atent cadranul, fără să vedem ce oră este. Ne umezim buzele, ne mângâiem obrazul, ne roadem unghiile, ne jucăm cu lobul urechii, ne scărpinăm în barbă, bem o înghițitură fără să ne fie sete sau mestecăm ceva fără să ne fie foame. Sau, înainte de plecarea într-o călătorie, unii își verifică întruna biletul sau cotrobăie fără niciun rost prin bagaje.

Toate aceste gesturi aparent inutile, numite de psihologi activități de substituție, servesc unui singur scop: calmarea și pregătirea pentru o situație cu potențial de conflict, care să permită dominarea agitației. Înaintea evenimentelor sociale, spre exemplu, recepții oficiale sau aniversări, este ușor de remarcat strădania disperată a celor prezenți de a-și înăbuși temerile și

pornirile agresive.

Astfel, inițiativa gazdelor de a oferi băuturi și gustări este cât se poate de binevenită pentru că le permite invitaților să își găsească o ocupație. Altfel ar putea remarca lejer cum unii își freacă palmele cu nervozitate sau cum își aranjează ținuta perfectă sau cum își plimbă degetele fără încetare pe masă sau cum studiază meniul pe care ar fi trebuit să îl memoreze de mult, dacă s-ar fi concentrat cu adevărat.

BRIZBRIZURI INUTILE

Gesturile de substituție sunt, din punct de vedere științific, moduri de comportament rudimentare. Prin „rudimente”, biologii înțeleg organe, dar și modele comportamentale existente încă din stadiul de dezvoltare primitivă, dar care de-a lungul evoluției și-au pierdut menirea inițială.

Ele nu sunt puține la număr. Pe lângă musculatura urechii și pilozitatea despre care am discutat, trebuie enumerate în primul rând membrana nictitantă a ochiului, coccisul, apendicele, sinusurile paranazale și măselele de minte.

Membrana nictitantă este o cută semilunară de mici dimensiuni a conjunctivei, în colțul ochiului de lângă nas, cunoscută și sub denumirea de a treia pleoapă. La multe vertebrate, această formațiune transparentă este suficient de mare, încât să poată acoperi întreg ochiul, în anumite boli, dar și pe vânt sau furtună de nisip, funcționând ca niște ochelari de protecție. În cursul evoluției, membrana nictitantă a devenit absolut inutilă pentru noi, oamenii.

La fel și coccisul. Cele trei sau patru vertebre atrofiate încheie la partea inferioară coloana vertebrală, folosind pe vremuri strămoșilor comuni ai omului și ai maimuței drept parte a cozii, utilă pentru a o mișca. Astăzi mai servește doar drept punct de inserție pentru diferite ligamente ale bazinului, superflue din punctul de vedere al construcției anatomice, și singurul lui scop îndoielnic pare să fie durerea teribilă produsă de căzăturile în noadă.

Asemănător se petrec lucrurile și cu apendicele, o mică prelungire, ca un deget, a intestinului gros, în zona cecului. În vechime, aici se acumula hrana strămoșilor noștri erbivori, pentru a fi supusă descompunerii bacteriene. Astăzi, se știe că joacă un anume rol de apărare în cadrul sistemului imunitar, dar este cert că putem renunța la el fără teamă că vom avea de suferit. Dimpotrivă, se elimină pericolul unei „apendicite” – acea inflamare intestinală acută care de obicei necesită intervenție chirurgicală.

Și sinusurile paranazale, cele mai cunoscute fiind cel maxilar și cel frontal, sunt considerate de mulți experți tot relicve inutile din zorii preistorici. Spațiile lipsă din craniu le asigurau strămoșilor patrupezi avantajul incontestabil al scăderii în greutate, ceea ce ușura considerabil susținerea capului îndreptat în față. Acum însă, după ce omul a adoptat de mult mersul vertical, masa craniană mai redusă nu mai aduce niciun avantaj palpabil. În afară de asta, există indicii că sinusurile paranazale erau căptușite cu senzori olfactivi, contribuind astfel la dezvoltarea unui simț al mirosului mai dezvoltat pentru omul primitiv. Astăzi, în sinusuri nu se mai găsește decât mucoasă, care contribuie la încălzirea și la umidificarea aerului respirat, fără ca ele să fie absolut indispensabile.

NU EXISTĂ LOC PENTRU MINTE

Cu măselele de minte, lucrurile stau puțin diferit. Problema lor este că ocupă poziția finală a maxilarului, acolo de unde în general au prea puțin spațiu prin care să pătrundă în cavitatea bucală. Strămoșii noștri primitivi aveau maxilare considerabil mai mari, dar aceiași număr de dinți. Faptul că de-a lungul evoluției maxilarele s-au micșorat tot mai mult este o urmare a obișnuinței de a găti alimentele, înainte de consum, după părerea antropologului american Peter Lucas. Astfel, oasele faciale purtătoare de dantură au început să se strângă atunci când strămoșii au învățat să taie hrana în bucăți cu uneltele pe care le inventaseră și apoi să o pregătească la foc. Așa cum spune Lucas, bucățile de mâncare au devenit și mai mici, și mai fragede, prin

urmare nu a mai fost nevoie nici de dinți atât de puternici, nici de un maxilar atât de dezvoltat.

În sprijinul acestei presupunerii vine descoperirea omului de știință american Robert Martin de la Field Museum din Chicago: studiind un schelet de femeie scos la lumină încă din anul 1911, considerată de vârstă fragedă, judecând după măselele ei de minte rămase încă în maxilare, a stabilit prin noile metode de analiză că în realitate era vorba de oasele unei persoane în jur de treizeci de ani. Așadar, încă de la sfârșitul Epocii de Piatră Vechi au existat oameni ale căror măsele de minte nu aveau suficient loc să apară în gură.

Cum de atunci procesul de micșorare a maxilarelor a continuat fără încetare, deseori măselele de minte nu mai străpung gingiile, în rând cu toți ceilalți dinți, fiind împinse în laterale. Așa apare un soi de pungă formată din membrană mucoasă, unde bacteriile găsesc un spațiu ideal de dezvoltare, provocând în cele din urmă inflamații dureroase. Alteori măselele de minte, având și mai puțin loc, rămân cu totul în maxilare – de multe ori strâmbe – ceea ce poate produce alte probleme extrem de neplăcute.

În încheiere, câteva observații legate de sughiț. După părerea multor oameni de știință, icnitul supărător provocat prin contracția ritmică a diafragmei este tot o rămășiță inutilă a evoluției noastre. În special cercetătorii francezi s-au ocupat de acest subiect și au ajuns la concluzia că inițial ar fi servit amfibienilor să-și protejeze plămâni de apă. Cert este că desfășurarea sughițului – încordarea bruscă a mușchilor respiratori și închiderea glotei, însoțite de zgomotul bine cunoscut, seamănă cu secvența mișcărilor din timpul suptului. De aceea alți cercetători sunt de părere că ar fi vorba de un reflex acum de prisos, care îi ajută pe bebeluși să tragă laptele în timpul suptului.

Potrivit altor teorii, sughițul nervos ar fi un rest din exercițiile de respirație ale copiilor înainte de naștere (care suferă cu adevărat de sughiț, încă din burta mamei), sau o formă de pregătire a musculaturii specifice a fetusului în vederea

respirației. Prin urmare, nu putem ști cu exactitate la ce era bun sughițul, dar probabil că avea un rost oarecare, de mult perimat, în existența strămoșilor noștri primitivi.

NANI – NANI

Pentru că tot a venit vorba de bebeluși, să amintim pe scurt de o teorie prezentată de antropologul american Dean Falk în revista de specialitate *Behavioural and Brain Sciences*, care se ocupă de dezvoltarea limbajului specific cu care ne adresăm celor mici. În esență, fenomenul este cât se poate de straniu: de cum se apropie un matur de bebeluș, își schimbă automat mimica. Expresia feței devine mai clară și adoptă o ținută „excesivă”, accentuează fiecare gest și îl repetă de mai multe ori, recurge, de regulă, la un vocabular pe care nu l-ar înțelege niciun matur și, ca o încununare, vocea îi urcă și ea cu o octavă.

După opinia lui Falk, această modalitate de exprimare a apărut atunci când strămoșii noștri și-au pierdut pilozitatea de pe corp și au trecut la mersul biped. Pe cât de practic a fost acest pas înainte pe scara evoluției pentru om, bebelușii au trecut și ei printr-o schimbare radicală. Pentru că nu mai aveau cum să se prindă strâns de blana mamei, asemenea puilor de maimuță.

Mai mult decât atât, femeile erau obligate să-i dea mereu jos din brațe pe cei mici, într-un teritoriu atât de plin de primejdii cum cu siguranță era pădurea virgină, ca să aibă mâinile libere, în căutarea hranei. De când se știe, odată ce pierd contactul corporal cu mamele, sugarii încep să plângă amarnic. Și cum țipetele lor puteau oricând să stârnească animalele de pradă, în Epoca de Piatră femeile erau nevoite să îi potolească foarte repede. Cu cât stăteau mai liniștiți, cu atât erau mai feriți de primejdii, iar mamele îi alinau cu un șir de sunete melodioase, cu efect calmant. O tactică eficientă care și azi, după milioane de ani, după părerea antropologilor, funcționează la fel de bine.

Acest mod de comunicare este cât se poate de adecvat, așa cum au demonstrat studii extinse: sugarii cu care se comunică prin gesturi și sunete în formele agreeate de ei progresează mai ușor

decât cei cu care oamenii maturi vorbesc întotdeauna „corect”. Este rațional să te porți cu cei mici ținând seama de vârsta lor, să-i îndrumi potrivit stadiului lor de dezvoltare, fără să le ceri prea mult, iar deprinderea vorbirii nu face deloc o excepție. Așadar, obiceiul de a adopta automat o modalitate de comunicare infantilă în clipa în care vedem un bebeluș este un mecanism biologic străvechi, dar nu lipsit de sens, care nu numai că nu-i dăunează copilului, ci îl ajută să se dezvolte.

TEAMĂ ȘI SPAIMĂ

După-amiază târzie. Ultimele raze ale soarelui gata să apună luminau, peste o culme stâncoasă, vârfurile copacilor mai înalți; vegetația mărunță, arbuștii și ierburile se aflau deja în umbră. Ugur era disperat și simțea că nu se mai poate stăpâni. De dimineață, auzise mamutul trâmbițând din răspuțeri, o clipă crezuse chiar că distinge tropotul copitelor pe terenul pietros și prinsese și mai strâns sulița în mână, gata să se năpustească asupra colosului și să-l străpungă; dar întreg spectacolul se încheiase înainte să înceapă. Peste scurt timp, un gonaci îl anunțase că, epuizat, mamutul își adunase toate puterile și schimbase brusc direcția de fugă, se prăbușise ca un bloc uriaș de stâncă pe un povârniș și se făcuse nevăzut, urlând, pe o vale secundară.

Ugur era complet derutat, dar și bucuros într-o oarecare măsură, deoarece valea în care se refugiase uriașul cuprins de panică se sfârșea într-o fundătură, o trecătoare îngustă, mărginită de stânci înalte, din care nu exista scăpare. Imediat le-a ordonat oamenilor săi să închidă acea cursă naturală, iar el se instalase nu departe de capătul văii strâmte, ferm hotărât să pună capăt acelei vânători epuizante.

Indiferent cu câtă înfrigurare aștepta mamutul, nu scăpa nicio clipă din privire tufele și arborii din jur, pământul năpădit de ierburi, dar și spațiul deschis, coborând spre un pârâu. Oricât de prielnică era acea vale pentru vânătoare, avea și un mare dezavantaj: locul mișuna de animale primejdioase – șerpi veninoși

din belșug și păianjeni mari și păroși, care puteau omori un om dintr-o mușcătură; și, nu cu multe luni în urmă și nu departe de locul în care se afla, unul dintre prietenii lui fusese atacat și ucis de un tigru cu colți-sabie. Ca să nu fie obligat mereu să se uite și în spate, Ugur stătea rezemat cu umărul de un perete de stâncă abrupt care mărginea valea pe o latură. Instinctiv căuta din privire un copac în care să se poată cățăra în caz de pericol, fără mare efort și suficient de înalt ca să poată supraveghea toată valea.

Deodată, de undeva din depărtări, un vuiet prelung. Ugur a tresărit și, din reflex, s-a lipit și mai bine de stânca din spatele lui. O clipă a crezut că se apropia mamutul, dar apoi și-a dat seama că nu venea decât o furtună cumplită. Și nu peste mult timp canionul răsuna de bubuitul tunetelor, sub lumina crudă a fulgerelor. Primele picături începuseră să cadă deja și apoi s-au dezlănțuit adevărate șuvoaie, cu o asemenea forță, încât nu se mai vedea aproape nimic prin perdeaua lăptoasă.

Ugur tremura din toată ființa lui. Asta mai lipsea! În prăpastia aceea adâncă nu puteau fi loviți de trăsnet, dar Hodur, șamanul, le spunea întotdeauna că tunetele erau trimise de zei. Ca semn al mâniei lor împotriva tuturor celor care nu le arătau tot respectul? Să dea semnalul de încetare a vânătorii? Avea oare dreptul să-și expună oamenii furiei imprevizibile a puterilor divine? Simțea cum i se umezeau palmele. Indiferent ce hotărâre ar fi luat, ar fi putut costa vieți omenești. Dacă se împotrivea mesajului suprem, zeii erau în stare să dezlănțuie o asemenea viitură în valea aceea îngustă, de nu ar mai fi scăpat niciunul cu viață, nici măcar mamutul. Dacă punea capăt vânătorii, își lipsea tribul de o pradă aproape sigură, de o cantitate uriașă de carne, de care depindeau nu numai bărbații din jurul lui, ci și femeile și copiii lor. Oare de când nu se mai săturaseră cu carne, cu delicioasa carne de mamut? Și le mai rămâneau și oasele și blana și pielea, pe deasupra. Cu câte unelte și câtă îmbrăcăminte prețioasă nu s-ar alege din el!

Ugur s-a uitat în grabă spre omul aflat ceva mai aproape de

ieșirea din defileu și i-a surprins privirea plină de implorare. Și de cea mai neagră spaimă. Pune capăt dezastrului, se citea în ochii larg deschiși. Nu te împotrivi zeilor! Mai bine suferim de foame și de frig decât să ne lovească trăsnetul sau să ne înecăm! Dar pe cât de repede începuse furtuna, la fel de ușor s-a potolit. Un ultim vuiet și o ultimă flacără stinsă pe cerul serii, câțiva ultimi stropi – și gata.

În acea clipă, din desis s-a năpustit mamutul.

CU SPATELE LA ZID

Din fericire, noi nu mai avem de ce ne teme că în satele sau în orașele în care trăim am fi atacați de fiarele sălbatice. Dar adesea ne comportăm exact ca Ugur, care se rezemase de peretele de stâncă să se știe protejat din spate, ca să se poată concentra asupra evenimentelor ce se petreceau în fața sa. Primele mese libere ocupate de clienți într-un restaurant gol sunt aproape întotdeauna cele din colțuri; vin la rând cele de-a lungul pereților, în vreme ce mesele din mijloc, unde se stă cu spatele spre o parte din restul localului, se ocupă ultimele, când nu mai există altă alegere.

La fel ca pe timpuri, vrem să avem totul în câmpul vizual, simțim nevoia instinctivă să putem reacționa la evenimente neprevăzute. Vrem să vedem cine intră în restaurant și ne repugnă ideea că am putea fi interpelați din spate brusc, fără niciun avertisment. Arhitecții cu experiență cunosc acest aspect și prevăd spațiile cu pereți interiori, oferindu-le oaspeților „acoperire din spate” și implicit un sentiment de siguranță. La mare căutare sunt mesele din colțuri, care te fac să te simți ca într-un fel de grotă, ferit de orice atac.

Că nu este deloc o preferință limitată la cercul culturii noastre o demonstrează limpede chinezii. Potrivit protocolului tradițional, oaspetele de onoare la o masă festivă stă întotdeauna cu spatele la perete, și pe cât posibil cu fața spre ușă, în așa fel încât să observe cine intră și iese. Amfitrionul se așază vizavi, iar restul oaspeților de-o parte și de alta a mesei. În cărțile de etichetă

chineză se poate citi că acest obicei străvechi servea inițial, exact ca la noi, protejării oaspetelui de pericolul de a fi atacat din spate.

CASA DIN VERDEAȚĂ

Nu puțini psihologi ai evoluției îl consideră tocmai pe acesta motivul profund pentru care, în năzuința noastră instinctivă de a ne ști în siguranță, considerăm anumiți arbori deosebit de atrăgători. Un copac maiestuos, care domină locul, suficient de înalt să se vadă totul din vârful lui, dar și un adăpost de nădejde din calea sălbăticiunilor, cu ramuri pe care să te poți ușor cățăra și cu coroană întinsă, oferind umbră în ceasurile fierbinți ale amiezii, satisface perfect dorințele de care nu suntem conștienți. Nenumărați fotografi caută întotdeauna asemenea exemplare rare, indiferent de anotimp, cu care umplu paginile albumelor și calendarelor, pe care dacă le privim mai atent ne vom da imediat seama cât de bine corespund idealului de frumusețe arhaic.

De fapt, tot ceea ce înseamnă natură – peisaje, plante, animale – are darul să ne bucure mult mai mult decât secvențele urbane și tehnice, pentru că aparține rădăcinilor noastre străvechi, după părerea oamenilor de știință. Edward Wilson, sociobiolog și teoretician al evoluției, a inventat în acest sens termenul de „biofilie”, adică „predilecție pentru ce este viu”, și arată în scrierile sale că omul se simte aproape irezistibil atras și este profund înclinat spre experiența vieții în sălbăticie. Iar fizicianul și autorul englez de succes John D. Barrow își exprimă în volumul *The Artful Universe* teoria că, în virtutea moștenirii noastre din Epoca de Piatră, ne simțim bine în medii asemănătoare cu savana, acolo unde au trăit primii oameni. În spațiile relativ deschise, cu vegetație de înălțime medie, primii oameni erau bine apărați de dușmani și aveau hrană din belșug, din copaci nu mai înalți de doi metri, spre deosebire de cei care trăiau în păduri, unde hrana era mult mai greu accesibilă.

La același rezultat au condus și studiile efectuate de psihologi asupra copiilor de diferite vârste, cărora li s-au arătat imagini cu mai multe peisaje: cu cât erau mai mici și mai lipsiți de

experiență, de fapt mai conduși de instincte, cu atât copiii preferau mai mult imaginile de câmpie, asemănătoare savanelor, acoperite de ierburi, cu arbori izolați. Din câte se pare, noi, oamenii, suntem înclinați spre asemenea zone, predilecția putând să se schimbe apoi, odată cu vârsta și cu lărgirea ariei de cunoaștere. Așa se explică de ce majoritatea ne dorim o casă în mijlocul naturii, cu camerele pentru copii plasate la etaj, din instinctul primar de siguranță și de protecție. Iar atunci când simțim nevoia de relaxare, alegem de obicei să ne plimbăm în natură și nu în zonele pietonale din marile orașe. Ne decorăm locuințele cu plante – indicatori străvechi că suntem înconjurați de un teren fertil, de unde ne putem procura hrana – deși ele pretind îngrijire permanentă și intensă și, doar de dragul plăcerii unui dejun la iarbă verde, riscăm să ne împărțim cu viespile tartinele cu dulceață. La grădina zoologică ne bucurăm să privim animalele din lumea largă, dar și animalele de companie pe care le primim în casă ne colorează viața și ne devin cei mai buni prieteni.

PATRUPEDE IUBITE

Da, câinii. I-au însoțit pe oameni încă din Epoca Timpurie a Pietrei, mărturie fiind scheletele descoperite în mormintele multor culturi străvechi. De când se știe, animalele au jucat un rol important în religie și în mituri, s-au bucurat de mult respect și au fost imortalizate în picturi rupestre și sculpturi. Relația a devenit deosebit de strânsă acum 10000 de ani, când *Homo Sapiens* s-a sedentarizat și a început să îmblânzească sălbăticiuni, transformându-le în animale domestice bune pentru muncă și pentru hrană. După câini au urmat caprele, oile, bovinele și porcii, care coabitau cu strămoșii noștri, mai târziu au urmat caii, găinile și nenumărate alte animale de casă. Predecesorii incașilor din Peru de astăzi au domesticit lame, iar în India primii elefanți au fost îmblânziți acum 2500 de ani.

În lucrarea sa autobiografică *The Diversity of Life (Diversitatea vieții)*, Edward Wilson vorbește despre relația omului cu natura:

„Cele trei teze esențiale ale mele sună astfel: în primul rând – omul este în ultimă instanță produsul evoluției biologice. În al doilea rând – diversitatea biologică este leagănul și cea mai semnificativă moștenire naturală a umanității. În al treilea rând – filozofia și religia au prea puțin sens dacă nu se ține seama de primele două teze.” Teoria lui Wilson trebuie însoțită de o notă: biofilia își atinge foarte repede limitele, în cazul majorității oamenilor, atunci când în joc intră creaturi care cu greu ar putea fi considerate „de casă”. Cei mai mulți ne putem împrieteni desigur cu pisici, câini și păsări, ba chiar și cu vaci, cai și porci, însă resursele noastre de afecțiune se epuizează imediat ce este vorba de păianjeni, șerpi, ploșnițe și șobolani. Aproape nimeni nu se poate simți atras de ele și cei mai mulți nu își pot învinge repulsia, care – așa cum vom vedea – se poate transforma într-o adevărată fobie.

PEISAJE FLUVIALE

Nu există absolut nicio îndoială că mulți dintre noi se simt bine nu numai în mijlocul naturii, dar și mai bine în apropierea unei ape. Și nu ne atrage în special posibilitatea de a înota, așa cum este ușor de constatat dacă facem o comparație, spre exemplu, la ștrand, între numărul celor ieșiți în larg și numărul celor rămași la mal, unde apa e mică, sau chiar pe uscat. Și acest comportament trebuie pus tot pe seama strămoșilor, după cum consideră specialiștii în evoluție. „Noi, oamenii, nu suntem făcuți pentru înot, ci pentru căscat gura de pe țărm”, afirmă profesorul Carsten Niemitz, conducătorul Institutului de Antropologie de la Freie Universität Berlin. Potrivit unui studiu al institutului său – cu sediul pe malul lacului, la Wannsee – persoanele mature venite la ștrand își petrec 90 din timp în afara apei. Înoată doar 2 din timp, alte 6 le petrec stând în picioare sau fățându-se în apa până la genunchi. „Strâng broaște și melci la mal, exact ca strămoșii lor”, explică Niemitz. „Pentru că doar acolo găseau tot timpul anului, chiar și pe secetă, o ofertă bogată de proteine animale.”

Potrivit teoriei sale, malurile apelor, bogate în hrană, au avut o importanță fundamentală pentru dezvoltarea mersului vertical. „Dacă scoatem apa din ecuație, maimuțele patrupede nu ar fi avut niciun motiv convingător să se ridice și să rămână în două picioare. Ca să culegi fructe de pe o creangă trebuie să te întinzi, poate, dar nu e nevoie să mergi”, își susține el teoria, contrazicând astfel explicația clasică, potrivit căreia viața în savană, folosirea uneltelor, nevoia de a impune și de a cerceta împrejurimile ar fi răspunzătoare de poziția noastră verticală. Tranziția complicată de la deplasarea în patru la două picioare ar fi fost mai ușoară doar în apă, deoarece doar în acest mediu primele schimbări ale conformației corporale, în cel mai strict sens al termenului, nu ar fi avut atâta importanță ca pe uscat. Vâscozitatea și portanța apei, susține el, ar fi protejat articulațiile primilor bipezi și ar fi atenuat efectele unor căzături mai ușoare, de pe stâncile alunecoase. Și așa, mergând neajutorat prin apa de mică adâncime, evoluția i-a retușat, încet, aducând adaptările necesare: alungirea membrelor posterioare și modificările survenite la nivelul scheletului, mușchilor și al sistemului circulator.

Niemitz a întreprins mai multe sondaje în rândul persoanelor adulte – cu suficientă experiență, spre deosebire de cei mici – întrebându-le care sunt cele mai idilice zone. „Malul apelor reprezintă o prioritate limpede”, rezumă el rezultatele. „Oamenii se simt în asemenea locuri atât de bine, încât sunt dispuși să plătească enorm pentru un mal de apă. Dar recordul absolut îl deține imaginea cu o margine de pădure și puțină pajiște cu vedere spre apă. Nu-i de mirare, deoarece combinația corespunde, să spunem așa, mediului potrivit speciei omului primitiv, care se putea refugia în pădure și găsi pradă pe pajiștea deschisă și în apă.”

CHIN ȘI AMAR

Însă în general omul modern nu este altfel dispus să meargă foarte departe cu încrederea sa în pădure. Deși știm prea bine că

au trecut de mult vremurile când lupii și urșii bântuiau nestingheriți prin codru în căutarea hranei și nu se dădeau în lături, la nevoie, să atace și oamenii, mulți au un sentiment difuz de neliniște – o frică primordială, care nici nu se întemeiază pe o amenințare anume, nici nu se lasă risipită cu argumente raționale. Știm că mistreții – singurele creaturi potențial periculoase din pădurile noastre – sunt extrem de precauți și evită întotdeauna să ne iasă în cale, astfel încât riscul de a fi atacat de un porc furios sau de o scroafă cu pui rămâne minim; dar, cu toate acestea, tot avem un sentiment de apăsare în inima întunecată a codrului.

Și fetele și femeile, crescute de mici cu teama de maniaci sexuali, cărora părinții și profesorii nu au pierdut nicio ocazie să le spună să evite să traverseze singure prin locuri pustii, ar fi trebuit să adauge că potențialii violatori nu pândesc în pădure, departe de orice așezare omenească, ci mult mai sigur în mijlocul orașelor, în parcuri, unde, realist vorbind, au mult mai multe șanse să își găsească o victimă. Și, cu toate acestea, pădurile pustii par mult mai de temut decât parcurile puțin umblate, teamă care nu de puține ori se transformă în panică la vremea apusului, când copacii se topesc în umbrele lor și se adâncesc într-o masă cenușie. Sigur, nu putem ignora primejdia de a ne rătăci în pădure pe întuneric, dar nu există o explicație rațională de ce se instalează o panică de o asemenea intensitate, în condițiile în care nici pe beznă nu sunt pericole prea mari.

Din această cauză, în general evităm să ne aventurăm singuri prin păduri și preferăm să mergem întotdeauna în grup, spre exemplu, la cules de ciuperci sau de fructe. Și nici atunci nu ne permitem să ne îndepărtăm prea mult de ceilalți. La urma urmei, fiecare membru al grupului înseamnă câte o pereche de ochi și de urechi în plus, gata să perceapă din timp orice primejdie. Iar dacă atunci când culegi ciuperci ridici brusc privirea și te trezești singur, lipsit de protecția hoardei în migrația ei lentă, îți pierzi rapid stăpânirea de sine, te uiți speriat în jur și începi să strigi: „Hei! Hei!” Scurtă pauză, privire îngrijorată. Iarăși: „Hei! Unde

sunteți?” Ca un pui pierdut de cloșcă.

Cuvântul, „pierdut”, sugerează din plin situația. Nu degeaba îl folosim cu cel puțin două sensuri distincte, toate sugerând însă primejdia. Astăzi nu mai este chiar atât de grav, dar în Epoca de Piatră un om rătăcit, lipsit de protecția grupului, cel mai adesea era cu adevărat pierdut.

După părerea psihologului și paleoantropologului Rudolf Bilz, din aceeași perioadă datează și strigătul de ajutor, un tril care aduce aminte de țipătul sacadat al păsărilor. Indiferent că e vorba de semnale scurte repetate („Hei!”) sau mai lungi („Unde sunteți?” sau „Așteptați-mă!”) – strigătul urmează involuntar o secvență sonoră arhaică, potrivit lui Bilz adânc înregistrată în noi: când avem nevoie de ajutor, folosim, fără să fim conștienți, un soi de sunete care îi puneau în stare de alertă și pe strămoși, păstrate de atunci în repertoriul nostru instinctual.

PĂIANJENI ȘI ALTE CREATURI

Ajungem să mai pomenim o dată despre teama foarte răspândită față de anumite animale – foarte greu de explicat cu argumente raționale. Dacă jderii, vulpile și mistreții nu reprezintă o primejdie în ce ne privește, cu atât mai puțin șoarecii și păianjenii, chiar și șobolanii și cele mai multe specii de șerpi de la noi. Cu toate astea, multe persoane se înfioară numai la gândul că s-ar putea trezi cu un șoricel sau un păianjen pe picior. Sau cu un gândac, sau cu un fluture.

Poate părea uluitor, dar oamenii de știință au descoperit că asemenea fobii apar independent de gradul de primejdie real. În vremuri preistorice era cu siguranță vital să te ferești de mușcătura, înțepătura sau zgârietura insectelor, de păianjeni, de rozătoare și de șerpi. O singură secundă de neatenție te putea costa viața. Așadar, nici n-ar fi de mirare că frica de astfel de amenințări e adânc prezentă în moștenirea noastră genetică, în vreme ce pericolele de modă nouă poate încă nu au avut timp să se insinueze cu o intensitate comparabilă. Cum altfel s-ar explica faptul că un om în toată firea gonește cu 200 de kilometri la oră

pe autostradă fără nicio tresărire, dar începe să tremure din toată ființa lui dacă vede un nevinovat păianjen cu cruce? Sau că îl trec toate transpirațiile dacă trebuie să țină în mână o șopârlă-oarbă absolut inofensivă, în vreme ce de Anul Nou lansează cu toată seninătatea petarde de o jumătate de kilogram, de pe urma cărora s-ar putea alege cu arsuri grave?

Psihologul Arne Ohmann și colegii săi de la Karolinska Institute and Hospital din Stockholm au conceput un test pentru a constata cât de adânc sunt înrădăcinate astfel de spaime în noi; rezultatele au fost publicate în cunoscutul periodic de specialitate *Journal of Experimental Psychology*. Le-au arătat studenților imagini și le-au cerut să caute pe ele păianjeni și șerpi înspăimântători. Într-o primă serie de încercări, trebuiau detectate exemplarele izolate, într-o harababură de plante, ciuperci și flori inofensive, în cea de-a doua subiecții erau puși să găsească anumite plante într-o învălmășeală de șerpi și de păianjeni.

Moștenirea noastră s-a manifestat mai mult decât evident: majoritatea studenților au remarcat de la bun început toate viețuitoarele temute, chiar și atunci când fuseseră plasate la marginea imaginilor, ascunse prin vegetație. Cu cât pe subiecți îi speriau mai tare păianjenii, șoarecii sau șerpii, potrivit propriilor declarații, cu atât îi descopereau mai repede, deseori aproape automat, fără să fie nevoie să-i caute. În schimb, în imaginile în care printre jivine amenințătoare se ascundeau câteva plante, juca un rol important locul în care se aflau, fiind recunoscute după mai multe încercări.

Cercetătorii au tras concluzia că suntem programați genetic să percepem automat stimuli care prezintă un potențial pericol, fără să fie nevoie să ne concentrăm. Cu cât ne temem mai mult de asemenea vietăți, cu atât reacționăm mai pronunțat la apariția lor. Evident, mecanismul care le asigură strămoșilor supraviețuirea face și astăzi ca un arahnofob să detecteze pe loc insecta păroasă, cu opt picioare, chiar și ascunsă într-un colț de cameră obscur, unde poate rămâne cu totul neobservată de

persoane mai puțin sensibile.

SÂNGELE – UN LICHID SPECIAL

Nu doar animalele sunt capabile să ne inspire o teamă irepresibilă; există evident și alte forme de fobie ce se pot transforma în adevărate atacuri de panică, induse tot de moștenirea noastră evoluționistă. Se întâmplă adesea ca oamenii să fie cuprinși de greață sau chiar să leșine dacă văd sânge, chiar și când este vorba de o cantitate a cărei pierdere, o știu prea bine, nu reprezintă un pericol. Și nu sunt afectate numai persoanele ultrasensibile, ci și cele cât se poate de robuste mental și perfect conștiente că sângele este doar un lichid viguros, de culoare roșie, care curge peste tot în corp, fără de care nu ar putea trăi. Însă, dacă un lac de aceeași culoare nu le-ar impresiona absolut deloc, la vederea sângelui li se înmoaie picioarele și se instalează o stare de vomă. Cum pierderea de sânge este însoțită de o scădere considerabilă a presiunii din sistemul circulator, care poate pune în pericol viața victimei, specialiștii pun strania reacție tot pe seama unui mecanism de protecție primitiv.

Tot strămoșilor noștri le mai datorăm și o serie de alte stări de anxietate, de care suferă cu mult mai mulți oameni decât s-ar crede la o privire superficială. Spre exemplu, dacă ți-e groază să traversezi o piață sau un spațiu cu deschidere largă – „agorafobie” se numește acest sindrom în termeni medicali –, teama este probabil provocată de sentimentul adânc înrădăcinat că, fiind lipsit de protecție, poți cădea oricând pradă unui posibil dușman. Iar dacă la ideea de a te urca în ascensor sau de a intra într-un spațiu restrâns ți se înmoaie genunchii și transpiri-lac, înseamnă că suferi de „claustrofobie” și te temi de fapt, inconștient, că vei fi prins într-o cursă din care nu poți scăpa fugind, în caz de atac.

Un fenomen asemănător este și frica de înălțime, care te poate cuprinde fără niciun motiv real – spre exemplu, pe platforma unui turn înalt, prevăzută cu balustrade solide. Cât de profundă este această teamă ancestrală se constată la bebeluși, care de regulă se feresc să se apropie de-a bușilea de marginea suprafeței pe care

se află, deși nu au căzut niciodată – și în mod normal nu conștientizează pericolul.

În aceeași categorie pare să între și teama de zbor, de care suferă mulți nefericiți care nu se urcă în avion, ratând astfel ocazia unor experiențe încântătoare deoarece refuză șansa de a parcurge distanțe lungi în cel mai scurt timp. Dar această fobie îi afectează în special pe cei care, în virtutea meseriei pe care o au, sunt nevoiți să călătorească totuși cu avionul, totul transformându-se într-un chin.

Pentru oamenii Epocii de Piatră, zonele aflate la altitudine echivalau cu riscul prăbușirii, și de aceea preferau, ori de câte ori aveau de ales, să se instaleze la șes.

Prin urmare, existau multe situații de care strămoșii noștri aveau toate motivele să se ferească. Asemenea temeri ancestrale au rămas atât de adânc inoculate în noi în cursul evoluției, încât nu se lasă alungate simplu, prin argumente logice, iar ele declanșează automat reacția de stres. Cercetătorii în domeniul comportamentului au descoperit că este cu mult mai greu să dezbari o maimuță de frica de dușmanii naturali, cum ar fi șerpii, decât de teama de o pușcă. Este suficient ca o primată să vadă un furtun de grădină sau o bucată de țevă lăsată pe jos ca instinctiv să se retragă și să înceapă să țipe, înfricoșată.

Pe părinți îi apucă disperarea când își văd copiii avântându-se fără nicio teamă pe o șosea circulantă sau când scormonesc cu furculița în priză, dar urlă de groază când văd un câine sau un păianjen și se tem cumplit de beciurile întunecate. Nu-i nevoie de cine știe ce fantezie să ne imaginăm că animalele de pradă puternice, păianjenii veninoși și cavernele adânci le dădeau fiori strămoșilor noștri – absolut justificat. În schimb, șoselele și prizele există de prea puțin timp ca să poată exercita o influență evoluționistă asupra comportamentului și implicit să declanșeze o reacție de adaptare genetică.

FULGER ȘI TUNET

O formă de manifestare cu totul deosebită a temerilor adânc

înrădăcinate este panica stârnită de furtuni, care în cazul unora ia forme de-a dreptul dramatice. Fără îndoială, teama de a nu fi lovit de trăsnet este îndreptățită și astăzi, în anumite situații, spre exemplu, dacă suntem surprinși de vremea rea traversând o culme de deal neîmpădurită sau o porțiune de uscat, în urma refluxului, unde nu există niciun obiect mai înalt cât vezi în jur. De regulă, însă, în casă suntem cât se poate de bine feriți de toate neajunsurile unei furtuni și ne putem bucura fără griji de spectacolul grandios de lumini și zgomote.

Meteorologii au înțeles în bună măsură cum ia naștere o furtună și de ce tună și fulgeră, dar multă lume continuă să creadă, conștient sau inconștient, că tumultul din cer ar fi expresia mâniei unor puteri superioare, care aruncă fulgere asupra muritorilor, așa cum făcea Zeus din Olimp, în mitologia greacă. Dar în Epoca de Piatră exista și pericolul, când tuna și fulgera, ca vegetația să ia foc și incendiul să se răspândească apoi și să înghită lacom tot ce îi ieșea în cale – animale, adăposturi, unelte și oameni, care nu aveau nicio posibilitate de a se lupta cu natura dezlănțuită. Prin urmare, este de înțeles de ce Ugur și vânătorii lui tremurau de groază când cerul era sfâșiat de lumini urmate de bubuituri asurzitoare.

JETLAG

Ne întoarcem o clipă la subiectul călătoriilor aeriene care cel mai adesea ne poartă rapid la multe fusuri orare distanță: corpul nostru, programat să funcționeze în virtutea unui orar străvechi, se obișnuiește greu cu schimbarea bruscă a ceasului intern. Genetic, suntem adaptați la o perioadă de 24 de ore – biologii și medicii vorbesc despre „ritmul circadian” – și în niciun caz nu suntem pregătiți să străbatem în grabă mai multe fusuri orare. Petrecerea mereu repetată a timpului unei zile este dirijată de hormoni, eliberarea lor fiind supravegheată de gene, influențată însă, în mai mică măsură, și de alternanța lumină-întuneric. Organismul suportă doar o modificare de o oră pe zi, și chiar și atunci mulți suferă serios, așa cum se întâmplă de două ori pe

an, când schimbăm ora de iarnă cu aceea de vară și invers.

Ceasul biologic care determină desfășurarea oricărei zile funcționează, așa cum au demonstrat multe experimente, și atunci când ne izolăm cu totul de orice influențe externe. Spre exemplu, o persoană care se află într-o peșteră luminată artificial, unde nu are cum să-și dea seama ce oră este judecând după lumina zilei sau natura zgomotelor, menține totuși ritmul celor 24 de ore uimitor de multă vreme. Acesta este motivul pentru care cronometrul interior o ia razna când suntem obligați să ne adaptăm unui ritm de viață mereu schimbat, tipic pentru cei care lucrează în schimburi, de exemplu. Acestor persoane vrednice de milă li se întâmplă adesea să sufere de tulburări profunde ale somnului, de dureri de cap și de indispoziții emoționale – și se îmbolnăvesc mai des decât media. Observațiile asupra animalelor lasă loc și bănuielii că schimbarea permanentă a ritmului poate provoca scurtarea cu mai mulți ani a duratei de viață.

FANATICI AI ARMELOR

Cum trăiau mereu cu ideea că vor fi nevoiți să se apere, bărbații Epocii de Piatră nu ieșeau niciodată din tabără, și el un loc doar relativ sigur, fără să poarte arme. La început erau doar bețe cu vârful ascuțit, apoi sulițe mai complicate și într-un târziu – progres enorm! — arcuri și săgeți. Mănuirea iscusită a armelor era adesea o chestiune de viață sau de moarte pentru strămoșii noștri vânători-culegători, ca să ucidă animale, salvându-se de la înfometare, și să se apere de atacurile triburilor vrăjmașe. Armele însemnau supraviețuire, iar supraviețuirea, în sensul evoluției, reprezintă condiția esențială pentru transmiterea genelor la generațiile următoare. Deși astăzi nu mai depindem de utilizarea armelor ca să ne procurăm hrana animală, nevoia de siguranță pare să domine în continuare. Ceea ce explică și faptul că multe persoane întrețin o relație uluitoare de apropiată cu armele și se înscriu în tot felul de asociații de tir, ca să-și poată achiziționa legal puști, revolvere sau pistoale, sau că unii vânători adună mai mult de zece carabine și flinte, deși n-ar avea nevoie de mai mult

de două sau de trei.

În afara armelor de foc, sunt extrem de îndrăgite și pistoalele cu aer comprimat, cuțitele de tot felul, praștiile și săbiile exotice. Asemenea obiecte sunt colecționate, păstrate în dulapuri special comandate sau expuse în vitrine luminate, spre uluirea oaspeților. În fața magazinelor de arme se opresc aproape numai bărbați, care studiază oferta cu priviri pofcioase și regretă poate, inconștient, că în societatea noastră prosperă de astăzi, organizată și reglementată până în cele mai mici detalii, nu mai au voie să se plimbe plini de mândrie cu o armă la vedere, ca să impună respect, precum strămoșii lor din Epoca de Piatră.

Atât de intensă este pornirea bărbaților spre puști, revolvere și pistoale, încât achiziția și deținerea de arme de foc au fost limitate prin legi stricte, în majoritatea țărilor. Deși fiarele sălbatice și triburile ostile nu mai reprezintă o amenințare, multor bărbați o armă le conferă în continuare un sentiment de siguranță, ceea ce se constată mai ales în Statele Unite, o țară unde libertatea se bucură de mare preț, prin tradiție: potrivit estimărilor, peste o sută de milioane de arme de foc sunt deținute legal, în proprietate privată.

FIOR ȘI ACȚIUNE

O clipă, Ugur a rămas încremenit de spaimă, apoi s-a dezmeticit și a pornit la atac, năpustindu-se asupra mamutului care nici nu îl observase, ținând strâns lancea pe care se pregătea să i-o înfigă în spate, cu vârful ei ascuțit din piatră. Cu coada ochiului îl urmărea și pe Ruki, care se afla în fruntea unui grup de trei sau patru bărbați, pregătiți să-i dea mamutului lovitura de grație.

Dar gigantul nu era dispus să cedeze atât de ușor. Dintr-o singură mișcare fulgerătoare, s-a întors, l-a înfruntat pe Ugur cu ochii lui mici și răi și a scos un țipăt ascuțit, de au tresărit cu toții și involuntar s-au retras cu câțiva pași. Animalul a folosit cele câteva secunde de derută și a străpuns lanțul dușmanilor ca un compresor, năpustindu-se spre pârâul din mijlocul văii, umflat de

viitură, fără să fie cătuși de puțin deranjat de lancea înfiptă în spate. Dar și vânătorii conduși de Ugur și-au revenit repede și și-au reluat urmărirea, știind bine că mamutul era obosit de moarte, în ciuda ieșirii lui violente din încercuire. Și avea să se domolească imediat, asta era șansa lor. Urlând cu toții din răspuțeri, în scurt timp l-au ajuns din urmă și s-au aruncat asupra lui în apele involburate ale șuvoiului de munte.

Dar un val masiv stârnit probabil de acel colos, în goana lui, l-a dezechilibrat pe Ugur, și apoi pe alți câțiva vânători, care au fost luați de apă și numai după ce au reușit să se pună din nou pe picioare au constatat că mamutul era complet năucit și privea în jur dezorientat. Și atunci au înțeles imediat că din spate se apropiau și războinicii care îl pândiseră mai sus, în amonte. Șase bărbați, cu lăncile ridicate, pregătiți să dea lupta decisivă, strigau din răspuțeri, cât să îngrozească și mai mult fiara, apropiindu-se prin apa involburată. Iar mamutul rămăsese neclintit. Primul vânător a aruncat lancea cu toată puterea, străpungând cu un zgomot surd blana groasă, urmat imediat de o ploaie de lovituri: lăncile se înfingeau în coastele uriașului care se învârtea în loc, sângele țâșnea peste tot, în timp ce urletele lui umpleau valea.

În vreme ce apele pârâului se înroșiseră și mamutul își rotea trompa ca pe un bici enorm, căutând să-și doboare călăii, din urletul lui rămânea doar un șuierat prelung. De pe ambii versanți ai văii oamenii tribului se apropiau în fugă, înfigându-și lăncile cu vârfuri bine ascuțite în animalul rănit. Colosul s-a mai înălțat o dată, a mai scos un țipăt de groază, după care, cu trompa, a împrăscat un șuoi roșu asupra tuturor. Și imediat s-a prăbușit cu vuiet în apele agitate ale pârâului. Un ultim urlet stins, câteva tresăriri deznădăjduite în trupul masiv și gata. După o urmărire de peste o săptămână, în sfârșit mamutul fusese răpus.

FEBRA VÂNĂTORII

Asemenea partide de vânătoare, care îi storc pe participanți și de ultimele puteri, mai există în zilele noastre doar în regiunile extrem de neospitaliere din Siberia, nordul Canadei ori Africa. Dar

multă lume preferă să vâneze în pădurile și pe câmpiile statelor bunăstării. Și nu puțini rezistă neclintiți nopți întregi înghețate în foșoare, bătuți de vânt, cu speranța că vor doborî o vulpe rătăcită, sau așteaptă până încremenesc pe picioare, la vânătorile cu gonaci, momentul când au prilejul să împuște, dacă au noroc, un biet iepure sau o căprioară sau – pentru mulți trofeul absolut – o femelă de mistreț. Mulți sunt dispuși să cheltuiască o mică avere doar pentru vânătoare, pe deasupra să sacrifice mai tot timpul lor liber ca să îngrijească terenul, să construiască foșoare și să le dea sălbăticiunilor de mâncare, iarna. Și asta cu toate că nici ei, nici apropiații lor nu consumă carne de iepure sau de căprioară, iar produsele pot fi puse pe piață la prețuri care abia dacă acoperă investițiile.

Realitatea este că vânătoreea, cu extravaganțele ei, este un hobby pentru gentlemen, în proporție zdrobitoare, în vreme ce doamnele sunt mult mai puțin interesate: doar doi până la șase la sută, în funcție de regiune. Ce anume poate fascina într-atât un bărbat, încât să se dea jos din pat în miez de noapte, să se îndese în straie verzi și să o pornească grăbit spre pădure, cu pușca pe umăr? Ocazia de a se cățăra cu greutate într-un foșor, într-un întuneric deplin, cu speranța că de undeva va sări un căprior, pe care îl va doborî și apoi va expune trofeul frumos preparat pe peretele salonului? Ei bine, originile noastre neandertaliene sunt aici mai puternice și mai evidente ca oricând. În ce-i privește pe acești bărbați, vânătoreea reprezintă luptă, pasiune și cu siguranță și simbol de statut; gândul că-și vor procura hrană joacă mai degrabă un rol secundar.

Cine cutreieră în beznă prin hățșuri pline de spini, în nopți înghețate, și pândește fără sfârșit într-un foșor bătut de vânt, și se luptă drum lung prin nămeți până la brâu să ia urma unui biet mistreț, pentru a recunoaște în cele din urmă că nu are cum să îl ajungă, se comportă, în esență, la fel ca un războinic din Epoca de Piatră. Chiar dacă între timp a schimbat lancea sau arcul și săgeata cu o armă de vânătoare ultramodernă, cu lunetă și lentile cu luminozitate reglabilă. Și de regulă nu trece la acțiune din

impulsul de a ucide o sălbăticiune, ci din instinctul arhaic de a urmări, de a pândi și hăitui, pe scurt, de a domina alte creaturi. Sau, așa cum spune cunoscutul gânditor european José Ortega y Gasset: „Scopul vânătorului este vânătoarea. Nu vânează ca săucidă, ci ucide ca să poată vâna.”

În acest context, un rol important îl joacă și mândria de a avea o asemenea îndemânare și nu în ultimul rând apartenența la o confrerie, în sânul căreia, la lumina focului de tabără și în sunetul cornului sclipitor, vânătorul modern se simte exact ca Ugur și tovarășii săi. Însemnătatea acestei motivații a fost confirmată de un sondaj de opinie al revistei *Jäger*, în care doar 5 din vânătorii chestionați au considerat folosul material al fondurilor cinegetice drept justificare principală a acțiunii lor, în vreme ce pentru 76 prioritatea o reprezenta „bucuria vânătorii”, iar pentru alți 14 socializarea.

Faptul că vânătorii de astăzi au fără îndoială un contact mai intens cu natura, în toate ipostazele ei nestatornice, decât majoritatea contemporanilor lor, care habar nu au că o căprioară nu-i chiar același lucru cu o ciută și nu fac deosebirea dintre un iepure de câmp și unul de casă, are darul să intensifice considerabil satisfacția dată de îndeletnicirile cinegetice. Mai presus de orice, însă, vânătorii moderni, dar și pescarii și șoimarii, în forme asemănătoare, își asigură atunci când păcălesc o vulpe sau pândesc un mistreț fioros acel fior emoțional suprem, pentru care alții ar fi dispuși să își asume riscuri cu mult mai mari.

În ultimă instanță, este vorba tocmai de acceptarea unei provocări, de testarea limitelor, de depășirea repetată a temerilor și de mulțumirea rezultată din demonstrarea propriei valori – față de toți ceilalți, dar în primul rând față de tine însuși –, pentru care mulți dintre noi, în lipsa unei autentice *challenge* fizice și spirituale, își sacrifică o groază de timp și o parte semnificativă din bani. Cine nu mai are prilejul să fugărească mamuți prin ape iuți de munte își asigură adrenalina la vânătoare de cerbi sau de mistreți sau – cu mult mai frisonant – la *free climbing*, *canyon*

rafting, sau la scufundări la mare adâncime ori cu salturi cu parașuta sau sfidând moartea agățat de un simplu fir elastic. Iar cine optează pentru un *thrill* mai moderat nu are decât să campeze iarna în zăpadă sau să plătească o avere pe o noapte glaciară în hotelul din gheață din Jukkasjärvi, în nordul Finlandei.

Horst Opaschowski, cercetător în petrecerea timpului liber, explică de ce fenomenul este atât de des întâlnit la tineri: „... plictiseala îi sperie mai mult decât riscul. Iar cel mai tare îi amuză să trăiască fiorul suprem cu prilejul încercărilor fizice.” Verena Guggenberger și Elisabeth Schaidreiter scriu în lucrarea lor de diplomă intitulată „Sport extrem – De ce tot mai mulți tineri caută fiorul”: „Știm din studiul comportamental că omul este programat să treacă prin eforturi, prin luptă, risc și primejdie, să apeleze la forțele lui până la limite. Ce anume ne mai solicită, în zilele noastre? Tânăra generație cunoaște lupta pentru supraviețuire doar din auzite. Atunci, nu este de mirare că mulți dintre ei vor să-și cunoască limitele fizice. Practicanții de sporturi extreme vor să-și înfrunte propriile spaime și de multe ori caută pericolul în cel mai conștient mod. Apoi, odată depășit momentul, apare acel sentiment unic, de care este cel mai greu să te desparți. Sentimentul că ești cel mai bun, că pur și simplu îți ieși din piele.”

O altă modalitate îndrăgită de a-ți demonstra ție însuși vrednicia, de a-ți înfrânge slăbiciunile și de a-i arăta aproapelui tău rămas mut de uimire ce fel de om ești constă în ascensiunea pe piscuri tot mai înalte, pe rute din ce în ce mai dificile. În aerul rarefiat al înălțimilor înghețate un efort cât de mic înseamnă tortură și fiecare pas este o decizie de viață ori de moarte – acolo, alpinistul pasionat trăiește un sentiment de exultare comparabil cu cel al lui Ugur și al camarazilor săi după lupta finală cu mamutul aparent copleșitor.

ȚINE RITMUL!

Însă asta nu înseamnă că în zorii preistorici vânătorile se soldau mereu cu asemenea lupte decisive și cu izbânzi. Se

întâmpla ca animalul urmărit să treacă brusc la atac sau să între în scenă și alte fiare. Iar atunci nu le mai rămânea decât să fugă și să dispară cât mai repede cu putință. E limpede, avantajul era de partea celor mai iuți și mai rezistenți alergători. Nu trebuie să ne mire că, dintre probele atletice, alergările sunt considerate cele mai importante și atrag preferințele publicului cu mult mai mult decât, spre exemplu, aruncarea discului sau săritura cu prăjina. Fără să fie conștienți de asta, sprinterii și fondeștii amintesc spectatorilor de vânătorul Epocii de Piatră, fugărit de tigri sau leoparzi, având o singură scăpare: un adăpost cât mai sigur.

Am rămas și astăzi profund marcați de faptul că strămoșii noștri au depins de capacitatea de a alerga repede, pe distanțe lungi, ca să-și poată procura hrana, înainte să treacă la viața mai comodă de agricultor și crescător de vite, în urmă cu abia 10000 de ani. Din această cauză, copiii mici nu sunt în stare să pășească măsurat, ci trebuie să alerge – ca un soi de exercițiu jucăuș, asemănător luptelor în joacă ale puilor de pisică sau de vulpe –, iar maratonistii se antrenează ca niște apucați, de parcă ar mai trebui să prindă din urmă o gazelă imaginară sau să se pună la adăpost de atacul unei feline. Nu este o întâmplare că în special descendenții masculini ai vânătorilor primitivi sunt destinați să fie alergători de cursă lungă, judecând după fizicul lor. Nu este o coincidență că sunt mai musculoși decât femeile, au mai puțină grăsime subcutanată și mai multe glande sudoripare, ale căror secreții funcționează ca agent de răcire în timpul fugii, prin evaporare.

Antropologii de la Universitatea din Utah sunt de părere că acele curse de fond ale strămoșilor au jucat un rol important în dezvoltarea mersului biped, cu alte cuvinte că în cadrul evoluției au fost avantajați oamenii cu un corp adaptat la alergarea de durată – începând de la glezne, genunchi și șolduri până la echilibrul capului. O asemenea teorie vine în sprijinul explicației despre cum se face că atât de mulți dintre noi – până la zeci de mii în cazul maratoanelor din marile orașe – sunt capabili să reziste la curse de peste patruzeci și doi de kilometri. În vreme ce

sprinterii nu se pot compara cu multe animale în privința vitezei – viteza maximă a omului, de doar circa 36 km/h, rămâne jenantă în comparație cu cea a ghepardului, de peste 100 km/h –, alergătorii de fond fac față cu brio concurenților din lumea animalelor, ba chiar le sunt superiori multora dintre ei. Pe distanțe lungi, atleții de top îi depășesc chiar și pe cai.

Biologii pleacă de la ideea că vânătorii din vechime erau în stare, grație rezistenței la alergare, să își urmărească prada până când aceasta cădea răpusă de oboseală. Se prea poate să fi alergat atât de bine și pentru a le-o lua înainte animalelor devoratoare de hoituri. „Când vedeau un stol de vulturi la orizont, strămoșii noștri o porneau imediat într-acolo”, explică omul de știință Daniel Lieberman de la Universitatea Harvard. „Era preferabil să ajungă înaintea hienelor. Și cum nu aveau blană deasă și puteau transpira intens, erau în avantaj.”

Potrivit lui Lieberman, alergările de lungă durată prin stepă ar fi putut să aibă și un alt efect pozitiv asupra omului Epocii de Piatră: ameliorarea simțului echilibrului. Mai exact, structurile specifice din urechea internă la omul modern și la strămoșii lui preistorici sunt neobișnuit de mari în comparație cu organele corespunzătoare la animale. Iar o trăsătură care asigură un avantaj în procesul de selecție va fi continuu perfecționată de evoluție. Oamenii primitivi capabili să alerge mai repede datorită organelor de echilibru mai dezvoltate aveau șanse mai mari să scape de urmăritori decât semenii lor mai prost dotați. Astfel, aptitudinea a fost moștenită de urmași, dintre care din nou au avut șanse de supraviețuire mai ridicate cei cu simțul echilibrului dezvoltat. Și așa mai departe. Indiferent cum stau lucrurile, este cert că niciun alt reprezentant al primatelor, din care fac parte și maimuțele, nu este dotat, prin morfologia corpului, să alerge mai mult și mai repede decât omul.

Bărbații din Epoca de Piatră aveau toate motivele să se mențină în formă și să aibă succes la vânătoare. Fiecare nouă pradă adusă de ei însemna mai multă apreciere din partea celorlalți membri ai tribului. Antropologul kenyan Richard Leaky echivalează carnea

procurată de vânători cu o „valută forte”; cine aducea mai multă era considerat cel mai tare și se bucura de cel mai mare respect în fața celorlalți. Potrivit lui Leaky, faptul că bărbații au ocupat vreme de mii de ani o poziție dominantă se datorează în primul rând mai buneii lor dotări pentru vânătoare. Astăzi însă, în epoca abatoarelor și a măcelărilor, acest atu a dispărut, dar după cum se vede mulți domni încă nu au înțeles noua realitate și continuă să se comporte ca strămoșii primitivi, de a căror pricepere la vânătoare depindea și restul tribului.

BĂRBAT LA VOLAN

Cum în societatea de astăzi vânarea sălbăticiunilor le asigură prestigiu bărbaților ceva mai rar, ei trebuie să-și demonstreze superioritatea în alte feluri. Extrem de eficient din acest punct de vedere se dovedește a fi automobilul, care a preluat de multă vreme funcțiunile însemnelor de rang și ale podoabelor de odinioară. Cu fiecare cal-putere crește și numărul penelor înfipite în păr, al ghearelor de urs din colier sau al creștăturilor de pe lance. Cu cât mașina este mai pretențioasă și mai scumpă, cu atât mai înălțat în rang se simte și proprietarul, privindu-i de sus pe membrii aceluiași sex incapabili să prezinte un simbol egal de statut.

Apoi, pentru satisfacerea pornirii de a domina, își montează faruri suplimentare, inscripționări mai mult sau mai puțin originale și tot soiul de alte zorzoane fără utilitate. Iar cine dorește să-și etaleze superioritatea cu mai puțină ostentație recurge la subtilul *understatement*, și conduce o mașină pe care nu e inscripționată marca.

Însă adevăratul rol al automobilului pe scena puterii și a aprecierilor iese în evidență abia pe șosea. Unde nu de puține ori șoferul se transformă în vânător al Epocii de Piatră hotărât să ucidă mamutul, trăindu-și nestăvilite pornirea agresivă. Gonește, claxonează și hărțuiește de parcă ar fi urmărit de monștri, sau ca și cum el ar fugări o sălbăticiune ce trebuie negreșit răpusă. Înjură și face gesturi obscene, cum nu ar face niciodată în afara

mașinii. Nici nu este de mirare că, potrivit unui studiu al Institutului pentru Siguranța Traficului, comportamentul bărbaților în trafic prezintă un risc cu 30 mai ridicat decât al doamnelor.

Deosebit de agresiv reacționează unii șoferi atunci când cineva îndrăznește să îi depășească. În asemenea clipe, li se trezesc aceleași instincte străvechi ca ale vânătorilor din stepele de demult, a căror supraviețuire depindea de capacitatea de a nu-și lăsa prada în ghearele concurenței. Hans-Peter Krüger, de la Universitatea din Würzburg, a făcut un experiment în cadrul căruia a instalat pe rând mai mulți bărbați într-un simulator auto constatând repetarea aceluiași fenomen, aproape fără excepție: când subiectul vede în oglinda retrovizoare un autovehicul care se apropie mult, reacționează de obicei extrem de agresiv, deoarece consideră comportamentul celui din spate o provocare deschisă – chiar dacă mulți dintre ei i-au hărțuit cu nesăbuire pe alții, nu cu mult timp în urmă.

Comportamentistul vienez Klaus Atzwanger consideră că și în ziua de azi în limuzine circulă tot vânătorul primitiv din Epoca de Piatră: „Cum un șofer nu are aproape niciodată ocazia să îl vadă la față pe un altul, îl receptează ca membru al unui trib străin. Într-o astfel de anonimitate, agresiunea se poate desfășura în voie.” Iar sociopsihologul Hardy Holte de la Institutul Federal de Cercetare a Drumurilor adaugă: „în trafic, se vede limpede că omul a fost preponderent vânător-culegător de-a lungul dezvoltării sale. Iar evoluția nu a reușit să țină pasul cu tehnica. Pentru vânătorul ancestral din omul modern, mașina este o armă, de care se folosește atunci când se simte amenințat. Iar amenințare poate să însemne și un «slalomist» care îl obligă să apese pe frână.”

Cum niciunui șofer nu-i face plăcere să se lase depășit, nu e deloc de mirare că, în esență, viteza maximă a unui automobil este criteriul principal de achiziție pentru cei mai mulți bărbați. Cu toate că astăzi nu mai avem nevoie să punem pe fugă inamicii sau să ne refugiem din calea lor.

SCOASE DIN BURTĂ

Cu toate astea, putem fi siguri că dintre strămoșii noștri au supraviețuit în primul rând nu cei mai iuți, ci cei mai înțelepți. Mai exact, cei care, în situații extreme și-au ținut cumpătul, nu au pornit să gonească la întâmplare, ci au luat cea mai bună hotărâre într-o fracțiune de secundă. Dacă ar fi stat pe gânduri să cântărească bine situația, spre exemplu, față în față cu un fioros tigru cu colți-sabie, totul s-ar fi terminat mult mai repede. Și nici când traversau sperați ape învolburate călare pe un trunchi de copac nu aveau voie să cugete la portanța lemnului pe apă, ci era vital să acționeze cât mai rapid cu putință.

Dar și în ziua de azi mulți mai avem tendința de-a dreptul compulsivă de a acționa spontan, adesea fără niciun motiv. Gândirea îndelungă nu este caracteristică omului, care de când se știe își datorează scăparea cu viață unor decizii cât mai spontane. De aceea mulți dintre contemporanii noștri au păstrat percepția arhaică potrivit căreia contează mai mult viteza decât calitatea unei reacții, iar o acțiune, fie și discutabilă, e mai bună decât pasivitatea. Când avem îndoieli, suntem înclinați să încercăm să facem ceva, fără să ne gândim foarte intens. Când afirmăm despre o persoană că are „stil viguros”, considerăm că îi facem un compliment, dar ne uităm compătimitor la cineva care se mișcă lent, după nenumărate ezitări.

Acesta este și motivul pentru care cei mai mulți dintre noi studiem cu mare neplăcere indicațiile de utilizare. Studii efectuate independent în Europa și în Statele Unite au ajuns la aceleași concluzii: majoritatea celor chestionați – însă în mare proporție bărbații – pun în funcțiune un aparat nou înainte de a-i citi prospectul tehnic, cu excepția cazurilor în care este absolut necesar – și fără nicio tragere de inimă. Fenomenul se constată cel mai bine la persoanele care utilizează computerul, care, chiar dacă au o experiență modestă în domeniu, se încumetă de regulă să abordeze un program absolut nou, acceptând eventualele pierderi de timp cauzate de permanentele erori de comandă în loc să se familiarizeze cu softul prin lectura atentă a introducerii.

La fel ca oamenii din vechime, ne bazuim pe judecata noastră rodată prin experiență și nu de puține ori scoatem spontan din manșetă soluția care ni se pare cea mai potrivită pentru evitarea unei primejdii într-o anumită situație. Grație originilor noastre, avem înăscută rezolvarea problemelor prin metoda *try and error* și e un exercițiu de voință să investim ceva timp în studierea instrucțiunilor înainte de a trece la acțiune.

De aceea, dacă dorim să înregistrăm o emisiune de televiziune, preferăm să apăsăm un buton la momentul respectiv, în loc să ne chinuim să programăm tot procesul din timp: dată, canal, început și sfârșit al înregistrării etc. — adică o serie de decizii obositoare și fără garanția că operațiunea va fi o reușită. Și dacă nu va fi, dăm vina desigur tot pe manualele de utilizare – citite în grabă – și ne propunem ca în viitor să nu ne mai lăsăm în seama tehnologiei nesigure, ci să procedăm așa cum știm, după vechile metode încercate.

DESPRE ARMONII ȘI CACOFONII

Chiar dacă nu avem chef să citim instrucțiunile de folosire a unei noi stații stereo, și ne bucurăm doar de o parte a capacităților ei neoptimizând redarea sunetelor înalte și a bașilor și renunțăm la efectele speciale – ne bucurăm fără rezervă de muzica revărsată din difuzoare. Faptul că anumite serii de sunete le considerăm armonioase, iar pe altele disonante și nemelodioase, ține tot de moștenirea noastră evoluționistă, după părerea unor oameni de știință. Așa cum consideră compozitorul berlinez Lutz Glandien, o demonstrează și capacitatea cimpanzeilor de a emite sunete în care se pot recunoaște, fără dubiu, elemente muzicale. Glandien a separat sunetele antropoidelor în fraze și apoi le-a reprodus la pian. „Uluitor, dar am găsit câte o notă corespunzătoare fiecărui sunet”, spune el. „Au ieșit motive din cele care pot trece și prin mintea unui jazzman.”

Neurologul Mark Tramo de la Universitatea Harvard afirmă că și balenele, a căror linie de dezvoltare s-a separat cu mult mai

devreme de a noastră decât cea a antropoidelor, dispun de structuri cerebrale care le permit să distingă armoniile de cacofonii, să recunoască ritmuri și să însoțească exprimarea lor vocală cu refrene. El crede că ar fi descoperit modele neuronale asemănătoare și la grauri și – să auzi și să nu crezi! — la șobolani. Desigur, asta nu este o dovadă că maimuțele ar avea simț muzical, dar ar putea indica perceperea armoniilor încă dintr-un stadiu foarte timpuriu al evoluției umane. Ideea este susținută de o multitudine de descoperiri asemănătoare adunate de psihologi, neurocercetători și zoologi. Potrivit lor, simțul față de armonii servește de la începuturi coeziunii sociale a oamenilor. Un bebeluș are nenumărate lucruri de învățat: să stea în picioare, să meargă, să vorbească, să mănânce, spre exemplu, însă el are un simț înnăscut al seriilor de sunete armonice, format desigur de-a lungul dezvoltării omenești, și anumite înclinații. Profesoara Sandra Trehub din Canada, specialistă în știința sunetelor, a descoperit că un copil de șase luni întâmpină anumite acorduri cu mare bucurie, iar pe altele le respinge, dând semne că este deranjat.

Există desigur diferențe fundamentale între gusturile muzicale ale diverselor popoare și culturi, dar există însă o trăsătură comună a melodiilor unanim apreciate: au o notă fundamentală la care se întorc mai devreme sau mai târziu, ceea ce constituie baza armoniei universale. Faptul este valabil pentru secvențele de sunete concepute de om, dar și pentru cele ale graurilor sau sturzilor.

MÂNCARE ȘI BĂUTURĂ

Mamutul încă mai zvâcnea când vânătorii și-au unit forțele și l-au tras pe uscat, unde l-au tăiat în bucăți cu lame ascuțite, din piatră. Abia atunci, când reușiseră să pună mâna pe o asemenea cantitate de carne, începeau să simtă cât le era de foame. De mai bine de o săptămână nu mai mâncaseră nimic cu adevărat consistent, hrănindu-se doar cu fructe sălbatice, sâmburi, ciuperci și din când în când cu câte un iepure. Așa că, s-au

năpustit ca niște hiene asupra mamutului fără viață, au tăiat bucăți mari de carne și le-au înfipt în țepușe, pe care le-au pus în focul aprins între timp de unul dintre vânători. Înfometați, își înfigeau dinții în carnea nici pe jumătate pătrunsă de foc, căutând în primul rând grăsimea; după cum știau prea bine, nimic nu le refăcea puterile mai repede decât untura, în cantități cât mai mari. Mestecau grăbit și înghițeau totul, mușchi, grăsime de pe abdomen și măruntaie. Plescăind și mormăind de plăcere.

Și Ugur mesteca, de parcă s-ar fi temut să nu-i ia cineva mâncarea delicioasă din față. Și mai sorbea și din sângele cald încă și mai lua câte o înghițitură de apă, doar din când în când. A durat ceva până să se sature, iar după ce a dovedit o ultimă bucată de carne grasă, s-a lăsat mulțumit pe spate, a râgâit tare, de câteva ori, și apoi s-a uitat în jur, la tovarășii săi: câțiva nu reușiseră încă să se sature, părând să fi uitat de toți și de toate de atâta lăcomie.

Apoi a scos dintr-un buzunar o mână de fragi dulci, culeși de Wala, pe care îi primise ca merinde. După festinul cu carne, fructele bine coapte și parfumate aveau un gust încântător, și nu se mai putea opri. Deodată, a tresărit. În dulceața fructelor se amestecase brusc o notă ascuțită, amară. Fără nicio ezitare, a scuipat totul din gură și s-a clătit temeinic, cu apă. I se mai întâmplase să simtă amăreală și să înghită, în silă. După care îl chinuise mult timp greața, suferise și cu stomacul și își pierduse puterile, într-atât încât oamenii lui fuseseră nevoiți să îl care până în tabără, unde zăcuse zile la rând. Așa ceva nu trebuia să i se mai întâmple! După ce a reușit să îndepărteze gustul acela nesuferit din gură, nici nu se mai putea gândi la mâncare și, epuizat după o asemenea zi, s-a întins pe pământ și în câteva minute l-a furat somnul.

CATEGORIA GREA

O mișcare înțeleaptă, făcută de Ugur și de oamenii lui, o masă pe cinste. Deoarece, spre deosebire de noi, cei de astăzi, strămoșii din Epoca de Piatră nu aveau magazine la colțul străzii, fiind

obligați, prin urmare, să își umple stomacul ori de câte ori le ieșea în cale ceva comestibil. Ceea ce cu siguranță nu se întâmpla zilnic. Dacă nu aveau noroc la vânătoare, nu le rămânea decât să rabde de foame. Dificultățile lor erau cu atât mai mari cu cât, spre deosebire de noi, consumau mult mai multă energie și prin urmare aveau nevoie și de mai multă hrană. Erau în acțiune zece până la douăsprezece ore pe zi, șapte zile pe săptămână, fără weekenduri sau vacanțe. Pe deasupra, cărau mereu greutatea foarte mari, uneori în fugă. Perioadele de foamete îndelungată îndurate de strămoșii noștri sunt atestate de cercetările asupra fragmentelor de schelete preistorice. La fel ca și astăzi, oasele sufereau din cauza hranei insuficiente, prezentând deformări și tulburări de creștere, vizibile pe radiografii prin așa-numitele „linii Harris”. Asemenea linii apar frecvent la osemintele preistorice, indicând perioade de abundență și de lipsă a hranei. La un studiu atent, și dantura omului din Epoca de Piatră prezintă colorații în dungii, puse de oamenii de știință pe seama fazelor repetate de subnutriție.

Paleoantropologul american Steve Churchill estimează că un neandertalian, cu trupul lui robust, avea nevoie zilnic de cel puțin 6 500 de kilocalorii. Noi, oamenii de astăzi, care stăm pe scaun majoritatea zilei de lucru sau cel puțin nu ne deplasăm constant, avem nevoie de mai puțin de jumătate. Prin urmare, am avea toate motivele să ne adaptăm consumul de hrană la consumul redus de energie. Însă mulți dintre noi se comportă, de îndată ce se văd cu mâncarea în față, la fel ca vânătorul Epocii de Piatră, a cărui genă o purtăm în continuare. Mai ales la petreceri, a căror calitate o judecăm deseori după ce și cât există de înfulecat, nu cunoaștem măsură. Ne îndopăm cu tot ce ne iese în cale, până nu ne mai putem clinti din loc, și ca să dregem totul încheiem bucuroși cu un șnaps digestiv – nici el lipsit de calorii.

Ugur și oamenii lui, în schimb, erau obligați să se ghiftuiască ori de câte ori aveau această șansă, neavând de unde să știe când li se va mai ivi ocazia. Stomacul speciei umane a fost și este cât se poate de adaptat la asemenea excese. Gol, arată ca un săculeț

dezumflat, de formă nedefinită, lung de circa douăzeci de centimetri, însă la nevoie se poate dilata enorm, primind doi litri și jumătate de hrană, pe care o eliberează treptat și în porții mici spre intestinul subțire. Și suntem cu toții conștienți, prin suferințe, că nu s-a schimbat în esență nimic, din vremurile imemorabile până astăzi. Și mai mult decât atât, intestinul are virtutea fatală de a extrage din bolul alimentar orice moleculă utilă. Mecanismul este bun, pe de o parte, deoarece altfel o doamnă care își ia pastila în timpul unei mese opulente ar risca să rămână însărcinată, însă prezintă și dezavantajul maxim că majoritatea suntem oameni statici și consumăm zilnic mult mai mult decât avem nevoie.

În ciuda succeselor ocazionale la vânătoare, hrana oamenilor din Epoca de Piatră, preponderent vegetală, era bogată în proteine, însă săracă în glucide și mai ales în lipide (astăzi, de regulă, conține prea multe substanțe din toate cele trei categorii), iar ei erau deosebit de atrași de grăsimi, ba se străduiau cu tot dinadinsul să se înzestreze cu un strat de grăsime, un rezervor vital de energie pentru vremuri grele. Dar ei nu prea reușeau să aibă parte de prea multă grăsime, deoarece, spre deosebire de porcii și de vitele puse la îngrășat cu care ne hrănim astăzi, carnea sălbăticiunilor conține grăsimi în cantitate mult mai mică.

Deși omul modern s-ar descurca perfect cu 70-80 de grame de lipide zilnic, consumăm de regulă peste 100 și, inevitabil, depozităm surplusul în bine cunoscutele pernuțe. Cantitatea prea mare de grăsime obturează vasele de sânge și astfel afecțiunile cardiace și circulatorii au devenit cauza numărul unu a deceselor, iar diabetul face ravagii tot mai mari. Apoi, excesul de greutate supune tot sistemul osos și articular la solicitări mult prea mari față de sarcina maximă pentru care au fost concepute.

În vreme ce un om primitiv nu putea aduna și căra decât o cantitate de hrană vegetală suficientă să se sature el și cei mai apropiați membri ai familiei, vânarea unui animal mare asigura provizii pentru un întreg trib – putea fi tranșat și transportat cu ușurință, și apoi împărțit între toți membrii comunității,

ajutându-i pe cei bolnavi să-și recapete puterile. Primele indicii că strămoșii noștri au consumat cu adevărat carne au fost descoperite cu prilejul săpăturilor din cheile Olduwai, în Tanzania. Paleontologii au găsit acolo, pe lângă rămășițe ale primului nostru premergător, *Homo habilis*, care a trăit în urmă cu circa două milioane de ani, mai multe aglomerări de unelte din piatră, dar și peste cincisprezece mii de fragmente de os – majoritatea de șoarece, dar și de antilope, porci sălbatici și elefanți. Putem pleca de la premisa că grămezile de pietre și de oase reprezintă urmele unor tabere ridicate de hoarde de vânători nomazi, primitivi. Remarcabil este că, la microscop, cercetătorii au descoperit pe oase urme inconfundabile de tăiere și răzuire – ceea ce arată clar că oamenii acelor vremuri tăiau carnea prăzii lor cu instrumente din piatră și o îndepărtau de pe oase. Însă s-au descoperit și dovezi că ei se hrăneau nu numai cu animale vâdate, ci și cu hoituri, deoarece multe oase prezentau urme clare de mușcături majore, lăsate de mari prădători sub scobiturile făcute de uneltele din piatră, de unde se poate trage concluzia că uneori lei și hienele erau primii care se înfruptau din carne, oamenii mulțumindu-se cu resturile.

SPORTUL E O CRIMĂ

În ziua de azi noi nu mai suntem de mult vânători neobosiți, prin urmare nici dieta lor nu ne mai poate face vreun bine. Măcar dacă ne-am mișca mai mult! Însă așa cum am moștenit de la ei lăcomia, mai puternică decât orice dictat al modei și al sănătății, la fel de viu a rămas și programul străvechi de conservare a puterii, care îi oprea în mod reflex pe oamenii preistorici să-și consume energia prețioasă alergând încolo și înapoi sau făcând mișcări fizice inutile. Acest mecanism ne blochează atât de bine orice pornire spre sport, încât mulți se pot urni numai cu un mare efort de voință. Dacă oamenii Epocii de Piatră erau obligați să-și cruțe pe cât posibil forțele și să evite eforturile inutile, noi am face bine să procedăm exact invers: cât mai mult efort fizic pentru a împiedica asimilarea exagerată. Ar avea de beneficiat nu

numai bilanțul energetic, ci și circulația sanguină și mușchii și toate articulațiile.

Însă noi preferăm să urmărim un meci de tenis la televizor, în loc să facem puțin sport pe teren, sau să ne cumpărăm mere și cireșe de la supermarket, în loc să le culegem singuri, direct din copaci. Dacă, în loc să luăm liftul, am urca pe scări și dacă am lăsa mai des mașina în garaj și am pleca la drum pe jos, nu am mai avea nevoie de o aparatură scumpă de fitness (imaginați-vă cum s-ar fi uitat Ugur la o bancă de forță sau la o bicicletă ergonomică!). Și toată acea aparatură costisitoare are de cele mai multe ori doar rolul de a liniști conștiința, că de folosit nu o folosește aproape nimeni.

POFTA VINE MÂNCÂND

Grăsimea mai prezintă însă și o altă trăsătură, care pe cât le servea strămoșilor noștri, pe atât ne dăunează nouă, pentru că stârnește tot mai multă poftă de mâncare. Știm prea bine ce se întâmplă, de fapt, când nu ne este foame deloc și ne-am descurca perfect fără să mâncăm nimic în acel moment, dar dacă ne așezăm la masă și gustăm ceva, apetitul crește și devorăm totul, până „nu mai încap nimic, oricât ne-am strădui”. Cercetătorii americani au dovedit că de vină pare să fie un mecanism controlat de creier, în care rolul decisiv îl joacă o categorie de grăsimi, așa-numitele trigliceride. Dacă reprezintă mai mult de 30 din hrană, ele activează anumite celule din creier care stimulează intens foamea și, evident, formarea țesutului adipos și a bine cunoscutelor pernuțe. Oamenii de știință americani au descoperit, în urma testelor făcute pe animale, că regiunile cerebrale responsabile de apetit și de reglarea greutateii sunt uluitor de asemănătoare la om, șoarece și șobolan. Și au mai constatat că, la animale, este suficientă o singură masă bogată pentru a declanșa cercul vicios al nevoii de mai mult și, odată cu el, al predispoziției spre acumularea rezervelor de grăsimi.

În afară de asta, grăsimea scade efectul hormonului numit colecistochinină, secretat de mucoasa duodenală în timpul

consumului de alimente, care induce senzația de sațietate. Procesul a fost demonstrat cel puțin la rozătoare – care, după cum am amintit, ne sunt asemănătoare din punct de vedere al nutriției. După ce au administrat șobolanilor acest agent, cercetătorii americani Covasa și Savastano de la Pennsylvania State University au stabilit că el a produs la animalele hrănite normal încetarea alimentării, dar nu și în cazul celor alimentate până atunci cu exces de grăsimi. S-au confirmat astfel rezultatele unor experiențe făcute anterior, potrivit cărora persoanele supraalimentate au în sânge mai multă colecistochinină decât cele cu greutate normală. Corpul lor reacționează mai greu la substanța-mesager, consecința fiind că li se face foame mult mai des și nu se satură foarte curând.

În acest context, este remarcabil că rezervele de grăsimi în exces se depun în locuri diferite la bărbați și femei, lucru de care, în opinia cercetătorilor evoluției, sunt răspunzătoare tot genele noastre străvechi. Se poate foarte ușor constata că nedoritele straturi adipoase se formează mai ales în locurile unde deranjează cel mai puțin desfășurarea funcțiilor corpului. Dacă am dezvolta o platoșă groasă de grăsime pe piept, activitatea inimii ar fi puternic afectată. La bărbați și femei, deopotrivă. Pentru vânătorii primitivi ar fi fost extrem de neconvenabil și să depună asemenea țesuturi pe coapse și pe șezut, ceea ce i-ar fi împiedicat să alerge un timp îndelungat, cu viteză mare, în urmărirea prăzii. Astfel, sub influența evoluției, corpolența bărbaților se face vizibilă în primul rând la abdomen, dar și la ceafă și pe spate, cu alte cuvinte aceștia fac ușor burtă de bere, dar nu și fund de bere.

Pentru femei, în schimb, care când munceau în gospodărie sau culegeau fructe și ierburi nu aveau de ce să se grăbească și nici să alerge, grăsimea de pe fese și coapse nu deranja cu nimic, spre deosebire de pânțele, unde ar fi apăsât pe ovare și în primul rând pe uter, construit în vederea unei eventuale sarcini care să se poată dezvolta în voie. Experții sunt de părere că din această cauză mai vedem și astăzi multe femei firave, dar cu șezut și coapse dezvoltate, dar și bărbați cu burtă și picioare subțiri.

Atunci când femeile ajung la menopauză sau după operații de îndepărtare a uterului și ovarelor, când organismul nu se mai poate pregăti pentru o sarcină, grăsimea în exces începe să se depună și la ele preponderent pe abdomen.

Cam acestea ar fi de spus despre teoria repartizării țesutului adipos la bărbați și femei. Există însă și o altă concepție, elaborată de cercetătorii polonezi de la Universitatea din Wrocław. Potrivit părerii lor, deși prezintă un dezavantaj estetic, zonele de îngrășare specific feminine se justifică perfect din punctul de vedere evoluționar. Greutatea suplimentară le ajută pe gravide să-și mențină echilibrul. În perioada sarcinii, centrul de greutate corporal se deplasează treptat în față, odată cu creșterea pântecelui; femeilor le-ar cere un efort suplimentar și le-ar fi greu să meargă în poziție verticală, fără o contragreutate. Din această cauză, de-a lungul evoluției omenești, femeile cu perne de grăsime pe fese și pe coapse au fost avantajate din punct de vedere al maternității.

Un alt argument al acestei teorii este și faptul că femeile extrem de zvelte, spre exemplu, sportivele de performanță, au deseori probleme cu ciclul menstrual, disfuncționalitate care le poate împiedica să rămână însărcinate. În afară de asta, repartizarea grăsimii tipic feminină apare abia la pubertate. Înainte de acest moment, corpul unei fete are în medie cu 10 mai mult strat adipos decât cel al unui băiat, iar după atingerea pragului de maturitate sexuală procentul crește la 20 până la 30.

POFTA DE CARNE

Psihologii specializați în evoluție au o explicație cât se poate de limpede de ce bărbații, spre deosebire de femei, în general se dau în vânt după mâncarea pe bază de carne: după părerea lor, de vină este convingerea adânc înrădăcinată a strămoșilor arhaici, care observaseră că animalele deosebit de puternice, „fiare suverane”, așa ca leul și tigru, sau vulturul, se hrăneau exclusiv cu carne. Bărbații Epocii de Piatră sperau ca prin consumul unor mari cantități din mușchii acelor animale să își însușească și

forța lor, împreună cu alte calități – independență, mândrie și, înainte de toate, dibăcia lor de vânători nemiloși – trăsături care, după părerea cercetătorilor, coincid perfect, fără excepție, cu imaginea preferată a bărbaților despre ei înșiși, de când se știe.

Iar când am ajuns supraponderali și am vrea să scăpăm de câteva kilograme, ne confruntăm tot cu un mecanism pus la cale de genele noastre străvechi: așa-numitul efect yo-yo. Din cauza lui, cel puțin dietele de scurtă durată care abundă prin cărți și reviste ilustrate nu au nicio șansă pe termen lung. Și asta pentru că evoluția ne-a înzestrat organismul cu un program de urgență, permițându-i să supraviețuiască o vreme, în condiții vitrege, în condiții de lipsuri alimentare. Când corpul primește mai puțină hrană decât are nevoie, intervine acel program, metabolismul intră în regim de austeritate și se descurcă cu mult mai puține calorii decât în condiții normale.

Totul ar fi minunat dacă mecanismul de economisire ar înceta să funcționeze odată cu dieta. Nici vorbă, însă. Și după revenirea la vechile obiceiuri alimentare, organismul continuă o vreme să fie mulțumit cu o alimentație considerabil mai modestă decât cea primită, deoarece exploatează la maximum fiecare calorie. Prin urmare, o masă normală, ba chiar redusă în comparație cu cele dinaintea curei de slăbire, produce pernițe de grăsime și în scurt timp ne trezim cu un surplus de câteva kilograme. Mecanismul funcționează chiar și atunci când renunțăm în cea mai mare parte la lipide, deoarece organismul reușește, în urma unor reacții biochimice complicate, să-și sintetizeze fără probleme grăsimea din proteine și carbohidrați și apoi să o depoziteze. Ambele mecanisme – programul de urgență și aprovizionarea cu suficientă energie din alimente lipsite de grăsimi – au fost o adevărată binecuvântare pentru oamenii Epocii de Piatră, în schimb asupra noastră au cu totul alt efect, din pricina căruia nu vom reuși să slăbim și să ne menținem supli decât dacă vom cheltui mai multă energie decât cea dobândită – fie reducând considerabil cantitatea de alimente, fie făcând mai multă mișcare. Ambele soluții sunt la fel de eficiente, după cum s-a dovedit.

POFTA DE DULCE

În sfârșit, în organismul nostru se mai desfășoară încă un proces străvechi care accelerează îngrășarea: depozitarea de grăsimi alimentare înlesnită de consumul de zahăr. De îndată ce mâncăm ceva dulce, pancreasul eliberează hormonul insulină, care transportă zahărul din sânge în celule, unde servește la producerea de energie. Iar insulina are un efect secundar fatal, și anume de a susține depozitarea excesului de grăsimi în țesuturi.

Prin urmare, ca să slăbim ar fi suficient să renunțăm în bună măsură la grăsimi și la zahăr, nu? Sună logic și funcționează cu adevărat, în schimb este dificil de aplicat. Deoarece suntem aproape cu toții înzestrați, prin naștere, cu o mare pornire spre dulciuri, fondul genetic dobândit de-a lungul evoluției noastre fiind din nou răspunzător. Fructele coapte și mierea reprezentau pentru oamenii preistorici alimente rar întâlnite, și cu atât mai valoroase fiind pline de energie și de vitamine, și întotdeauna când le ieșeau în cale se înfruptau până la refuz cu asemenea bunătați, uneori chiar punându-și în primejdie viața prin păduri.

În vreme ce apetitul spre hrana dulce le rămâne complet străin prădătorilor veritabili (deși vulpile și bursucii se hrănesc și cu bace), pentru primate reprezintă o trăsătură tipică. Cimpanzeii, în special, sunt în această privință autentici gurmanzi, incapabili să reziste tentației dulciurilor și mereu dispuși să facă mari eforturi ca să ajungă la ele. Nimic nu le stimulează mai eficient fantezia în rezolvarea unei misiuni complexe decât un fruct dulce. Ca să obțină o delicată, o banană, spre exemplu, atârnată deasupra cuștii lor, sunt capabili de cele mai năstrușnice idei: construiesc piramide din lăzi, se urcă unul pe umerii celorlalți sau folosesc mai multe bețe puse cap la cap, în încercarea de a-și apropia prada mult râvnită. Acest comportament este perfect rațional din perspectiva evoluției, deoarece o hrană dulce satură bine și nu reprezintă un pericol: în natură practic nu există otrăvuri cu gust dulce.

La fel ca în cazul maimuțelor, și oamenii simt nevoia acută de dulce sau de carne. Nici nu este de mirare că există atâtea

magazine de dulciuri care ispitesc cu oferta lor atrăgătoare, în vreme ce un magazin cu alimente acre sau amare ar da urgent faliment. Nu este întâmplător că orice masă bogată se încheie de regulă cu un desert, lăsând în urmă un gust fin și persistent. Iar când simțim nevoia să mâncăm ceva bun, între mese (revenind la vechile obiceiuri ale strămoșilor de ingestie neregulată), la ce ne gândim, în primul rând? Aproape niciodată la murături sau la hering sărat, ci aproape întotdeauna la dulciuri, sub formă de bomboane, prăjituri, ciocolată sau înghețată.

Potrivit unor renumiți oameni de știință, în creierul nostru există un fel de sistem de recompense, care ne oferă senzații plăcute atunci când întreprindem ceva legat de avantajul reproductiv, din punctul de vedere al strămoșilor noștri. Psihologul evoluționist american Steven Pinker îl numește „acționarea butonului plăcerii”, *pushing the pleasure button*. Unii cercetători sunt de părere că și faptul că femeile sunt în general mai înclinate să ciugulească decât bărbații se explică tot prin trecutul nostru îndepărtat – femeile mergeau la cules de fructe, în pădure, unde erau obligate să guste dacă erau coapte, dar își puteau permite și plăcerea de a mânca direct din copac sau din tufe.

Dar nu am putea recurge la o păcăleală, trecând la îndulcitor în loc de zahăr? Gustul este același, prin urmare și satisfacerea pretențiilor și activarea sistemului de recompensă despre care vorbeam ar trebui să funcționeze, și fără să ne îngrășăm. Însă păcăleala merge doar până la un punct. Deoarece gustul dulce perceput de limbă declanșează un reflex condiționat al pancreasului, încredințat că imediat va primi zahăr, care începe să secrete preventiv insulină. În definitiv, îndulcitorul nu a fost cunoscut de-a lungul evoluției speciei umane. Din acest motiv, organismul echivalează în mod automat gustul dulce cu zahărul și declanșează toate procesele convenite pentru prelucrarea lui. Dar insulina nu întâlnește zahăr, ci o substanță străină, cu care nu știe cum să procedeze. Neputând să proceseze decât zahăr, va recurge în regim de criză la zahărul existent în sânge și îl va

transporta în celule.

Urmarea: glicemia va scădea, ceea ce declanșează prompt în corp – mai exact, în centrul sațietății din creier – un semnal de alarmă și senzația de foame intensă, determinându-ne să intervenim cât mai repede cu puțință pentru reechilibrarea acestei lipse aparente. Mai limpede spus, îndulcitorul provoacă foame! Efectul a fost pe deplin confirmat de mai multe studii științifice efectuate independent. Așa se face că un mecanism înnăscut, transmis de când se știe de părinți copiilor lor, zădărnicește consecințele așteptate de la îndulcitor!

SAREA ȘI ALTE BALASTURI

Suntem atrași nu numai de mâncarea dulce, ci la fel de mult și de cea condimentată și picantă. Predispozițiile noastre străvechi joacă și de data asta un rol important. Sarea este, din punct de vedere chimic, clorură de sodiu pură, iar organismul nostru are nevoie de natriu pentru o gamă variată de funcțiuni, în special pentru circulația nestingherită a apei și pentru funcționarea perfectă a nervilor care, în lipsa ionilor de sodiu, nu pot transmite impulsuri. De aceea este de înțeles că strămoșii noștri, care prin activitatea lor fizică intensă pierdeau masiv sare prin transpirație, consumau cu poftă ori de câte ori aveau prilejul nu numai hrană dulce, ci și picant-sărată.

În condițiile alimentare de astăzi, aportul suplimentar de sare – spre exemplu, din alimente intens condimentate – nu mai este necesar, dar noi mâncăm sărat cu aceeași plăcere, dovadă fiind înfloritoarea industrie a preparatelor sărate. Deși nu este deloc limpede dacă sarea determină creșterea tensiunii arteriale, nu încapе nicio îndoială că excesul de clorură de sodiu blochează cantități mari de apă, silind astfel rinichii la activitate inutilă și inima să pompeze mai intens.

Spre deosebire de oamenii din Epoca de Piatră, însă, avem nevoie acută de fibre alimentare, de așa-numitele substanțe de balast. Că nu le acordăm mare atenție se vede și din denumirea lor: potrivit oricărui dicționar, balast reprezintă ceva „împovărător,

nefolositor, fără valoare”, dar și care „asigură stabilitatea sau reglează altitudinea”.

În acest sens, nu putem sub niciun motiv renunța la substanțele vegetale de bază și susținere – celuloză, în primul rând. Potrivit Societății de Nutriție Germane, fiecare matur are un necesar zilnic de cel puțin 30 de grame, pentru a reduce la minimum riscul afecțiunilor intestinale, al diabetului și al arteriosclerozei. Grație fibrelor vegetale, mestecăm mai bine și mai îndelung mâncarea, ea umple stomacul, încetinește golirea lui și permite creșterea lentă și controlată a zahărului din sânge. Fibrele satură pe termen mai lung și ajută astfel la menținerea greutății, ba chiar și la slăbit, deoarece, la volum egal, eliberează mai puține calorii decât alte alimente.

Strămoșii noștri primitivi nu aveau de ce să-și facă griji în această privință. Când nu aveau la dispoziție carne, mâncau mai ales produse vegetale, bogate în fibre, fructe, într-un cuvânt aveau „hrană completă”, conținând toți nutrienții vitali. Acum, însă, ducem lipsa substanțelor de balast și suntem nevoiți să ne îmbogățim alimentația cu acest element suplimentar greu digerabil, dar atât de important, împotriva voinței noastre, adică fără să ne fie cerut de un program cu bază genetică.

Poate de aceea se bucură de un asemenea succes restaurantele *fast-food*, de genul mcdonald's sau Burger King, pentru că ne pun la dispoziție din belșug tot ceea ce îi pasiona pe oamenii din Epoca de Piatră, renunțând la toate adaosurile plicticoase. Leda Cosmides, specialistă americană în psihologie evoluționară, consideră asemenea localuri un „monument închinat modului de alimentație al strămoșilor”. „*Fast-food* conține toate componentele greu accesibile omului Epocii de Piatră, și în primul rând sare, zahăr și grăsime”, explică ea. „De aceea era important să aibă mereu deschis apetitul pentru ele. Zahăr există în fructele coapte, pe care omul primitiv le avea la dispoziție numai din când în când, prin urmare niciodată suficient. Sălbăticiunile nu sunt foarte grase, prin urmare pofta de grăsime o stimulează pe cea de carne, și ea mereu insuficientă. Din aceeași cauză, strămoșii

noștri nu aveau de ce pofti la hrană bogată în fibre vegetale, câtă vreme le consumau din belșug din fructe, rădăcini și bulbi. Din păcate, am moștenit lăcomiile din Epoca de Piatră, deși acum dispunem oricând de zahăr și de carne. Dar cum strămoșii noștri nu se săturau niciodată de ele, și nouă ne lipsește, din păcate, o «frână mentală» care să ne spună: «Gata, ajunge cu zahărul și cu grăsimea!» Pe de altă parte, în ciuda bine cunoscutelor consecințe neplăcute asupra sănătății, un inhibitor cerebral al poftei nu ar fi nici el de dorit, atât timp cât mâncarea are gust și ne face plăcere să o mâncăm.”

GUSTURI DIVERSE

Așa ajungem la întrebarea următoare: Ce anume ne place și de ce? Potrivit ultimelor date științifice, dispunem de capacitatea de a diferenția doar șase arome esențiale diferite sau, altfel spus, avem doar șase feluri diferite de receptori de gust, majoritatea dispuși pe limbă și separat ordonați, pe grupuri. Cele șase calități de bază, din care se compun la rândul lor cele circa zece mii de senzații de gust diferite, sunt următoarele: dulce, acru, sărat, amar, gras și umami, adică „delicios”, în japoneză.

Umami este gustul glutamatului, frecvent utilizat – mai ales în mâncarea gata preparată – ca potențator al gustului, fiind, în forma sa pură, cel care conferă aroma tipică în primul rând produselor din soia. Nu este o întâmplare că distingem tocmai aceste șase gusturi în forma lor pură, ci tocmai rezultatul evoluției, în strânsă legătură cu preferințele strămoșilor. Pentru supraviețuirea lor era hotărâtor – așa cum spuneam – să consume cât mai multe alimente cu gust gras, dulce sau sărat. În cazul hranei cu gust acru exista riscul unui deranjament stomacal, iar în al hranei cu gust amar – pericolul de otrăvire.

Semnificația evolutivă a gustului umami încă nu este foarte limpede; este posibil să indice alimente bogate în proteine, și ele vitale pentru omul Epocii de Piatră, deoarece majoritatea moleculelor deosebit de importante și prin urmare absolut indispensabile organismului nostru – spre exemplu, enzimele,

hormonii și anticorpilor – sunt proteine complexe și nu pot fi sintetizate decât din aminoacizi (componentele lor prezente în hrană).

Atunci, însă, de ce unei persoane îi place ceea ce alții i se poate părea respingător; de ce, după cum se spune, „gusturile nu se discută”? Afirmatia nu este cătuși de puțin valabilă pentru toate gusturile și în egală măsură. Astfel, toți bebelușii din lume și majoritatea oamenilor maturi se strâmbă atunci când pun în gură ceva amar sau extrem de iute. Reacția este justificată din punctul de vedere al omului primitiv, deoarece, după cum menționam mai înainte, cele mai multe produse vegetale și animale indigeste sau chiar otrăvitoare prezintă cu adevărat gust amar sau iute. Gustul amar era un avertisment, atenuat între timp, care însă și-a păstrat efectul în cele mai multe cazuri. Când întâlnim un gust amar, devenim neîncrezători sau cel puțin ne îndoim de efectele asupra organismului nostru, și din precauție preferăm să îl evităm. De aceea și suntem, cei mai mulți dintre noi, cu totul de acord cu afirmația profesorului de chimie Schnauz din *Feuerzangenbowle*³ (*Bolul de puncti*), de Heinrich Spoerl: „Un medicament trebuie să aibă gust amar, altfel nu are niciun efect.” într-adevăr, unele plante conțin substanțe cu gust pronunțat acru-amar, fiind eficiente din punct de vedere farmacologic în unele afecțiuni grave.

În urma unei analize genetice, oamenii de știință au reușit să demonstreze că înzestrarea genetică răspunzătoare de capacitatea de percepere a substanțelor amare s-a dezvoltat de timpuriu în istoria evoluției umane, cu aproximativ 100000 de ani în urmă, fiind însă probabil mult mai veche. Cercetătorii au evaluat material genetic de la circa o mie de subiecți din șaiszeci de grupuri etnice diferite și au descoperit gene specifice cu rol-cheie în perceperea substanțelor care conțin acid cianhidric, adică amare. Mutația care a produs această genă s-a petrecut din câte

3 Roman publicat de autorul german în 1933 și ecranizat de mai multe ori (n. tr.).

se pare extrem de timpuriu și, oferindu-le un avantaj evolutiv persoanelor care puteau recunoaște cu precizie prezența substanțelor amare periculoase, s-a răspândit tot mai mult în genomul uman.

Percepția de gust, cu mult mai mult decât alte percepții senzoriale, depinde însă în mare măsură de procesele de învățare. În vreme ce ne obișnuim foarte greu cu lumina orbitoare și cu zgomotul puternic, și doar în anumite condiții cu mirosurile rele și deloc cu durerea, cu totul altfel se petrec lucrurile în ce privește slăbiciunile noastre de gust. Înnăscută este, cum spuneam, aplecarea spre dulciuri, în fața cărora nu rezistă niciun copil. La vârsta de patru luni apare și preferința față de sare. Însă copiii dobândesc capacitatea de a distinge între mâncăruri cunoscute și necunoscute abia la trei ani, de când și mediul înconjurător începe să aibă o însemnătate din ce în ce mai mare. Odată dobândit acest comportament nutrițional, el se desăvârșește prin trei procese: învățarea prin testare, apoi prin modele și, la nevoie, suportând consecințe de disconfort ca starea de rău și vărsăturile.

SILA

Cu toate astea, ne putem stăpâni ca să înghițim tot soiul de produse cu gust neplăcut, dacă ne așteptăm să ne servească unui scop, cum ar fi medicamentele. În schimb este imposibil să ne stăpânim senzația de silă, provenită și ea din vremurile ancestrale. Pentru că sila este de cele mai multe ori mai puternică decât orice argument rațional. Orice gourmet se dă în vânt după homar fiert, în schimb se scârbește numai la gândul de a mânca un gândac de bucătărie pregătit la fel. Deși este vorba în ambele cazuri de artropode. Sila este un mecanism de protecție congenital, care ne ferește de substanțe alterate. Este adevărat, bebelușii nu simt repulsie față de lucrurile neapetisante și, dacă sunt lăsați, se joacă bucuroși și cu propriile excremente, însă nici lor nu le este străin dezgustul, care apare însă abia după primii ani de viață, fiind vorba prin urmare de un program genetic cu declanșare întârziată.

Și Darwin a remarcat că mina scârbită este identică la toate popoarele de pe pământ. În psihologie, repulsia, reflectată facial de încrețirea nasului, ridicarea buzei superioare, deschiderea gurii și poate și de scoaterea limbii, la fel ca și bucuria, surpriza, teama, mâhnirea, disprețul și furia, toate sunt considerate emoții universale, zugrăvite pe fața oricărui locuitor al planetei atât de limpede, încât mesajul lor este ușor înțeles oriunde. După părerea psihologului american Paul Rozin, toate obiectele capabile să ne stârnească repulsia au o trăsătură comună: ne amintesc intens de originea noastră animală și că suntem muritori. Valabil nu numai pentru mâncarea stricată și substanțele alterate, ci și pentru tot ce se prezintă vâscos, tot ceea ce excretăm, tot ceea ce asociem cu moartea și cu putreziciunea. Repulsia este mai puternică decât rațiunea, această realitate fiind susținută și de comportamentul piloților americani ajunși în sălbăticie în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, care au preferat să se înfometeze decât să mănânce broaște și țestoase despre care știau sigur să sunt comestibile.

Majoritatea oamenilor nu ar bea dintr-o oală de noapte nici după ce a fost minuțios spălată și sterilizată și nu ar înghiți un pahar de suc în care a fost scufundat un gândac de bălegar aseptice. Nu ne este deloc silă să ne înghițim saliva din gură, în schimb nu ne-am atinge de o supă în care am scuipat. Sau în care a căzut un pieptăn nou-nouț și absolut curat sau un plici de muște. În cadrul unui experiment întreprins de Paul Rozin, studenții săi au refuzat să mănânce budincă de ciocolată în forma tipică a excrementelor de câine. Și asta deși își declarau deschis convingerea că este chiar budincă de ciocolată.

Sunt suficiente chiar și simple reprezentări și gânduri pentru ca să ne stârnim sentimentul ancestral de silă, spre exemplu, dacă cineva ne spune că din grabă tocmai am înghițit o muscă, ne dispare brusc orice urmă de apetit. Și asta pentru simplul motiv că mai suntem purtători ai unor gene străvechi, care ne apărau strămoșii de agenții patogeni. Val Curtis, igienistă din Anglia, a constatat în urma unui studiu făcut asupra a 40000 de subiecți

că aproape toți au avut o reacție de repulsie în fața unor imagini pe care se putea distinge orice element posibil dăunător sănătății sau asociabil cu o afecțiune. La vederea unui lichid verde și vâscos, subiecții făceau o grimasă, dar nu și la vederea unui lichid limpede, albastru, iar o rană infectată cu puroi îi impresiona mult mai mult decât o arsură roșiatică. Tot înzestrarea noastră genetică determină femeile să aibă reacții de dezgust de regulă mai rapide și mai intense decât bărbații: de când se știe, ele au dus greul în creșterea copiilor, expuși dintotdeauna pericolului germenilor patogeni.

Evoluția ne-a înzestrat creierul cu un centru al silei în toată puterea cuvântului, prezent încă de la naștere, însă care își face tot mai simțită prezența abia în timpul copilăriei, grație educației și a întâmplărilor capabile să stârnească repulsia. Concludente în acest sens sunt cercetările britanice asupra unui tânăr căruia, în urma unei apoplexii, i-a încetat funcționarea zonei cerebrale unde se crede că își are sediul centrul dezgustului. S-a dovedit că pacientul nu mai era în stare să perceapă aversiunea profundă pe chipurile altor oameni. Mai mult decât atât, a dispărut și propria lui „capacitate” de a se scârbi, astfel încât nu avea nicio reacție la vederea unei bucăți de carne alterate, mișunând de viermi. În schimb, tânărul a avut reacții emoționale de om sănătos când a fost supus altora stimuli.

MI-E RĂU!

Dacă sila depășește un anume prag, apare senzația de vomă. Și în acest caz intervine un program eficient, din zorii preistorici, de care multe animale nu dispun. Biologii specializați în evoluție consideră vomatul un mecanism ereditar, prin care organismul se apără de consecințele lăcomiei fără măsură. Pentru că suntem înclinați, când ne place ceva, să mâncăm în cantități exagerate. Dacă astfel ingurgităm substanțe identificate de receptorii din sistemul digestiv drept otrăvitoare sau incompatibile, ei vor trimite imediat substanțe-mesager care excită așa-numitul nerv vag. Acesta transmite mesajul de alarmă la centrul specializat din

creier, care declanșează un șir de reacții corporale complicate, însoțite de senzația profundă de greață, la capătul cărora stomacul se eliberează de conținutul lui.

După părerea biologului Randolph Nesse, mecanismul are rolul mai profund de a „ne opri să consumăm în continuare acele substanțe otrăvitoare, iar amintirea lor să ne păzească și pe viitor să repetăm prostia”. Odată ce s-a instalat repulsia față de un aliment care ne-a provocat o dată o reacție de greață puternică, nimic nu ne va mai convinge să repetăm încercarea. Moștenirea noastră evoluționară, cea care l-a împins pe Ugur să scuipe reflex și să-și clătească gura de îndată ce a simțit gustul amar, capitulează doar în mică măsură în fața rațiunii. Din câte se pare, natura a urmărit să vină în ajutorul strămoșilor noștri vânătorilegători prin memoria răului, potrivit devisei: „Să nu uiți niciodată fructul sau ciuperca asta. Este otrăvitoare!”

Acest mecanism înnăscut și irezistibil face ca, după o experiență neplăcută cu un fel de mâncare, să o punem automat pe seama componentului cu cel mai neobișnuit gust, din punctul nostru de vedere. Oamenii de știință numesc fenomenul *one trial learning*, adică „învățarea dintr-o singură încercare”. Și, într-adevăr, este suficient un singur „accident culinar” ca să ne declanșeze un dezgust de durată, greu de depășit. Efectul s-a făcut cunoscut datorită psihologului american Martin Seligman, care a suferit o criză teribilă după o masă la care se servise și *sauce béarnaise*. Deși s-a dovedit mai târziu că suferea de o infecție și greața se declanșase mai degrabă întâmplător în acel moment, și nu din cauza sosului, mulți ani după aceea Seligman nu a mai putut să vadă sau să miroasă *sauce béarnaise*.

După cum se vede, avem o repulsie naturală față de senzații gustative sau olfactive suspecte, în vreme ce aroma unei mâncări de multe ori încercate fără efecte neplăcute rămâne aproape imună față de asemenea aversiuni. Strămoșii noștri poartă vina că zicala „Țăranul, dacă nu știe ce este, nu bagă în gură” a rămas și astăzi valabilă. Chiar dacă astfel refuzăm foarte multe experiențe care ar putea fi plăcute.

MÂNCAT ȘI BĂUT CA ÎN EPOCA DE PIATRĂ?

În concluzie, ar trebui să ne hrănim la fel ca strămoșii noștri din Epoca de Piatră? Să fie nevoie să luăm drept model obișnuințele lor alimentare, ca să ne păstrăm sănătatea? Acum, chestiunea nu este deloc simplă. Dacă strămoșii noștri, siliți de împrejurări, consumau anumite alimente, fiind bine adaptați la acel gen de hrană, nu avem dreptul să tragem concluzia că ar trebui să procedăm la fel și astăzi, chiar știind că, din punct de vedere genetic, am rămas în continuare oameni primitivi. O asemenea concluzie ar fi la fel de nerealistă și de ineptă ca și ideea de a trăi în peșteri reci și vântoase, îmbrăcați în piei și blănuri de animale, renunțând la locuințele noastre confortabile.

Nutriționiștii sunt în majoritate de acord că ne-ar face bine să ținem seama mai mult de realitățile Epocii de Piatră în privința preferințelor alimentare, că ne-ar prinde bine să ținem post, câte o zi, în loc să ne îndopăm fără încetare cu dulciuri și cu grăsimi, și să facem mișcare mai des și mai intens. Însă nimeni nu ne-ar putea cere serios să ne hrănim exclusiv cu roadele naturii, un an întreg. Ar fi absolut iluzoriu chiar și numai din simplul motiv că, în condițiile statelor noastre industrializate și intens populate, o bună parte din populație ar rămâne pur și simplu înfometată. Din fericire, suntem capabili să consumăm deopotrivă hrană animală și vegetală și, dacă optăm pentru o varietate cât mai mare, punem automat la dispoziția organismului tot ceea ce îi trebuie pentru a funcționa normal, și nu în ultimul rând suficiente minerale și vitamine.

Din acest motiv, trebuie să rămânem cât se poate de sceptici față de toți așa-ziii experți care vor cu tot dinadinsul să ne convingă că există o singură alimentație „corectă”. Desigur, cele mai multe din nesfârșitele recomandări culinare sunt inofensive, dar ele trebuie să ne fie de folos și nouă, nu numai celor care le difuzează, care adesea nu își pot demonstra în totalitate teoria. Spre exemplu, carnivorii convinși pot suferi de lipsă de vitamine, în vreme ce vegetarienii trebuie să se îngrijească de acoperirea deficitului de proteine și de fier. Dacă păstrăm moderația, dacă

din când în când renunțăm la o delicată sau alta și dacă dăm curs unei înclinații apărute tot de-a lungul evoluției, de a mânca și a bea cât mai variat cu putință, nu suntem departe de soluția optimă, cu condiția să facem ceva mai multă mișcare.

BOALĂ ȘI SUFERINȚĂ

După acea masă îmbelșugată, vânătorii Epocii de Piatră au fost, unul câte unul, cuprinși de o dulce toropeală. Eforturile lor din ultimele zile, de a urmări și a răpune mamutul, îi aduseseră în pragul epuizării. Și în scurt timp au adormit cu toții, sforăind uniform, vegheați de cei care rămăseseră de pază, îngrijindu-se între timp și ca focul de tabără să nu se stângă în noapte, pentru a ține la distanță sălbăticiunile atrase de mirosul cărnii de mamut. Abia după răsăritul soarelui oamenii au început să se trezească și să se spele în apa râului unde reușiseră să captureze fiara, și apoi s-au ghiftuit din nou cu carnea ei bine friptă.

După aceea s-au adunat din nou în jurul focului. Unii stăteau în picioare, alții așezați pe trunchiuri de copac sau chirciți pe vine. Ugur le-a împărțit tuturor câte o halcă din uriașul animal, care trebuia cărată până departe, în tabăra lor. Apoi, pregătindu-se de drum, au stins focul aruncând din belșug apă peste tăciunii încinși, până nu a mai ieșit niciun pic de fum, și au plecat într-un lung șir, în frunte cu Ugur.

Dar după scurt timp cerul s-a întunecat deodată și asupra lor s-a pornit o ploaie dezlănțuită, udându-i până la piele. În ciuda poverii, au grăbit pasul, sfidând umezeala și frigul. Ploaia s-a oprit însă, la fel de brusc cum începuse, iar ei s-au uscat repede în arșița soarelui, transpirând abundant, din trupurile lor ieșind aburi ce îi învăluiau ca o ceață. Nu mai erau în pădure și solul moale fusese înlocuit de un teren stâncos, cu porțiuni întinse de grohotiș, unde erau nevoiți să înainteze cu multă atenție, calculându-și fiecare mișcare, alunecând și lovindu-se la fiecare pas sub greutatea poverilor, reușind totuși să își continue drumul.

Brusc, un țipăt îngrozitor. Oamenii au înghețat, inima le bătea

nebunește, sudoarea le curgea pe frunte și tremurau din toate încheieturile, strângând cu putere în mâini prada lor de carne, blană și oase. Unii își pregătiseră deja sulile, gata de atac, dar nu era decât un vultur hotărât să-și apere cuibul, țipând strident spre înălțimi. Ugur a cercetat atent împrejurimile, asigurându-se din privirile celorlalți că totul era în ordine.

Apoi oamenii și-au reluat marșul în tăcere, știind că mai aveau câteva zile bune până să ajungă la tabăra lor. Cu soare și ploaie, vânt și arșiță nemiloasă și nopți reci și mlaștini nesfârșite. Dar aveau merinde suficiente și își puteau reface puterile în fiecare seară, în jurul focului de tabără. După patru zile de când începuseră aventura, au zărit în sfârșit în depărtare coloanele subțiri de fum ale așezării lor. Încă puțin și vor ajunge.

SOCIETATEA SEDENTARĂ

Asemenea marșuri în forță – în condiții vitrege și cu poveri uriașe – nu mai face nimeni în ziua de azi, decât de bunăvoie. Altfel, tot ce e greu se transportă cu mașina și ajunge la destinație fără niciun efort. Dar comoditatea și lipsa de mișcare, împreună cu mâncarea și băutura din belșug, se plătesc scump. Dincolo de urmările nefaste asupra inimii și sistemului circulator, modul de viață modern, preponderent sedentar, este, după cum toți medicii sunt de acord, o adevărată pacoste pentru aparatul locomotor și mai ales pentru coloana vertebrală. „Am devenit o națiune de sedentari”, ne avertizează Marianne Koch, președinta Ligii germane a suferinzilor de dureri cronice. „Iată cum se desfășoară o zi normală de-a noastră: stăm pe scaun la micul dejun, apoi pe scaun în autobuz, metrou sau automobil. Apoi pe scaun la birou, la masă în pauza de prânz, apoi din nou pe scaun la birou, iar seara în fotoliu, în fața televizorului. Astfel, structura coloanei noastre vertebrale devine tot mai vulnerabilă.”

Din punct de vedere biologic, numai omul se deplasează exclusiv pe membrele posterioare, iar oasele, articulațiile și mușchii noștri nu sunt nici pe departe deplin adaptați la acest mod neobișnuit de stat în repaus și mers. Cele trei sau patru

milioane de ani cât a avut la dispoziție evoluția pentru optimizarea coloanei vertebrale în vederea mersului vertical – fără îndoială cea mai convenabilă și mai puțin obositoare formă de locomoție – s-au dovedit pur și simplu insuficienți. În loc să preia uniform greutatea părții superioare și inferioare a corpului, la orizontală, coloana noastră vertebrală ia poziție verticală deasupra osului sacral și trebuie să susțină nu numai greutatea trunchiului, ci și pe cea a brațelor și a capului. Nu-i de mirare că 60 din discopatii apar chiar deasupra bazinului, la nivelul lombar inferior.

Iar în ce privește picioarele, potrivit estimărilor, aproape 90 din maturi și jumătate dintre copiii la vârsta școlii elementare prezintă deformări cronice. Doar 1-2 din aceste malformații sunt congenitale, cu alte cuvinte majoritatea apar în decursul vieții – în urma unei inadecvări între conformația aparatului locomotor și pretențiile pe care le avem de la el. Însă atunci când picioarele nu mai funcționează corespunzător, se declanșează o reacție în lanț. Când tendoanele, mușchii și încheieturile picioarelor și spatelui sunt solicitate incorect, adică nepotrivit alcătuirii lor, reacționează, firește, prin dureri cronice.

În acest context, se dovedește fatală o trăsătură caracteristică a evoluției invocată de noi în mai multe rânduri, mai precis că este incapabilă să producă o conformație absolut nouă, și nu poate decât să remodeleze ceva existent și, în cazul ideal, să aducă îmbunătățiri minore. Din acest motiv, și oamenii din Epoca de Piatră au suferit cu siguranță de dureri de spate sau de picioare. Prezența lor masivă și acută de astăzi este cauzată de faptul că stăm pe loc mult mai mult decât mergem, alergăm sau gonim și – ceea ce înțeleg acum treptat până și părinții – ordinul „Stai drept!” adresat copiilor nu le face deloc bine. Durerile cronice de spate, atât de răspândite în rândul națiunilor industriale moderne, transmit un mesaj cât se poate de limpede.

Specialistul în biomecanică Hans-Joachim Wilke de la Universitatea din Ulm a măsurat solicitările la care sunt supuse discurile intervertebrale când stăm în diverse poziții, stabilind că, alături de ținuta aplecat în față, tocmai poziția dreaptă,

recomandată atât de insistent în programele de terapie, creează cea mai mare încordare. Dimpotrivă, când stai sprijinit și neglijent, coloana vertebrală suportă mult mai puțin stres. Oamenii de știință au înregistrat apăsarea minimă când subiectul se sprijinea pe spătar, cu spatele relaxat. Rezultatele măsurătorilor nu s-au schimbat nici când subiecții au stat așezați pe diverse scaune – inclusiv pe unele pretins deosebit de ergonomice.

De aici se poate trage următoarea concluzie: nu este indicat să stăm mult timp nici strâmb, nici drept; dar dacă suntem nevoiți să rămânem lipiți de scaun vreme îndelungată, ar fi bine să ne „fâțâim”, adică să ne schimbăm poziția cât mai des cu putință. La fel cum făceau Ugur și companionii săi când stăteau de vorbă dimineța: se cocoțau și se făceau comozi pe tot ce le ieșea în cale, se ghemuiau, își trăgeau picioarele sub corp și apoi le întindeau din nou, cât puteau mai mult. Se lăsau pe spate, sprijininându-se în mâini, și apoi își încrucișau brațele la piept. Astfel, probabil că nu-i chinuiau durerile de spate și cu atât mai puțin discopatiile, a căror apariție masivă în zilele noastre este cauzată în primul rând tot de mișcarea insuficientă. Discurile intervertebrale sunt perne gelatinoase cu menirea de a reduce frecările dintre componentele osoase ale coloanei noastre. Orice mișcare corporală este însoțită de comprimarea și destinderea acestor elemente de amortizare, de multe mii de ori pe zi, care se și regenerează cu acest prilej.

Așadar, buna funcționare a discurilor intervertebrale depinde de mișcare – ele sunt masate și menținute în formă doar prin activități sportive făcute cu măsură. În esență, se comportă ca un motor: nu se strică mergând, ci doar stând pe loc, nu funcționarea continuă, ci inactivitatea le dăunează. Chiar dacă nu ne face plăcere, evoluția nu ne-a înzestrat cu discuri intervertebrale potrivite modului nostru de viață modern și cu atât mai puțin adecvate poziției drepte, cu spatele neclintit.

O afecțiune asemănătoare, provocată, după părerea multor ortopezi, tot de stilul nostru comod de viață, este așa-numitul cioc la călcâi, un mic pinten crescut pe cel mai mare os al călcâiului,

calcaneul. El este legat de oasele metatarsiene prin mușchi de mici dimensiuni, acționând ca niște arcuri, care asigură curbura tălpii – care se atrofiază dacă stăm locului prea mult sau incorect. Drept urmare, apar procese de inflamare la legăturile dintre mușchi și oase și crăpături fine în membrana fibroasă suprasolicitată de sub talpa piciorului. La fel ca la o fractură, osul depune calciu ca să vindece rupturile de tendon, iar materialul acumulat formează în ultimă instanță un pinten extrem de dureros. În susținerea acestei ipoteze vin și ultimele date legate de succesul tratamentului prin exerciții specifice de fizioterapie: *stretching*-ul special al tălpii și poziția ghemuită, în așa fel încât mușchii afectați să fie întinși, au darul să vindece aceste excrescențe osoase.

METEOSENSIBILITATE

O altă tulburare de sănătate total diferită, însă la fel de neplăcută, care afectează multă lume în ziua de azi este sensibilitatea față de modificările atmosferice. Acest sindrom este definit de lexiconul Meyers drept „influențarea stării generale, a dispoziției sufletești și a randamentului de către fenomenele meteorologice, spre exemplu, de foen⁴”. Potrivit ultimelor cercetări, el afectează circa o treime din populația central-europeană și în primul rând pe cei care suferă de tulburări circulatorii. Funcție de intensitatea manifestării, sunt întâlnite trei forme: reacția meteorologică simplă, adică transpirații sau frisoane intense, meteosensibilitate propriu-zisă, presupunând stări de oboseală și de iritare însoțite de tensiune oscilantă și, în sfârșit, stadiul autentic de afecțiune, cu dureri pronunțate de cap, posttraumatice și postamputare și cu simptome asemănătoare celor reumatice. Trăsătura comună a celor trei forme, de care femeile suferă mult mai adesea decât bărbații, este aceea că medicul poate doar rareori stabili cauze organice. Nu s-a stabilit nici care dintre fenomenele meteorologice – variațiile presiunii și

4 Vânt puternic și cald, caracteristic în Munții Alpi (n. tr.).

temperaturii atmosferice sau manifestările electromagnetice – declanșează aceste stări anormale.

Meteosensibilitatea nu este în niciun caz considerată o autentică boală a civilizației, însă ea joacă totuși un rol cu mult mai mare decât pe timpuri. Astfel, oamenii de știință francezi au reușit să demonstreze că variațiile de temperatură și de presiune atmosferică sporesc riscul de infarct. Comparând statisticile referitoare la infarct cu cele ale condițiilor meteorologice din ultimii zece ani, ei au stabilit că ori de câte ori temperatura a scăzut cu peste zece grade, riscul de infarct s-a mărit cu aproape 15. Creșterea presiunii atmosferice cu peste zece hectopascali a produs și ea o mărire a numărului de infarcte miocardice. Cercetătorii canadieni au demonstrat o legătură între anumite vânturi calde și apariția atacurilor de migrenă.

Există numai bănuieli legate de cauzele creșterii accentuate a bolilor cauzate de situația meteorologică din ultimele decenii: un rol hotărâtor îl joacă fără doar și poate condițiile vieții noastre moderne. Spațiile închise, climatizate de-a lungul întregului an la o temperatură plăcută, de 22 de grade, produc atrofierea capacităților de adaptare la vreme ale organismului. Nu exagerăm prea mult afirmând că persoanele care nu se expun climatului nici nu trebuie să se aștepte ca organismul lor să se adapteze la el. Presupunerea noastră este întărită de observația că orașenii, care se aventurează rareori în spațiul liber, suferă mult mai des din cauza fenomenelor meteo decât oamenii de la țară. În cazul celor dintâi, sistemul nervos vegetativ pare să-și fi pierdut capacitatea de reacție adecvată la schimbările electromagnetice și de presiune atmosferică care le însoțesc pe cele meteorologice. În loc să stimuleze mecanismele de reglare proprii ale corpului, el o ia razna și, spre exemplu, micșorează presiunea arterială, urmarea fiind tulburări masive ale sistemului circulator.

De aceea, întoarcerea la stilul de viață tradițional – sau natural, termenul preferat astăzi – pare o soluție mult mai potrivită decât orice medicație împotriva meteosensibilității. O persoană care se străduiește să evite agitația exagerată, se hrănește natural

și renunță în bună măsură la răsfățul cu otrăvuri se află pe calea cea bună. Și dacă mai face și mișcare în aer liber, așa ca strămoșii noștri, dacă iese afară și pe furtună, pe ploaie, zăpadă și vânt, dacă își expune corpul oricărui intemperii, în loc să stea mereu cuibărită în locuința sa încălzită, are toate șansele să domine aceste neplăceri și să rămână imună în fața factorilor climatici ostili.

PETE PE PIELE

Preferința noastră pentru viața în spații închise este, după părerea biologilor evoluționari, și cauza creșterii îngrijorătoare a melanoamelor, formă de cancer manifestată prin pete de culoare întunecată apărute pe piele. Această boală prezintă o creștere anuală de 7 în special în cazul persoanelor cu pielea albă, expuse arsurilor solare, cifră cu adevărat alarmantă! Apariția melanoamelor este strâns legată de frecvența arsurilor solare. Lumina intensă modifică materialul genetic din epidermă și declanșează astfel creșterea distrugătoare a celulelor. Fenomenul este demonstrat de studiul extins făcut în provincia australiană Queensland, acolo unde insidiosul melanom apare cel mai adesea. După cum a arătat acesta, printre altele, copiii a căror piele a fost supusă o dată unei arsuri solare sunt de două ori mai expuși riscului de a face melanom decât ceilalți.

Am putea spera, în realitate, să fim mult mai puțin expuși riscului de cancer al pielii decât strămoșii noștri din Epoca de Piatră, atât timp cât ei trăiau și munceau în aer liber aproape tot timpul anului. Potrivit medicului specialist în evoluție Randolph Nesse, însă, creșterea masivă a numărului de cazuri de melanom este pricinuită nu atât de perioada absolută de ședere în aer liber, cât cu mult mai mult de noul nostru mod de expunere la razele solare. Trăim mai tot timpul în spații închise și ne expunem razelor ultraviolete în weekend și în concediu. E limpede de ce riscul de arsuri e maxim – mai ales vara, dar și în zilele însorite de iarnă. Dacă am petrece zilnic multe ore sub cerul liber, precum omul Epocii de Piatră, organismul nostru ar avea șansa să se

adaptez mult mai bine cerințelor climatice, fiind redus astfel la minimum riscul de arsuri care, așa cum spuneam, sunt adesea primul pas spre melanom. Așadar, nu contează atât de mult cât stăm la soare, ci cât de des. După cum se dovedește, cei care, prin natura muncii lor, își petrec mult timp afară, suferă de melanoame mult mai puțin decât cei care preferă să stea între patru pereți și se expun la soare rareori, dar fără milă.

DILEMA FEMEILOR MODERNE

O altă formă de cancer a cărei creștere poate fi cel puțin parțial pusă pe seama stilului de viață modern este cel mamar – cea mai frecventă apariție de tumori maligne la femei. Datele statistice la scară extinsă au arătat că sunt expuse unui risc ridicat de cancer mamar femeile care au devreme prima sau prea târziu ultima menstruație, care nu au copii și de aceea nu alăptează niciodată sau care la nașterea celui dintâi copil au peste treizeci de ani.

Femeile primitive practic nu se confruntau cu niciuna dintre aceste situații. În ce privește prima menstruație și începutul maturității sexuale, fenomenul se petrece înainte de vârsta de doisprezece ani. În urmă cu doar patru generații, în jur de 1900, el apărea considerabil mai târziu, spre cincisprezece ani. Corpul femeii dispune, după cum se vede, de un mecanism de control adaptabil capabil să identifice de când o gestație este posibilă și sănătoasă. Dacă femeia trăiește în condiții bune, are suficientă hrană la dispoziție și sistemul ei imunitar nu trebuie să înfrunte frecvente infecții care să o slăbească, înseamnă că există condiții favorabile pentru ca ea să conceapă primul copil. Dar dacă nu sunt întrunite aceste condiții, așa cum se întâmpla în urmă cu o sută de ani și cu atât mai mult în Epoca de Piatră, organismul ia măsurile necesare ca femeia să nu devină prea repede capabilă să conceapă un descendent. Cum femeile Epocii de Piatră se hrăneau mai puțin consistent decât cele contemporane și, în afară de asta, aveau mai mult de suferit din cauza paraziților, cu siguranță ajungeau mult mai târziu la pubertate și mai devreme la menopauză – condiții proaste în privința cancerului mamar.

Același trebuie să fie motivul pentru care tumorile maligne la piept sunt extrem de rare și astăzi în rândul femeilor din populațiile migratoare, care de regulă rămân însărcinate curând după pubertate și au copii aproape de-a lungul întregii vieți, pe care apoi îi alăptează luni la rând. Modul lor de viață este în bună măsură asemănător celui din vremurile îndepărtate și, pornind de la această bază, se bănuiește că ajustările hormonale din perioada gravidității susțin mecanismul mereu activ de apărare împotriva cancerului mamar. În schimb, femeile din statele industriale moderne, care au copii târziu sau deloc, beneficiază în mult mai mică măsură de această protecție.

Numărul ciclurilor menstruale ale unei femei de-a lungul vieții are și el o influență covârșitoare asupra îmbolnăvirii de cancer a organelor sexuale, după cum au demonstrat cercetările. O femeie a Epocii de Piatră, însărcinată poate pentru prima oară la șaptesprezece ani și apoi încă de multe ori la rând, nu depășea probabil un total de o sută cincizeci de cicluri până la menopauză. În schimb, femeile de astăzi au adesea de trei ori mai multe. Fiecare ciclu menstrual produce însă oscilații hormonale considerabile, care declanșează procese de reconstrucție celulară extinse în ovare și în uter. Asemenea reacții ale țesuturilor, care pregătesc de fiecare dată organismul pentru o posibilă gestație, presupun un cost, la fel ca și alte adaptări ale corpului. Deoarece atunci când țesuturile anumitor organe trebuie să se acomodeze mereu la schimbări ale datelor crește și pericolul ca o asemenea reacție să o ia razna la un moment dat, celulele să se degenereze și să înceapă să se înmulțească necontrolat. Încă o dată se vede că orice funcționare a unui mecanism de adaptare în condiții diferite de cele obișnuite din vremuri imemorabile pentru organismul nostru crește masiv riscul unor consecințe nocive.

Aceste cunoștințe servesc femeilor moderne doar în măsura în care se vor gândi, poate, să aibă copii mai devreme. Îndemnul de a-și întârzia conștient dezvoltarea corporală printr-o alimentație săracă sau de a rămâne însărcinate cât mai curând după prima menstruație și de a avea apoi copil după copil și de a-i alăpta rând

pe rând ar fi nu numai stupid, ci și greu de urmat. De aceea, medicul și antropologul american Boyd Eaton propune ca mai întâi să se întreprindă cercetări intense dacă un stil de viață natural, „de Epocă de Piatră”, reduce cu adevărat probabilitatea apariției de tumori ale organelor sexuale feminine. Este posibil ca asemenea studii să sugereze modalități practice de reducere a îmbolnăvirilor de cancer mamar, însă ne putem teme că singura metodă va fi cea a administrării de hormoni care, după cum se știe, pot avea efecte secundare nedorite.

SARCINA TOXICĂ

Pentru că tot discutăm despre suferințe tipic feminine – mai există una, și ea probabil legată tot de trecutul nostru îndepărtat: sarcina toxică sau disgravidia, de toți știută și cu atât mai de temut pentru toate femeile. Profesoara de biologie Margie Profet din Seattle este de părere că starea de greață și vărsăturile matinale care le chinuie pe multe femei mai ales în primele luni de graviditate nu-și au cauza în adaptarea hormonală, așa cum s-a crezut inițial, ci în procesele de protecție a embrionului care se dezvoltă în corpul mamei, apărute de-a lungul evoluției. „Sarcina toxică este un mecanism de apărare a embrionului față de substanțele otrăvitoare din hrana mamei”, explică ea. „Pierderea repetată de substanțe hrănitoare prețioase, eliminate prin vărsături, trebuie să fi avut un motiv foarte bine întemeiat, altfel mecanismul nu s-ar fi păstrat de-a lungul mileniilor.”

O observație vine în susținerea acestei teorii: în primele luni de graviditate, multe femei prezintă o aversiune puternică împotriva legumelor cu gust amar sau iute, ca usturoiul, varza creță, ceapa și broccoli, dar și a cafelei. Plantele din care provin aceste alimente și delicatose conțin de fapt deseori cantități infime de otravă cu care se apără, în natură, de insecte dăunătoare și de alți dușmani. Este posibil ca aceste substanțe să-i dăuneze fătului în faza dificilă de formare a organelor sale, pe când maturii dispun de enzime care descompun otrava și o fac inofensivă.

Greața și vărsăturile – declanșate din pricina unei ajustări cât

se poate de fine a centrilor gustului și mirosului din creier – îi servesc mamei în devenire să evite asemenea substanțe dăunătoare și, eventual, să scape urgent de ele. În vreme ce unii specialiști resping ideea, considerând-o nedemonstrată, alții – spre exemplu, biologii Samuel Flaxman și Paul Sherman de la Corneli University din America – merg chiar mai departe: ei presupun că starea de greață matinală de la începutul gravidității protejează nu doar embrionul, ci și pe viitoarea mamă.

Sistemul imunitar al unei femei gravide funcționează pentru început cu adevărat la mică intensitate, pentru a susține fixarea ovulului fecundat în mucoasa uterină, care în esență nu este o structură proprie a organismului. Dezavantajul este că viitoarea mamă rămâne expusă bacteriilor și virusilor, care o pot afecta mai ușor decât pe alte femei – prin urmare fiind silită să verse des, pentru eliminarea respectivelor germeni. Astfel, disgravidia reprezintă un fel de cortină de siguranță de care beneficiază atât mama, cât și bebelușul. Iată ce spune ginecologul Pierre Villars din Zürich: „Teoria sună logic și este ușor de înțeles. Un asemenea mecanism de protecție a jucat cu siguranță un rol și mai important mai înainte, când alimentele nu erau păstrate la rece și nici preparate după standardele de igienă moderne.”

Cercetările au arătat cu adevărat că femeile care la începutul gravidității nu suferă de grețuri sau vărsături sunt de două sau de trei ori mai expuse la avort decât cele care trec prin asemenea suferințe. După depășirea fazei dificile de început, toxinele slabe nu mai pot afecta copilul și dispar prompt și stările de rău. Se poate întâmpla chiar ca viitoarea mamă să simtă o poftă teribilă după alimente iuți, amare sau foarte condimentate, mâncând hering sărat sau pâine cu untură și usturoi. Și în acest caz poate fi vorba de o reacție cauzată genetic, natura având grijă ca bebelușul să primească acum acele substanțe nutritive care i-ar fi putut fi dăunătoare în primele stadii de graviditate.

CÂND FEMEILE FLĂMÂNZESC DE BUNĂVOIE

În fine, biologii evoluționari pun tot pe seama moștenirii noastre

de oameni ai Epocii de Piatră o altă maladie, care afectează aproape exclusiv femeile: anorexia. Deși cele în cauză știu bine că își fac rău, se abțin de la mâncare până ce rămân aproape doar piele și os. Nici măcar jumătate dintre ele nu se mai însănătoșesc deplin și una din zece moare de subnutriție sau se sinucide. Într-un articol renumit, publicat de revista de specialitate *Psychological Review*, psihologul american Shan Guisinger își exprimă opinia că sorgintea bolii ar trebui căutată în vremurile de foamete de care sufereau periodic strămoșii noștri. În mod normal, aceștia reacționau la scăderea drastică a hranei prin reducerea activităților lor corporale până la o stare de letargie totală, pentru ca să-și economisească energia până când aveau din nou ce să mănânce; iar dacă nu interveneau condiții mai bune, mureau de foame. Însă unii dintre ei, dominați de o altă variantă genetică, ar fi pornit la drum ca să-și salveze viața spre alte locuri, în căutarea hranei – și tocmai din comportamentul lor ar fi apărut și anorexia. Astfel, atitudinea lor față de înfometare ar fi fost diferită de a majorității, preferând activitatea intensă în locul apatiei.

În susținerea acestei teorii vine și starea de surescitare stranie și altfel inexplicabilă a multor anorectici. În afară de asta, în căutarea unei predispoziții ereditare a acestei periculoase boli de nutriție, geneticienii americani au descoperit la cei afectați o schimbare genetică determinând producerea în creier a acelor molecule-antena ce reacționează printr-un sentiment de euforie la mesagerii corpului. Și în regnul animal există dovezi că de vină pentru anorexie ar putea fi un vechi program biologic: șobolanii care primesc zi de zi mai puțin de mâncare nu-și restrâng activitatea fizică, ci, dimpotrivă, o sporesc pe măsură ce sunt tot mai înfomețați. În loc să mănânce lacom puțină hrană care li se oferă, aleargă în toate părțile până când cad, total epuizați. Opinia lui Shan Guisinger este susținută și de observațiile uimitoare făcute de corpul auxiliar după cel de-al Doilea Război Mondial: au întâlnit mereu femei care, deși la un pas de moartea prin inaniție, nu aveau poftă de mâncare, ci simțeau nevoia nestăvilită să se

miște.

Însă chiar dacă se va dovedi cândva că teoria nu este valabilă, efectul ei rămâne pozitiv: femeile anorectice cărora Shan Guisinger, ca terapeut, le spune că de vină pentru suferința lor este un program genetic foarte vechi, salvator odinioară, reacționează în multe cazuri cu extremă ușurare. Deodată, realizează că există un sens în faptul că nu se simt bolnave, deși sunt conștiente de pericolul anorexiei. Și, în cazul ideal, înțeleg că e absurd să se poarte ca în Epoca de Piatră și încep să mănânce normal și să ia ușor în greutate, chiar dacă le lipsește apetitul.

TOTUL ÎN NEGRU

Din câte se pare, pentru strămoșii noștri a avut un rol salvator și capacitatea de a se retrage după ce sufereau o înfrângere și de a lăsa evenimentele în voia lor, în loc să se reactiveze pe loc, cu riscul de a înfrunta urmări și mai rele, mergând până la moarte. În orice caz, însă, după părerea multor teoreticieni ai evoluției, în acest mecanism se găsește cauza mai profundă a unei suferințe răspândite și adesea eronat considerate de origine modernă: depresia. Circa patru milioane de germani prezintă, cel puțin temporar, simptomele ei tipice: se retrag în sine, evită întâlnirile cu prieteni și cunoscuți, își petrec multe ore în stare de resemnare contemplativă și nu se pot bucura de nimic. Sunt copleșiți de profundă tristețe și văd totul în negru. Mai mult ca orice însă, simt un gol nesfârșit și o tristețe imensă, fără un motiv imediat, și resentimente față de sine, și teamă, vinovăție și rușine. Nu au chef de nimic și nu-i interesează nimic, se îndoiesc că ar exista un sens al vieții și nu rareori se gândesc la sinucidere.

Medicul Randolph Nesse, amintit aici de mai multe ori, susține că ar fi fost vorba, inițial, de „modele de economie energetică” ale sufletului. „Depresia se asigură că nu ne risipim energia pe lucrurile care nu merită”, scrie în cartea sa *Warum wir krank werden (De ce ne îmbolnăvim)*, ferindu-ne să nu ne epuizăm pentru ceva ce nu ne face bine. Și, obligându-ne la vremelnică încremenire emoțională, ne oferă un răgaz pentru regenerare,

reflecție și reorientare.” Astfel, descurajarea le oferea strămoșilor noștri îndepărtați, după o pierdere sau o înfrângere, o perioadă de gândire și de refacere, un răgaz de nouă așezare în mediul lor social, având astfel ocazia să priceapă că situația în care se aflau nu le oferea nicio șansă, să judece întreaga problemă în liniște, din nou, de la capăt, și poate să conceapă o strategie mai bună.

Terapeuții știu bine că cele mai multe depresii pot fi treptat depășite, dacă pacienții acceptă că scopul pe care și l-au propus nu poate fi atins pe calea aleasă și trebuie să-și investească energia în altă direcție, cu mai mari șanse de reușită. Mai există și teoria că suficient de multe persoane aparent fericite se înșală asupra propriei lor situații, ceea ce în timp le poate duce spre o depresie profundă. Asta nu înseamnă că ar fi stupid să abordăm cu încredere și bucurie obstacolele întâlnite în cale, ci doar că speranțele și țelurile exagerate ascund în ele un potențial de frustrare cu mult mai copleșitor decât o imagine realistă asupra propriilor capacități.

Așadar, dacă este atât de important să trecem din când în când printr-o depresie ușoară, pentru reflecție și reorientare, se pune desigur întrebarea dacă este cu adevărat înțelept să recurgem imediat la medicamente pentru ameliorarea stării de spirit, spre liniștire și alungarea temerilor, așa cum se face tot mai mult în ziua de azi. Pentru că astfel putem scoate din funcțiune acel sistem de avertizare psihică timpurie. În orice caz, medicii atrag atenția împotriva utilizării nesocotite a unor asemenea substanțe, afirmând că teama și deznădejdea i-ar fi ajutat pe oamenii primitivi să depășească momentele dificile și să iasă din criză mai întăriți. Medicamentele nu fac altceva decât să agraveze situația, înlăturând efectul, dar nu și cauza.

FILIP CEL AGITAT

Și opusul depresiei este considerat de unii psihologi un efect al străvechii noastre moșteniri genetice. Trei până la zece la sută din copii, cu precădere băieții, prezintă simptomele așa-numitului

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)⁵. Copiilor și tinerilor cu ADHD le vine greu să se concentreze asupra unui gând sau activități, se lasă ușor abătuți din cale, sunt în permanentă căutare de noi tentații și acționează deseori impulsiv, fără să țină seama de consecințe. La toate acestea se adaugă o fire intens irascibilă și mereu neliniștită, ce amintește de „Filip cel agitat”.

În cartea sa *Attention Deficit Disorder: A Different Perception*, psihologul american Thom Hartmann – conducător al unui internat pentru tineri hiperactivi, New England Salem Childrens Village – îi prezintă pe copiii cu ADHD nu ca pe niște turbulenți anormali, ci ca pe niște persoane având capacități deosebite. ADHD nu ar reprezenta o deficiență, explică Hartmann, ci o moștenire evoluționară utilă, din vremea când oamenii trebuiau să fie în continuă alertă în fața pericolelor. „Capacitatea de a percepe intens și continuu, caracteristică tinerilor cu ADHD, reprezintă astăzi, în sala de clasă, o adevărată boală”, explică autorul. „Dar în codrii Epocii de Piatră echivala cu o asigurare de viață. În lipsa atenției perpetue și a posibilității de a reacționa instantaneu, vânătorul și-ar fi ratat prada sau ar fi căzut el însuși victimă. Numim astăzi impulsivitate exact această dispoziție de a intra spontan în acțiune.” în definitiv, cea de-a treia trăsătură tipică a ADHD, bucuria intensă a riscului, era indispensabilă vânătorului primitiv, altfel nu s-ar mai fi încumetat să iasă din peșteră în primejdioasa lume din afară și ar fi murit de foame. Acum circa zece mii de ani, după ce oamenii au devenit sedentari și au început să practice cultivarea pământului și creșterea animalelor, viața lor a devenit previzibilă, iar calitățile speciale ale strămoșilor lor și-au pierdut importanța existențială. În noua societate, erau prețuite răbdarea, adaptabilitatea și comportamentul echilibrat, ceea ce li se pretinde și copiilor, în sistemul școlar de educație, până în zilele noastre. Din această cauză, profesorii și colegii celor în cauză percep ADHD ca pe o

suferință psihică și nu, așa cum s-ar cuveni, ca pe o trăsătură condiționată genetic.

Urmarea fiind că cei afectați de ADHD sunt mereu considerați paria.

Hartmann, și el părinte al unui copil ADHD tot timpul frământat, dorește ca abordarea lui – nimic mai mult decât o teorie nedemonstrată până acum – să îi ajute pe copiii respectivi să-și formeze o imagine de sine mai optimistă, care să-i împace cu cei din jur. După părerea lui, există suficiente meserii în care calitățile lor reprezintă un avantaj: cea de pilot sau de broker, spre exemplu. Apoi, cu un zâmbet în colțul gurii, amintește de personalități ca Einstein sau Churchill, oameni de enorm succes, în ciuda ADHD-ului.

NEÎNCREDERE ȘI COMPASIUNE

Când au ajuns foarte aproape de tabără, suficient ca să distingă fiecare sălaș, Ugur a emis un șuierat strident: lung – scurt – lung – lung, semnul de recunoaștere al tribului. Imediat vânătorii au fost înconjuțați de copii, care le ieșeau în cale țipând de bucurie, cercetând curioși prada adusă. Printre ei, și Korod. Își privea tatăl cu bucurie în ochi, iar când Ugur l-a ridicat și l-a strâns la piept, micuțul a strigat încântat. Intrarea convoiului în așezarea păzită de mulți bărbați înarmați până în dinți împotriva hoardelor dușmane avea aerul unui marș triumfal. Toți se grăbeau să iasă din peșteri și adăposturi, ca să îi întâmpine cum se cuvine pe vânători. Cu toții purtau veșminte din piele vopsite roșu-închis cu sevă de plante, semn distinctiv pentru tribul lor. Iar unii mai aveau și pe antebraț un tatuaj de formă ondulată, servind aceluiași scop.

Ugur o căuta din priviri pe Wala și a descoperit-o imediat în mijlocul unui grup compact de femei și copii, cu micuța Alani în brațe. Molipsindu-se de bucuria generală, la vederea tatălui său, fetița a început să scoată țipete ascuțite, cu inflexiuni sălbatice. Wala s-a desprins cu greu din mulțime, grăbindu-se cu pași mari spre Ugur, care a luat-o în brațe și a sărutat-o. Și după ce i-a

arătat prada bogată, s-au retras în grota lor spațioasă, de la marginea taberei. Râzând, și-a scos echipamentul greu, de vânător, purtat atâtea zile la rând, lăsând la vedere șiragul din colți de animale sălbatice pe care îl purta la gât, însemnul lui de căpetenie. Și a tras-o pe Wala mai aproape, sărutând-o pățimaș.

Însă chiar în clipa în care începea să-și facă de lucru cu veșmintele ei, s-a auzit strigat de cineva de afară. Atunci s-a îndepărtat de femeia lui, vădit deranjat, și a ieșit din grotă. Unul dintre bărbații mai vârstnici, care nu mai puteau porni în lungi campanii de vânătoare, a început să-i povestească, scărpinându-se în cap și zâmbind jenat, că în cortul de la intrarea în tabără se afla trimisul unui trib vecin. Ca măsură de precauție, fusese închis acolo, păzit zi și noapte, în așteptarea întoarcerii lui Ugur. Bărbatul voia desigur să propună un troc – podoabe și unelte în schimbul cărnii, probabil –, iar el ar face bine să afle ce dorea.

Ugur i-a aruncat lui Wala, apărută și ea la intrarea în grotă, o privire plină de alean, cerându-i înțelegere, și l-a urmat bătrân într-un cort unde pe podea stătea ghemuit un tânăr, lipsit de orice armă. Înainte de a păși înăuntru, Ugur și-a mai trecut o dată degetele prin păr și și-a dres vocea, încurcat. În semn că venea cu intenții pașnice, fără niciun gând rău, i-a întins străinului mâinile deschise și goale, iar acesta i-a răspuns la salut printr-un gest identic. Ugur s-a străduit să zâmbească, întrebându-l dacă îi lipsea ceva, dacă îi era cumva foame ori sete, și dacă a fost tratat cum se cuvine în timpul așteptării sale. Apoi i-a promis o bucată de mușchi de mamut proaspăt fript și s-a așezat pe pământ alături de el, începând să discute. În timp ce stăteau de vorbă, sentimentele de respingere au dispărut treptat, povestindu-i despre urmărirea mamutului și peripețiile lor, iar străinul i-a împărtășit din amintirile sale de la vânătorile la care luase parte.

FIECARE CU TRIBUL SĂU

La fel ca Ugur și oamenii lui, și noi ne bucurăm de obicei să ne vedem întorși acasă. Ne simțim bine în mijlocul familiei sau al prietenilor, înconjurați de persoane pe care le cunoaștem și ne

sunt dragi, despre care știm că ne sunt devotate. Cea mai mare parte a existenței noastre pe acest pământ ne-o petrecem în siguranța unui trib compact, pe care îl cunoaștem bine, rareori cu mai mult de o sută cincizeci de persoane. Numărul membrilor depășește rareori această cifră în cadrul grupurilor sociale active în prezent, spre exemplu, eschimoșii arctici, Kung San africani, Yanomami din America de Sud sau aborigenii australieni. De aceea nu trebuie să ne mirăm că majoritatea oamenilor preferă și acum asemenea grupuri restrânse anonimatului din cadrul societăți de masă mobile.

Biologii au descoperit o legătură între volumul creierului la diverse specii de maimuțe și mărimea familiilor unde trăiesc de obicei: cu cât este mai dezvoltat creierul, cu atât va fi mai mare și grupul. Dacă transferăm această relație asupra noastră, a oamenilor, ajungem chiar la cifra menționată, de o sută cincizeci de persoane, caracteristică din vremuri străvechi majorității societăților de vânători-culegători și, fapt remarcabil, păstrată până astăzi. Nu este întâmplător că într-o companie militară unitatea minimă este alcătuită din o sută treizeci până la o sută cincizeci de soldați, iar în firmele care au mai mulți angajați găsim o structură ierarhică a personalului în unități având aproximativ aceleași dimensiuni. Deși, față de strămoșii noștri, suntem nevoiți să conviețuim strâns cu mult mai mulți semenii, numărul persoanelor pe care le cunoaștem și le îndrăgim cu adevărat nu s-a schimbat, practic, de mii de ani.

Înzestrarea genetică ne împiedică pur și simplu să stabilim și să menținem relații sociale strânse cu mai mulți semenii. De aici tragem concluzia că un grup capabil să interacționeze rațional și să obțină un rezultat productiv optim nu trebuie să depășească o anumită dimensiune. În acest context, William Allman, jurnalist specializat în științe, îi menționează în cartea sa *Mammutjäger in der Metro (Vânători de mamuți în metrou)* pe hutteriți, fundamentalisti religioși care limitează numărul membrilor lor organizați în așa-numite „fraternități” la o sută cincizeci de persoane. Motivul invocat este că un grup mai mare nu poate fi

menținut sub control prin presiune socială.

Potrivit opiniei biologilor evoluționari, am moștenit de la strămoșii noștri din Epoca de Piatră nevoia fundamentală a apartenenței la un grup bine structurat. În lipsa unei familii, cea mai mică unitate a tribului, suntem înclinați să căutăm afilierea la alte asociații, pentru a ne satisface nevoia de protecție într-o comunitate stabilă. Astăzi, când peste o treime din căsnicii ajung la divorț și familiile se destramă, tot mai mulți dintre noi își găsesc baza socială în cercuri de prieteni, în asociații, și chiar în combinații temporare, cum ar fi diversele grupuri de sprijin. Și nu puțini se dedică unor îndoielnice doctrine în numele salvării, pentru simplul motiv că ele oferă o coeziune de grup.

Tinerii, în primul rând, par să fie cu adevărat mulțumiți doar atunci când trăiesc în mici comunități, unde pot interacționa cu oameni cu aceleași gusturi, pot să se distreze, dar și să sufere alături de ei. Aspectele financiare joacă desigur un rol, atunci când studenții de ambele sexe locuiesc în comun, evitând astfel singurătatea, dar și ostilele aglomerări. Faptul că asemenea asocieri sunt căutate și de tineri care provin din familii bogate arată că în subconștientul lor rezonază năzuințe străvechi, ce îi împing să caute societatea celor care gândesc la fel ca ei, asemenea vânătorilor și culegătorilor de acum milioane de ani.

SIMBOLURI DE STATUT

Și, la fel ca oamenilor din Epoca de Piatră, preferăm să ne delimităm propriul trib de celelalte. Antropologii bănuiesc că în vremurile noastre grăbite apartenența la un asemenea grup, mereu pe marginea destrămării, este încă și mai importantă decât în zorii istoriei. Tocmai de aceea, în viziunea lor, cele mai diverse aspecte câștigă tot mai multă semnificație – îmbrăcămintea chiar și parțial uniformă, o anumită frizură, bijuterii de același stil, dar și un jargon sau dialect caracteristic.

Trupul lui Ötzi, vechi de aproximativ 5 300 de ani, prezintă nu mai puțin de patruzeci și șapte de tatuaje, și putem presupune că măcar unele dintre ele – poate crucea de pe partea dorsală a

genunchiului stâng sau liniile albastre, paralele, ce urmăresc coloana vertebrală – semnaleză apartenența la un anumit trib. Iar celelalte sunt, potrivit paleoantropologilor, semne magic-medicinale de pază împotriva bolilor și pentru alinarea durerilor.

Au fost descoperite tatuaje și pe mumia veche de circa 4000 de ani a preotesei egiptene Amunet sau pe trupul vechi de aproape 2400 de ani al unei femei din podișul Ukok, din Rusia. Pe brațele și pe umerii ei se disting imagini bogat ornamentate, cu păsări, cerbi și animale mistice, în care experții au distins o modalitate de a indica apartenența tribală, la fel cum se întâmplă astăzi cu șepcile de baseball, emblemele de club, tricourile imprimate, frizurile-tip sau stilurile de muzică inconfundabile.

În vechime, ierarhia în cadrul grupului era simbolizată și ea prin alte elemente. Îmbrăcămintea și podoabele purtate de o persoană indicau nu doar apartenența la un trib, ci lămureau și statutul ei. Și în ziua de azi simbolurile ierarhizării pot fi văzute la tot pasul: dacă în cadrul unui grup restrâns, ai cărui membri se cunosc foarte bine, ordinea se mai exprimă subtil, printr-un comportament greu de sesizat de un străin, spre exemplu, ascultare atentă sau indiferență fățișă, în cercurile mai largi și prin urmare mai anonime simbolurile de statut purtate la vedere joacă un rol extrem de important.

O reședință în cel mai scump cartier, haine de designer cu marca la vedere, bijuterii pretențioase, ceas de aur, automobil de lux ostentativ și nu în ultimul rând vacanțe exotice și vizite în restaurante de clasă, toate acestea atestă veniturile și sporesc prestigiul social. Nivelul educației este etalat prin exprimarea aleasă, presărată cu termeni de specialitate, superioritatea formei fizice prin sporturi scumpe, cum sunt călăritul sau golful, iar ocupația de elită prin mașina de serviciu cu șofer. Iar cine nu a ajuns până în aceste sfere înalte își demonstrează importanța vorbind fără întrerupere la telefonul mobil sau clămpănind la laptop în timpul călătoriei cu trenul, la clasa I. „În principiu, nu există nicio diferență între podoabele purtate de oameni acum 40000 de ani și cravata purtată de elevii de la Eton sau insigna cu

cap de mort de pe haina de piele a unui biker”, explică în acest sens arheologul Randall White de la New York University. „Toate sunt semne ale solidarității și apartenenței la un grup, pe scurt: ale culturii omenești, așa cum este cunoscută de noi.”

LA DISTANȚĂ

Așa cum strămoșii noștri din Epoca de Piatră își delimitau strict tabăra și nu permiteau accesul membrilor altor triburi decât dacă se așteptau la un avantaj, și grupurile de astăzi procedează la fel cu spațiile lor. Exact ca animalele care își apără teritoriul, și noi, oamenii, suntem în permanentă alertă să-i ținem pe străini la distanță de sfera noastră privată. Și, la fel ca animalele, devenim cu atât mai vehemenți cu cât intrusul se încumetă să se apropie mai mult. Dacă mai suntem dispuși poate să schimbăm câteva vorbe cu un necunoscut peste gard, ne revoltă gândul să-l primim în salon. Biologii consideră că am păstrat până astăzi semne cât se poate de vii ale comportamentului teritorial ancestral, spre exemplu, atunci când ținem să ne păstrăm locul preferat, pe care ni-l revendicăm cu tărie: la masa din familie, în restaurantul favorit, în autocar și chiar și pe șezlong.

Câtă vreme nu cunoaștem mai bine o anumită persoană, preferăm să fim sceptici și să o ținem la distanță. În fond, astăzi suntem obligați la o existență foarte diferită de cea tipică. Dacă strămoșii noștri dispuneau de suficient spațiu în jurul triburilor lor, nerevendicat de altcineva, viața în societatea industrială masificată ne silește în fiecare clipă să ne acomodăm, în cel mai restrâns spațiu, cu o mulțime de străini. Din marea de oameni pe care îi întâlnim zilnic cunoaștem personal extrem de puțini, iar despre ceilalți nu știm absolut nimic, nici cine sunt, nici de unde vin sau ce intenții au. Asta ne irită peste toate și, în virtutea pornirilor străvechi, încercăm să îi ținem cât mai la distanță.

Trebuie să urmărim o dată cu atenție cum se comportă oamenii în mijlocul mulțimilor din zonele pietonale ale marilor orașe. Fac toate eforturile să nu se privească unul pe celălalt și inevitabil

afișează o totală nepăsare. Nimănui nu i-ar trece prin cap să-i vorbească unui necunoscut din amabilitate, cu excepția situațiilor în care nu cunoaște drumul. Ne repugnă apropierea de străini. În sala de așteptare de la medic, pacienții lasă un scaun liber între ei și vecin, de câte ori au posibilitatea; la restaurant, nu ne face plăcere să se așeze cineva la masa noastră; iar când în compartimentul de tren apare un necunoscut, îl privim la început cu neîncredere.

În acest context, este extrem de concludentă observația făcută de sociologul japonez Hidetoshi Kato din Kyoto, care este de părere că oamenii dintr-un mare oraș sau dintr-un spațiu aglomerat cu persoane care nu se cunosc sunt mai puțin preocupați unii de alții decât la țară, unde nu domnește înghesuiala. „În orașele intens populate, nu suntem interesați de alți oameni și nici nu am putea fi”, scrie el. „Cum într-un asemenea mediu niciun individ nu-și poate asigura nici măcar spațiul minim absolut necesar, s-ar supune unui stres enorm dacă ar manifesta vreun interes pentru cei din jur. Cea mai bună și de fapt singura metodă este de a-i considera pe cei din jur simple obiecte. Dacă un om nu poate tolera un străin aflat la o distanță mai mică de treizeci de centimetri, rezistă în schimb la prezența unui obiect, a unei pietre, spre exemplu, fără nicio dificultate. De aceea încercăm, reflex, să-i considerăm pe cei din jur simple obiecte.”

Iată comentariul lui Kato asupra reportajului unui jurnalist legat de comportamentul călătorilor dintr-un tren de navetiști, în niciun caz preocupați de ceilalți pasageri, ci doar de propria lor persoană, pe cât posibil. „Citesc o carte, moțâie sau privesc pe fereastră. Dacă nu se pot uita afară, își coboară privirea sau se străduiesc să nu dea ochii cu ceilalți călători. Însă oamenii de la țară veniți la oraș se lasă «extaziați» de furnicarul uman din jur, căutând încă bucuroși să stabilească o legătură.”

DESPRE SFIALĂ ȘI MOBBING

Și copiii mici, într-o anumită fază de dezvoltare – de regulă începând de la câteva luni – se apropie și se împrietenesc cu greu

cu cei de-o vârstă cu ei, în special dacă nu au mai interacționat cu alți copii și în loc să se apropie fără grijă de potențialii tovarăși de joacă, se agață de fusta mamei și se ascund în spatele ei. Iar apariția unei persoane necunoscute îi pune pe fugă uneori, chiar dacă nu au niciun motiv să se teamă. Și copiii ceva mai mari se codesc adesea să dea mâna cu un străin, preferând să-și ascundă brațul la spate cu încăpățănare.

Această „sfială”, de care părinții, uluitor, se simt adesea obligați să se scuze, este pusă de cercetători tot pe seama străvechii noastre înzestrări genetice. Ei o consideră o pornire cât se poate de utilă pe vremuri, probabil favorizată de spiritul de selecție, de a-i include în primă instanță pe străini în categoria celor periculoși. Dar cu trecerea anilor temerile dispar în mare măsură, în schimb rămân active în copilărie, când cei mici nu pot decât să și le reprime.

Din această cauză, copiii își întâmpină un nou coleg cu mult scepticism, sau chiar cu ostilitate, fiind capabili să întrerupă brusc orice discuție la intrarea acestuia în clasă, privindu-l ca pe un lepros. Drumul lui spre bancă este ca o trecere prin furcile caudine. Și dacă face cea mai mică greșală, să se împiedice, spre exemplu, cu toții vor râde de el fără milă. Același tratament i se aplică și unui nou profesor, unde douăzeci sau treizeci de perechi de ochi îl vor măsura cu neîncredere. Dacă nu reușește să lase o bună impresie de la început, respectivul dascăl va avea nevoie de câteva luni ca să le câștige încrederea și poate și afecțiunea.

Copiii pot fi uneori și deosebit de cruzi cu cei din jur, să ne gândim numai la cei care poartă ochelari de vedere cu multe dioptrii sau sunt clăpăugi sau se bâlbâie sau șchiopătează. Îi vor umili în curtea școlii, iar uneori se va ajunge și la bătaie. În ultimii ani, în presă au apărut o mulțime de relatări despre copii insultați, ponegriți, maltratați sau chiar siliți la fapte înjositoare, nedemne de condiția umană, de către colegii lor de clasă, dacă mai pot fi numiți așa. În ceea ce privește asemenea „agresiuni șocante”, psihologul și paleoantropologul Rudolf Bilz din Mainz a lansat într-un articol publicat de revista *Deutsche Ärzteblatt* în

anul 1971 termenul de *mobbing*, astăzi general adoptat, sugerând că asemenea comportamente sunt întâlnite și în rândul animalelor, care îi atacă și chiar îiucid în cazuri extreme pe indivizii din grupul lor care deviază de la norme.

Biologul Friedrich Goethe a întreprins un experiment concludent în 1939 – pe atunci, fără îndoială, cu intenția străvezie de a contesta orice progres civilizator. A colorat penajul unui pescăruș și a putut să observe cum semenii lui, cu care conviețuise perfect până atunci, din acel moment, pentru că părea diferit, s-au năpustit asupra lui fără cruțare. Mai înainte, un comportament agresiv asemănător constatase la găini și Nikolaas Tinbergen, behaviorist olandez, laureat al Premiului Nobel, iar în cadrul unui experiment desfășurat la Universitatea din Münster, un cal căruia i se împletiseră în coamă benzi multicolore a fost crunt hăituit de ceilalți cai.

După părerea lui Rudolf Bilz, comportamentul oamenilor față de semenii lor neadaptați, mizerabil judecând prin prisma condițiilor actuale, este perfect de înțeles și justificat dacă ținem seama de aspectele psihologiei evoluționare: strămoșii noștri îndepărtați se protejau astfel de persoanele neconforme normelor și potențial bolnave, care amenințau să slăbească omogenitatea, capacitatea de funcționare și forța de atac a grupului. Astfel privit, mobbingul este o metodă extrem de eficientă a igienei de grup. „Oricât ar fi de teribil pentru un individ să se vadă exclus din grup”, scrie Bilz, „de acest gest poate depinde supraviețuirea grupului.”

Bilz distinge cinci trepte de intensitate a „fervorii agresiv-distructive” care stă la baza mobbingului, manifestate față de un presupus paria nu doar de copii, ci și de adulți:

Forma cea mai simplă presupune privirea permanentă a celui în cauză „cu ochi răi”, în următoarea treaptă apare zâmbetul compătimitor, de sus, cel de-al treilea stadiu este atins când pe seama lui se fac glume (nu degeaba există bancuri oribile cu bâlbâiți, cocoșați și nebuni), gradul al patrulea este caracterizat prin folosirea forței, iar în cel din urmă respectiva persoană este

pur și simplu linșată.

NUMAI SĂ NU ATRAG ATENȚIA

Dar și în situații în care nu trebuie să ne temem de asemenea manifestări brutale, ne străduim adesea să nu ieșim în evidență. Spre exemplu, urmându-ne instinctul spre conformism, ne supunem tendințelor modei chiar și când nu ne simțim deloc atrași de ele, știind bine că formele, croielile sau culorile respective nu ni se potrivesc. În ziua de astăzi, la școală, copiii care nu poartă anumite mărci de bluejeans devin ținta batjocurii colegilor de clasă, și nici la adulți lucrurile nu stau mai bine. Fetele poartă acum tricouri scurte nu numai vara, ci și toamna și iarna, deși le e frig în ele, și pantofi ascuțiți, în care li se strivesc degetele, doar pentru că țin cu orice preț să nu se miște împotriva curentului. Dacă insistați să ieșiți în lume cu pantaloni în carouri, deși nu mai sunt de mult *up to date*, trebuie să acceptați că oamenii din jur vor avea de comentat și chiar vă vor arăta cu degetul. Iar o doamnă care se mai aventurează în societate purtând o haină de blană de vulpe trebuie să fie extrem de stăpână pe sine. Prin urmare, îmbrăcăm tot ce ni se recomandă, aruncăm tot ce nu mai e la modă și cumpărăm cu bani grei tot ce pretinde noua tendință, pentru ca în scurt timp să aruncăm iarăși totul, când industria lansează un nou semnal.

Până și persoanele extrem de delicate și de tolerante îi consideră foarte aparte pe semenii lor cu pielea de altă culoare, cărora le atribuie, a priori, o mulțime de însușiri, obiceiuri și opinii dintre cele mai curioase. Dacă o tânără rămâne însărcinată cu un negru multă lume o consideră o destrăbălată, o vorbește de rău și o ocolește pe cât posibil. Însă și alte abateri de la normele familiare, precum accentul străin, apartenența la un neam necunoscut sau preferințele neobișnuite, ne inspiră scepticism și ne fac să păstrăm distanța.

Peste tot în societate există rivalități latente sau deschise între persoane de origine, apartenență sau convingeri diferite – oamenii de stânga împotriva celor de dreapta, catolicii împotriva

protestanților, germanii din est împotriva celor din vest, fanii lui Werder Bremen împotriva celor ai lui Bayern. Predispoziția noastră străveche de a-i atribui grupului propriu o rațiune de a fi mai presus de toate celelalte și de a-l considera de la bun început superior a devenit o mare problemă pentru o societate atât de aglomerată.

Considerăm adesea că o persoană e altfel chiar și pentru simplul motiv că întârzie la teatru sau la slujba religioasă și este silită să-și caute locul sub privirile bănuitoare ale tuturor celor prezenți. Într-o tăcere ostilă și petrecută cu priviri piezișe, ea trebuie să se strecoare printre rânduri, defilând prin fața comunității conformiștilor. Nu este greu de ghicit cât de jenată trebuie să se simtă acea persoană, judecând după mersul ghemuit și privirile plecate. În asemenea împrejurări rareori reușește cineva să meargă cu fruntea sus și să le suradă jovial celor din jur.

Până și profesioniștii – muzicieni, actori sau oratori – care, în mod normal, ar trebui să fie obișnuiți să apară pe scenă în fața unui public numeros suferă adesea de un trac incontrollabil, deși știu bine că spectatorii au venit special pentru ei și pentru reprezentația lor. Această emoție, care se exprimă, spre exemplu, și prin înfrigurarea simțită de orice candidat în timpul unui examen, este și ea, după părerea biologilor, o relicvă a vremurilor de demult când oamenii aveau contact aproape exclusiv cu membrii propriului trib, nefiind obișnuiți să se înfățișeze înaintea străinilor. Iar dacă întâlnirea nu putea fi în niciun fel ocolită, atunci își concentră toate forțele și evitau prin toate mijloacele să arate vreun semn de slăbiciune, pentru ca prestația lor să fie la înălțime.

Pe vremuri, multe comunități profitau de sfiala înăscută a omului de a fi expus mulțimii, legându-i pe răufăcători la stâlpul infamiei, fără a le provoca însă și dureri fizice – știut fiind că și durerea sufletească este suficient de chinuitoare. Erau aduși în posturi umilitoare, rași în cap, și mulțimea era dornică de senzație și însetată de batjocură. Erau obligați să suporte

oprobriul public fără să se poată apăra, nici măcar atunci când erau scuipați. O pedeapsă înfricoșătoare!

GENA XENOFOBĂ?

Atât de adânc e înrădăcinată încă în unele persoane aversiunea nutrită și de strămoșii noștri față de cei din triburile străine, altfel vitală în anumite cazuri, încât ele își arată deschis sentimentul de respingere față de străini, și în primul rând a celor din țările îndepărtate, cu alte obiceiuri, vorbitori de alte limbi. Chiar dacă xenofobia ar putea avea justificări și cauze biologice, nu este o scuză pentru excesele verbale sau fizice împotriva cetățenilor de origine străină, pentru că, spre deosebire de maimuțe – cimpanzeii, de pildă, îi execută fără mult ceremonial pe congengerii lor nedoriți – oamenii se mândresc cu inteligența lor superioară și, cu ajutorul ei, ar trebui să fie capabili să își stăvilească pornirile violente. Tocmai în asta constă natura profundă a condiției umane, mai precis nu trebuie să ne lăsăm, neputincioși, în voia instinctelor și a modelelor de comportament înnăscute, fiind preferabil să ne preocupăm cerebral de acest aspect pentru a-l putea governa conștient. Spre deosebire de animale, dispunem de o cultură, definită ca „totalitatea manifestărilor vitale, spirituale și artistice ale unei comunități, respectiv ale unui popor și – referitor la fiecare individ în parte – educația, etosul și rafinamentul stilului său de viață”. Iată cum formulează paleoantropologul Rudolf Bilz: „Cea mai importantă obligație pe care o avem este, din câte îndrăznesc să cred, evoluția noastră, pas cu pas, generație cu generație, de la hominizi la ființe omenești.”

Dar această cultură nu a progresat prea mult, realitate demonstrată de faptul că noi, oamenii, reușim mai degrabă să ajungem la un consens în ceea ce privește protecția speciilor de animale amenințate decât asupra respectării drepturilor fundamentale ale omului sau a interzicerii totale a armelor de distrugere în masă. În sine, ar trebui să ne fie cât se poate de limpede că o continuare a succesului speciei noastre, *Homo Sapiens*, depinde nu de repudierea ostilă a altor oameni, ci de o

însușire omenească opusă: capacitatea de a încheia prietenii și de a colabora. Spre deosebire de animale, care în mod normal mențin relații de încredere doar în cercul închis al familiei și al grupului, noi suntem capabili de relații strânse și cu membri ai speciei cu care nu avem nicio înrudire sau asemănare directă. Dacă strămoșii noștri din Epoca de Piatră nu s-ar fi lăsat la un moment dat convinși să privească dincolo de limitele micului lor trib și să se alieze cu cei care inițial le erau dușmani, am mai trăi probabil și astăzi în peșteri reci și primitive, și am fi siliți să ne descurcăm în continuare ca vânători și pescari.

HOMO SOCIALIS – OMUL SOCIAL

Din punctul de vedere evoluționar, specia cu cele mai mari șanse de a se impune în fața celor concurente este cea care transmite urmașilor un număr cât mai mare de gene. Pentru asta este necesar, în primă instanță, ca un număr cât mai mare de aparținători la o specie să atingă vârsta de înmulțire. Vorbind despre acest unic aspect, șansele strămoșilor noștri au crescut atunci când au decis să împărtășească și semenilor experiența și cunoașterea lor, pentru ca astfel să între în posesia unor noi percepții, de unde a apărut și progresul – nu în ultimul rând cel medical. Explozia cunoașterii pe care o înregistrăm acum, influențând toate domeniile vieții, este posibilă nu în ultimul rând datorită networkului mondial, care mijlocește contactul strâns dintre oamenii de știință și schimburile de cunoaștere dintre ei, o bază pe care pot construi și alți experți.

După părerea cercetătorilor, motivul modificării de comportament a oamenilor primitivi – ieșirea din grupul restrâns și cultivarea contactelor sociale mai largi – ar fi fost schimbarea climatică generală survenită în urmă cu aproximativ două milioane de ani. Drept urmare, în Africa, leagănul omenirii, ar fi dispărut multe păduri bogate, locul lor fiind luat de suprafețe întinse de savană, cu vegetație de mici dimensiuni. Astfel, oamenii au fost obligați să se adapteze la viața în spații deschise, unde puteau vedea departe, fiind însă la rândul lor văzuți, devenind

mai ușor prada animalelor periculoase. Prin urmare, pentru a supraviețui, au conceput metode de vânătoare mai sofisticate, ceea ce a presupus și colaborarea cu alte triburi. Oamenii ajunseseră de mari dimensiuni și se puteau deplasa doar pășind, fiind prin urmare considerabil mai puțin agili decât animalele urmărite de ei.

Dar cu armele pe care le aveau nu puteau vâna la prea mare distanță și erau obligați să se apropie destul de mult de animalele sălbatice urmărite, cu toate că erau prea lenți și prea stângaci ca să nu fie simțiți și să le poată ataca prin surprindere, precum lei. Singura lor șansă de succes era să lucreze perfect în echipă – domeniu în care erau superiori, grație inteligenței și capacității lor de a anticipa. Astfel, goneau vânatul cu zgomote și cu torțe aprinse, până într-o cursă – în mlaștini, poate, unde mamuții, urșii și rinocerii lănoși se împotmoleau, ori pe înălțimi, de unde animalele erau împinse în prăpastie, sau le mânau spre locul unde alți vânători pândeau ascunși, pregătiți să le doboare cu lăncile lor.

Descoperirile făcute printre altele la Solutré, în centrul Franței, dovedesc că vânătorii străvechi erau perfect familiarizați cu viața și cu obiceiurile prăzilor lor. La poalele unei înălțimi înconjurată din trei părți de pereți abrupti s-au găsit rămășițele a nu mai puțin de 10 000 de cai sălbatici! La o cercetare mai amănunțită a oaselor, specialiștii au întâlnit semne de necontestat că veniseră în contact cu focul, de unde concluzia că vânătorii frigeau carnea înainte de a o mânca. Într-un alt sit, cercetătorii au găsit același gen de urme în locuri diferite, la distanță între ele – dovadă că prada fusese împărțită de mai multe familii, așa cum se întâmplă și astăzi la un grătar.

Astfel, cooperarea perfectă dintre vânători avea ca rezultat mai multe animale răpuse, dar și împărțirea lor în cadrul grupului. Ceea ce, de fapt, este un mare avantaj, pentru că prietenia nu este posibilă fără să împarți. Ca urmare, dintre strămoșii noștri s-au impus (și s-au înmulțit) în primul rând cei care cooperau cel mai bine și se preocupau de semenii lor. Pentru că în acest fel se

puteau și ei bucura de afecțiunea și de spiritul de sacrificiu al altora. Însușirea de a împărtăși cu cei din jur și de a-i susține aparent fără niciun interes este denumită de biologi „altruism reciproc”. „Reciproc” pentru că, într-adevăr, de roadele facerii de bine se bucură ambii parteneri.

Dacă nu ar fi așa, cimpanzeii, frații noștri biologici, s-ar purta mult mai nemilos între ei. Este adevărat, îl mai omoară uneori pe câte un semen nesuferit, mai ales dacă provine dintr-o ceată străină, dar își petrec totuși circa 20 din timp iubindu-și activ aproapele. Cercetătorii comportamentului sunt unanim de acord că îngrijirea reciprocă a corpului, „puricatul”, așa cum este adesea impropriu denumită, servește doar în parte îndepărtării paraziților, fiind în primul rând un gest de exprimare reciprocă a gingășiei. Maimuțele dau dovadă de uimitoare empatie, spre exemplu, atunci când, în urma unei dispute, își îmbrățișează în semn de „consolare” semenul dovedit inferior. Într-o grădină zoologică din Marea Britanie, o femelă bonobo a găsit o vrabie rănită. A ridicat-o cu grijă, s-a urcat cu ea într-un copac, i-a întins atent aripile și a lansat-o cu toată convingerea în aer, peste împrejmuire.

Richard Conniff, jurnalist american specializat în științe, lansează în apreciatul său volum *The Ape in the Corner Office* teza că, în cazul omului, senzualul „puricat” a fost înlocuit printr-un fenomen cât se poate de răspândit, întâlnit în toate birourile din lumea asta: mica bârfă. Și astfel, susține Conniff, se creează un puternic sentiment de coeziune. Vorbim doar rareori cu persoanele pe care nu le simpatizăm în mod deosebit, în schimb căutăm să discutăm cât mai mult cu colegii îndrăgiți. De aceea nici nu ar fi înțelept din partea firmelor să interzică asemenea discuții între angajați; foloasele de pe urma climatului pozitiv și colegial creat astfel depășesc cu mult dezavantajul scăderii productivității.

ALTRUISMUL

Craig Stanford, cercetător în domeniul comportamentului de la

Jane Goodall Research Center din sudul Californiei, este convins că la baza oricărui gest altruist stau motive absolut egoiste. „Descoperim în societățile omenești nenumărate comportamente care aparent servesc binelui acelui grup, dar care de fapt sunt spre folosul individului”, explică el. „Cineva care sare în apă să salveze o persoană pe cale să se înece devine un erou. Astfel, se va bucura de diverse avantaje, spre exemplu, femeile îl vor considera poate mult mai atrăgător decât înainte.” Însă Stanford atrage atenția că există și situații în care gestul de sacrificiu nu sugerează neapărat un folos imediat. Un donator de sânge, susține el, nu se poate aștepta decât că nu va rămâne nici el în voia sorții dacă va avea vreodată nevoie de o transfuzie. Merită să adăugăm totuși că și donatorii de sânge se bucură de toată prețuirea și, în cazuri speciale, sunt onorați cu un certificat, un autocolant sau chiar cu un articol în presă însoțit de fotografie.

Este cât se poate de evident că suntem mânați de o pornire adâncă să ne asumăm riscuri personale dacă putem conta pe apreciere – din partea semenilor, dar și a unei ființe superioare, a unei zeități. De dragul sentimentului emoționant de a fi lăudat sau chiar răsplătit imediat după fapta eroică sau poate și mai târziu, post-mortem, salvăm persoane total necunoscute din apa rece ca gheața, scoatem din case în flăcări oameni cu care nu avem nimic de-a face și, cum spuneam, donăm sânge care poate va salva viața unui criminal în serie sau a unui terorist. Nimic nu pare să-i impresioneze mai mult pe oameni decât faptele de eroism. Nici nu este de mirare că samaritenii și martirii se bucură dintotdeauna de mai multă vază decât demnitarii de stat și comandanții de oști.

Descoperirea făcută de o echipă de arheologi în Georgia demonstrează că iubirea față de aproape a jucat un rol de seamă din cele mai vechi timpuri. Este vorba de craniul unui hominid vechi de circa 1,8 milioane de ani, care mai avea în gură doar caninul superior din stânga. Această deficiență – astăzi ușor de rezolvat, cu o proteză dentară – echivala atunci cu o condamnare la moarte, pentru că în iernile lungi și reci oamenii mai aveau

doar provizii care le rămâneau din vară. Adică foarte greu de mâncat pentru cineva care nu mai putea să mestece. Cum își pierduse dinții acel om preistoric nu se mai poate afla astăzi, însă cercetările amănunțite au arătat că a supraviețuit cu siguranță mulți ani cu acest neajuns. Și ar fi fost imposibil să reușească prin propriile lui puteri, ceea ce înseamnă că a avut nevoie de ajutorul dezinteresat al celorlalți membri ai tribului, care i-au cedat măduva moale și creierul animalelor vânată și – trebuie să presupunem – au mestecat pentru el hrana dură, de natură vegetală. Rămâne un mister de ce au făcut-o. Să fi fost el, în ciuda handicapului său, un neprețuit vânător? Sau un bătrân înțelept, pe care tribul îl ținea în viață din profund respect? Sau se simțeau fericiți să-și arate astfel iubirea față de aproape? Nu avem cum ști.

Un lucru rămâne cert: sentimentul minunat pe care ni-l inspiră o „faptă bună” pe care am făcut-o, sacrificiul față de alții și mulțumirile primite din partea lor ne animă într-o asemenea măsură și în ziua de azi, încât suntem capabili de gesturi altfel inexplicabile sau chiar bizare. Astfel, suntem în stare să-i lăsăm un bacșiș regesc unui chelner dintr-un local în care nu vom mai călca probabil niciodată și să ne bucurăm de plecaciunea lui, deși nu ne alegem cu niciun alt folos. Facem donații în beneficiul unor victime ale catastrofelor, oameni cu totul necunoscuți, depunem portmonee pline de bani la birourile de obiecte găsite și plătim de bunăvoie și fără să ne alegem cu nimic în schimb diversele servicii sociale.

PUTEREA CLIPEI

Din perspectivă evoluționară, această aspirație spre plăcerea de moment este explicabilă și altfel: înaintașii noștri nu își puteau face planuri pe termen lung, deoarece viața lor era prea riscantă și adesea prea scurtă. Din fiecare tufiș îi pândeau fiare periculoase, molimele decimau triburi întregi, iar oferta de hrană, cu excepția unor scurte perioade, era mereu săracă. Inevitabil, oamenii trăiau de la o clipă la alta și acceptau ceea ce li se oferea. Iar când aveau prilejul să își procure o bucurie, nu îl ratau cu

niciun chip.

Această moștenire ne urmărește cu toată forța ori de câte ori trebuie să decidem dacă trebuie să așteptăm, cântărind situația, sau să acționăm impulsiv. Acțiunea spontană, instinctivă, are atunci cele mai mari șanse să se impună. Și asta fiind perfect conștienți că răbdarea, precauția și autocontrolul ar fi soluția mai bună, că prin acțiune nehibzuită ne putem submina șansele viitoare sau chiar ne putem face rău. Puși în fața alegerii dintre plăcerea de scurtă durată și câștigul pe termen lung, alegem deseori, la fel ca oamenii din vechime, calea rezistenței minime, fără să ne treacă prin minte că am face bine să ne stăpânim.

Psihologul newyorkez Alexandra Logue pune acest comportament pe seama faptului că a trecut prea puțină vreme de la Epoca de Piatră, lungă de milioane de ani, ca să putem învăța să fim răbdători. „Cu răbdare se poartă cei care așteaptă un avantaj mai consistent sau o răsplată vreme mai îndelungată”, spune ea, „în loc să se decidă pentru un folos mai mic, dar imediat. Cine subestimează evenimentele care cu siguranță se vor petrece nu face cea mai bună alegere. Spre exemplu, o persoană care continuă să fumeze cu încăpățănare, deși se expune unor riscuri judecând pe termen lung, are un comportament neavantajos. Fumatul ca obișnuință este urmarea unui impuls neadecvat, deoarece cel în cauză ignoră consecințele, socotindu-le improbabile, sau chiar le ignoră cu totul.” Numeroase sondaje au arătat, într-adevăr, că aproape toți fumătorii sunt conștienți că, în timp, își fac rău. Cu toate acestea nu pot renunța la obiceiul lor nesănătos, pentru că patternul de gândire străvechi le spune mereu: „în clipa asta, țigara îți place, prin urmare fumeaz-o. Cine știe ce va fi mai târziu? Ce-i în mână nu-i minciună.”

La fel procedăm când se întâmplă în mod excepțional să avem bani disponibili, despre care știm bine că am putea să-i punem deoparte, pentru planul de pensionare, dar preferăm să ne cumpărăm o instalație stereo sau un televizor de ultimă generație, cu toate opțiunile posibile, deși nu avem nevoie de așa ceva. Deși dacă nu ne-am pripit ne-am da seama într-o clipă că noua captură

va intra curând în banalitate, cedăm ușor primului impuls și alungăm grija zilei de mâine. În mediul nostru relativ sigur și stabil putem schița viitorul mult mai exact decât în Epoca de Piatră, și totuși mai acționăm de multe ori ca și cum fiecare zi ar fi cea din urmă. În loc să luăm drept măsură a faptelor noastre zicala „mai bine vrabia din mână decât porumbelul de pe gard”, am face bine să procedăm după vechea înțelepciune chineză: „Decât un ou astăzi, mai bine o găină mâine.”

SIMPATIE ȘI MILĂ

Aspirația de a cunoaște în relația cu semenii noștri trăiri alese, sub formă de recunoștință și de recunoaștere, are un efect cât se poate de benefic: în paralel cu atitudinea de respingere activă a tot ce ne este străin, s-a dezvoltat astfel și un curent cu efect contrar, de sensibilitate socială. Odată ce începem să ne simțim bine, avem tendința să căutăm apropierea de alți oameni, chiar dacă nu-i cunoaștem deloc. Nimănui nu-i place să rămână singur un timp îndelungat. O demonstrează printre altele și nenumăratele agenții matrimoniale de pe Internet. Iar fenomenul nu mai poate fi pus în acest caz exclusiv pe tendința tipic evoluționară de perpetuare a genei proprii, având în vedere că mulți dintre cei interesați de ofertă sunt persoane în vârstă, care nu mai pot avea descendenți.

Când suntem lipsiți de prilejul de a face cunoștință cu alți oameni, ne mulțumim cu eroi fictivi și ne identificăm cu soarta lor. Cum altfel ar fi de explicat că nu numai copiii, ci și oameni în toată firea se identifică în mare măsură cu personaje din cărți, filme și emisiuni de televiziune, și sunt fericiți când îndrăgostiții se regăsesc și plâng în hohote când preferații lor trec prin clipe grele? Eroii serialelor TV, în special, se bucură de o incredibilă simpatie, telespectatorii fiind capabili să își amâne treburi importante pentru a-i vedea.

Psihologii vorbesc despre asemenea fenomene, în sine iraționale, considerându-le „relații parasociale” și dau vina pe procesele de adaptare evolutivă extrem de lente, care nu au avut

cum să țină pasul cu dezvoltarea fulminantă a mediilor. Din această cauză, creierul nostru este incapabil, în esență, să facă deosebirea dintre persoane reale și virtuale. Reușim doar cu un intens efort de voință să nu ne identificăm cu protagoniștii romanelor sau filmelor și să nu suferim alături de ei.

Creierul uman este într-atât de calibrat să privească totul sub aspectul relațiilor sociale, încât putem dezvolta o relație personală și cu lucrurile neînsuflețite. Chiar și copiii foarte mici văd în jucăriile lor mult mai mult decât simple obiecte, considerându-și adevărați prieteni păpușile și ursuleții. Dacă li se prezintă un film în care, spre exemplu, o minge mare din plastic, adică un obiect cu totul lipsit de viață, atacă o minge mică, reacționează cu furie și se bucură dacă cea mică răspunde într-un fel josnicului atac și se răzbună.

Un asemenea comportament, în sine straniu, nu se limitează deloc la copii; și la maturitate, când ar trebui să fim mai conștienți de realitate, umanizăm obiecte neînsuflețite și fenomene presupus supranaturale. Ne botezăm mașina, îi mângâiem tandru vopseaua și suntem triști când o dăm la casare; când nu ne pricepem să facem ceva la computer, găsim explicația că „iar ne joacă o festă” și simțim ceva gelozie dacă un coleg reușește să îi dea de cap. Ne supărăm pe o măsea dacă ne doare, dar și pe vreme când ne strică planurile. Poeții și scriitorii profită din plin de această dispoziție omenească și dau conștient amploare sentimentelor noastre, vorbind metaforic despre mama natură, despre soarele care ne râde din cer și despre valurile care mângâie țărnul.

LIMBAJUL CORPORAL

Nu este deloc nevoie ca asemenea emoții să fie formulate în cuvinte pentru a fi înțelese de alții – ba, mai mult, suntem capabili, încă din vremuri străvechi, să ne exprimăm cel puțin la fel de bine doar prin gestică și prin mimică. Cercetătorii presupun că prin limbajul corporal putem schimba chiar mai multe informații decât cu ajutorul cuvintelor și al propozițiilor, indiferent

cât de încărcate de sens ar fi ele. Și, deși culturile diverse recurg la gesturi diverse cu care își transmit reciproc sentimentele și intențiile, pentru câteva dintre trăirile esențiale s-a instituit un soi de sistem de exprimare universală. Este vorba – cum spuneam și despre sentimentul de repulsie – despre percepții din categoria bucuriei, surprizei, fricii, respingerii, tristeții, furiei și disprețului. Modul în care ne încordăm mușchii feței și ne deformăm chipul este atât de profund întipărit în creierul tuturor în ceea ce privește aceste emoții fundamentale, încât atunci când sunt arborate le recunoaștem imediat autenticitatea – mai puțin dacă avem de-a face cu actori foarte buni.

Astfel, râsul autentic presupune nu doar ridicarea colțurilor gurii, dezvelind dantura, ci se contractă și orbicularii din jurul ochilor, ceea ce provoacă acele riduri caracteristice, numite „laba găștei”. Când râsul e fals, în schimb, zona din jurul ochilor rămâne impasibilă: rezultă o mască încremenită, care se vede lesne că „nu vine din suflet”. La fel și mina îndurerată: când este prefăcută, chiar dacă se coboară colțurile gurii, sprâncenele rămân indiferente. Iar la furie se contractă gura și sprâncenele, dar numai la mânie autentică se subțiază puternic și buzele.

Cercetătorul behaviorist Paul Ekman a demonstrat în urma unui experiment că nu doar o anumită stare de spirit declanșează automat o acțiune a musculaturii faciale, ci că mecanismul funcționează și invers: a rugat actori capabili să-și controleze deliberat mimica să adopte anumite expresii faciale. Ekman nu a definit sentimentul pe care ar fi trebuit să-l ilustreze – cum ar fi: „Acum o față mirată!” –, ci le-a dat indicații precise, în ce fel să-și schimonosească ochii, nasul și gura. Spre exemplu, le-a spus următoarele: „Coborâți colțurile gurii și apropiați sprâncenele!” Simultan, le măsura reacțiile corporale care însoțeau acest exercițiu – pulsul, presiunea arterială și temperatura. Astfel, s-a stabilit că valorile măsurate corespundeau perfect transformărilor prin care trece în mod normal organismul odată cu schimbările afective corespunzătoare.

ELOCVENȚA MĂINILOR

O mare însemnătate, în relație cu limbajul, au și gesturile. Ele sunt capabile să transmită informații în mare măsură independent de conținutul cuvintelor, întărindu-le sau slăbindu-le înțelesul. Gesturile sunt atât de valoroase în transmiterea unui mesaj, încât încă din Antichitate au făcut parte, și fac în continuare, din planul de studiu al retoricii. Semnalele nonverbale pot înlocui onomatopeic cuvântul vorbit, pot însoți ilustrativ o exprimare, spre exemplu, indicând o direcție sau descriind o formă cu ajutorul mâinilor, pot transmite o informație încă înainte de mesajul verbal propriu-zis, de pildă, printr-o înclinare a capului, fiind – inflexiunea și intensitatea, spre exemplu – componente absolut necesare ale vorbirii. Sunt în așa măsură legate de expresia verbală, încât gesticulăm până și în timpul convorbirilor telefonice, deși știm bine că nu suntem văzuți.

O misiune importantă a semnalelor nerostite constă și în structurarea unei conversații între două persoane. Spre exemplu, putem cere cuvântul ridicând un deget, ceea ce se practică cel puțin cu prilejuri oficiale. În context relaxat, ne folosim de o altă tehnică: ne prefacem că am dori să-l întrerupem pe vorbitor, de pildă, respirând mai sonor sau semnalând neliniștea, prin mișcări repetate. Adesea îi putem sugera să se oprească dând aprobator din cap și emițând un „mhm”, pentru a prelua noi replica.

Toate acestea fac ca într-o discuție personală, în care ne uităm în ochii partenerului și avem ocazia să îi interpretăm direct gesturile, să beneficiem de mult mai multe informații decât la telefon, spre exemplu, când îl auzim, dar nu îl vedem. Cum însă și în cazul convorbirilor telefonice o bună parte din informație este cuprinsă în sunetul cuvintelor, ne amintim de veștile primite – așa cum au arătat nenumărate studii – mult mai intens și mai îndelungat decât de cele venite în scrisori, e-mailuri sau mesaje telefonice.

Aceste mecanisme sunt profund prezente în noi din vremuri imemorabile, așa cum demonstrează și descoperirile făcute de cercetătorii creierului uman, potrivit cărora semnalele nonverbale

sunt prelucrate în zone cerebrale care, din punct de vedere filogenetic, sunt considerabil mai vechi decât centrele propriu-zise ale vorbirii din creierul mare. Așadar, strămoșii noștri ar fi fost în măsură, cu mult înainte de inventarea limbajului, să se înțeleagă perfect doar prin gesturi și mimică. Nici nu-i de mirare că acest gen de comunicare nonverbală pune în mișcare până astăzi zonele cerebrale legate mai degrabă de sentimente decât de rațiune.

BĂRBAȚI ȘI FEMEI

Deși îi făcea plăcere discuția cu acel străin, Ugur a înțeles în scurt timp că părerile și intențiile lor erau într-un total dezacord. Clătinând din cap cu regret, s-a ridicat și și-a condus oaspetele afară din cort, îngrijindu-se să-i fie înapoiate armele. Apoi au mers împreună până la ieșirea din tabără, unde și-au luat rămas-bun. Dar imediat ce tânărul a apucat să se îndepărteze, Ugur și Ruki au pornit în urmărirea lui. Indiferent cât de plăcută fusese întrevederea, doreau să se asigure că omul nu venise doar pentru a le spiona tabăra, intenționând să se întoarcă apoi cu tovarășii săi ca să le fure prada de la vânătoare.

Și așa l-au urmărit două zile la rând, ajungând în ținuturi total necunoscute, apoi s-au hotărât să o pornească înapoi. Când au ieșit dintr-o pădure deasă, au zărit în mijlocul unei savane presărate cu arbuști o căprioară singuratică, privind neliniștită în toate direcțiile. Era limpede că se pierduse de turmă, pornită în căutarea puiului ei care probabil fusese speriat și pus pe fugă de cine știe ce prădător. Fără să schimbe o vorbă, Ugur și Ruki s-au aruncat la pământ în același timp. Apoi Ugur și-a făcut palmele pâlnie și a început să imite țipetele înfricoșate de ied. Căprioara s-a oprit în loc, a aruncat o privire spre ei și apoi s-a apropiat din ce în ce mai repede. Cei doi vânători și-au făcut un semn pe tăcute, s-au târât după două tufe, au strâns puternic lancea în mână și au atacat scurt, concomitent. Deși ambele arme își atinseseră ținta, căprioara nu s-a prăbușit, ci a început să alerge, făcând salturi uriașe.

După un schimb de priviri dezamăgite, vânătorii au ieșit din

ascunzătoare și au pornit-o în urmărirea prăzii. La oarecare distanță au găsit în iarba înaltă lancia lui Ugur, dar cealaltă rămăsese înfiptă. Căprioara nu putea ajunge prea departe, însă, contrar așteptărilor, urma de sânge i-a purtat de-a curmezișul savanei întinse, până într-o zonă împădurită din apropiere. Cu privirile ațintite pe pământ, cei doi vânători urmăreau șirul de picături roșu-închis. Și astfel au străbătut toată pădurea și au ajuns pe o înălțime, unde copacii erau foarte rari. Apoi au intrat din nou într-un crâng întunecat, au mai străbătut o vale stâncoasă și au coborât o coastă abruptă. Acolo, la baza unei stânci, au găsit căprioara fără suflare.

După ce și-au împărțit carnea mult râvnită în două porții aproximativ egale, Ugur și Ruki au pornit-o spre tabără, dându-și seama că ajunseseră într-un loc îndepărtat, foarte greu de străbătut, unde nu mai fuseseră niciodată, dar amândoi știau încotro să o apuce. După ce au ieșit într-un luminiș, Ruki s-a oprit să își facă nevoile. S-a uitat în jur și a găsit un tufiș mai scund, în spatele căruia se putea ascunde cât timp rămânea practic lipsit de apărare, putând în același timp să supravegheze împrejurimile. Iar Ugur i-a urmat exemplul.

Între timp, Wala se afla în tabără, în mijlocul mai multor femei ocupate să scoată de pe oase fiecare fir de carne și să împartă totul egal între ele. Era supărată pe Ugur pentru că plecase în urmărirea străinului fără să îi spună nimic. Dar nu lăsa să se vadă asta. Bineînțeles, știa că Ugur, ca șef al tribului, era obligat să facă asta, ca să prevină orice posibil pericol. Dar o măcina sentimentul de dezamăgire că după ce lipsise atât de mult, nu își găsisese timp nici pentru o îmbrățișare, înainte de o nouă despărțire. Și își mai făcea și griji pentru el, pentru că ar fi trebuit să se întoarcă de mult.

Dar cum nu dorea să își împărtășească îngrijorarea, participa din plin la discuția ce se înfiripase între ele în timp ce munceau din greu: despre cele mai bune cuiburi cu ouă de păsări, despre rădăcini, fructe, ciuperci și buruieni, despre amenajarea grotelor și a corturilor lor, despre bolile copiilor și nu în ultimul rând

despre defectele bărbaților. Ore în șir au vorbit despre vrute și nevrute, până când au fost întrerupte de un șir de chiote puternice.

Unul dintre copiii care mișunau peste tot se apropia de ele în fugă, vestindu-le cu însuflețire că Ugur și Ruki se întorseseră cu bine și încărcăți de bunătăți. Și, în vreme ce amândoi depuneau prada în mijlocul taberei, cu gesturi triumfătoare, bucurându-se vizibil de privirile admirative ale celorlalți bărbați, Wala s-a hotărât că nu avea niciun rost să mai păstreze supărarea sau să îi mai vorbească lui Ugur despre grijile pe care și le făcuse pentru el.

CONVERSAȚIA

Aptitudinea lui Wala de a discuta atât de însuflețit cu celelalte membre ale tribului se datora unei abilități excepționale a mamiferului om, care – la fel ca mersul vertical – nu mai este întâlnită la altă făptură de pe pământ, mai precis graiul. Cu siguranță, în special mamiferele superioare scot sunete care pot fi cu încredere considerate auxiliare ale comunicării, dar un mod de exprimare atât de complex ca al oamenilor rămâne unic. Dacă mai demult conta drept criteriu hotărâtor de separare între noi, oamenii, și regnul animal utilizarea conștientă a unei unelte confecționate cu scop distinct, acest rol a fost între timp preluat de limbă, ca sistem de comunicare complex și simbolic.

A rămas în schimb deschisă controversa dintre oamenii de știință despre cum a apărut vorbirea. Sigur este că ea s-a dezvoltat de-a lungul milioanelor de ani, pornind de la expresiile vocale ale animalelor – mârâit, lătrat, croncănit și fluierat. Craniile de *Homo habilis*, strămoșii noștri din urmă cu circa 2,5 până la 1,5 de milioane de ani, prezintă în locul unde există la noi centrul vorbirii o protuberanță vizibilă, indicând faptul că dispuneau cel puțin de un sistem de comunicare asemănător vorbirii. Iar la urmașul său, *Homo erectus*, care a populat pământul de acum 1,6 milioane și până în urmă cu 300000 de ani, forma maxilarului și poziția laringelui, favorabilă emiterii de

sunete, sugerează că se putea înțelege cu semenii săi printr-un limbaj verbal diferențiat. Pe de altă parte este de bănuțit că practic nu am fi în măsură să înțelegem secvențele sonore emise de strămoșii noștri îndepărtați, pe care cu siguranță am putea să le considerăm doar la limită limbaj în sens modern, cu toate multiplele lui posibilități de exprimare și nuanțe de sens.

Și cimpanzeii obișnuiesc să facă un soi de conversație între ei. Cercetătorii au reușit să distingă aproape treizeci de șiruri de sunete diferite și mereu repetate, identificându-le drept semnale de salut, emoție, mulțumire, avertisment și durere. Însă nu numai anatomia insuficientă a organelor de vorbire, ci în special perioada insuficientă de copilărie, în comparație cu omul, nu permit animalelor în creștere să învețe cu adevărat un limbaj matern. Acest proces de învățare pretinde mai mulți ani și se încheie – dacă se încheie cu adevărat – abia la o vârstă pe care cele mai multe animale o ating cu greu în sălbăticie. La asta se adaugă și faptul că nu este deloc simplu să înveți o limbă, fie și pe cea proprie. Și de-a dreptul imposibil fără un creier de volum potrivit, capabil să comande perfect prin intermediul unor procese de coordonare complexe, și fără cartilajele și coardele vocale din laringe, fără faringe, boltă palatină, dar și limbă și buze adecvate.

Din acest motiv, cercetătorii presupun că există o strânsă legătură între volumul creierului și însușirea unei limbi: cu cât a devenit mai eficient organul gândirii la strămoșii noștri, de-a lungul dezvoltării omenești, cu atât le-a venit mai ușor să învețe o limbă; și, reciproc, dezvoltarea abilităților lingvistice, care în esență a făcut de prisos limbajul corporal preponderent la nivelul cimpanzeilor (deși nu trebuie să uităm importanța păstrată de el la nivelul comunicării interumane), a contribuit la creșterea complexității creierului.

David Premack, psiholog și cercetător behaviorist american, a învățat-o pe Sarah, o femelă de cimpanzeu, să atribuie unor tăblițe din plastic sensuri diverse, cum ar fi „măr” și „banană”, dar și „mâncare” și „băutură”. Mai târziu, Sarah și-a însușit prin aceeași metodă și exprimarea unor noțiuni abstracte, ca „mult”,

„puțin”, „unu”, „la fel” și „altfel”. După exerciții care au durat mulți ani, Sarah a reușit în cele din urmă să exprime prin ordonarea intenționată de simboluri structuri asemănătoare unor propoziții, de genul „măr altfel ca banana”. Astfel, Premack a demonstrat că maimuțele antropoide sunt în esență capabile de gândire abstractă și să transmită rezultatul cugetărilor lor. În orice caz, însă, nu a văzut-o niciodată pe Sarah folosind tăblițele cu simboluri și atunci când era singură în încăpere. A tras concluzia că motivația de a învăța cuvinte și gramatică a provenit probabil și la noi, oamenii, din intenția de a le spune ceva altora, și nu din strădania, bunăoară, de a cânta sau de a citi o carte.

În acest tablou se încadrează și opinia preponderentă astăzi că limbajul nu a apărut din nevoia bărbaților din Epoca de Piatră de a vâna mai eficient, așa cum s-a presupus multă vreme, ci el a adus cele mai mari foloase în domeniul care ne deosebește de alte făpturi: cel al cooperării și întrajutorării sociale. Sau, așa cum a formulat cercetătorul lingvist american Paul Bloom de la Yale University: „Evoluția a înzestrat multe ființe cu sisteme de comunicare, iar limbajul omenesc, oricât de eficient ar fi, este doar unul dintre ele. Întrebarea care se pune este de ce graiul reprezintă un instrument atât de puternic doar pentru om, nu și pentru animale, iar răspunsul trebuie pus pe seama particularității noastre: omul este un animal deosebit de social.”

Dezvoltarea limbajului de-a lungul filogenezei umane nu se va putea reconstitui niciodată cu exactitate, dar este cert că le-a prins extrem de bine strămoșilor noștri, din toate punctele de vedere. În loc să fie în stare să scoată doar un singur țipăt de avertizare cu nenumărate înțelesuri, la vânătoare puteau astfel să transmită informații cu mult mai precise. În urmărirea prăzii sau în apărarea de sălbăticiuni, limbajul reprezenta un prețios avantaj pentru descrierile scurte de situații dificile. Apoi, vorbirea permite, mai mult decât oricare altă formă de comunicare, transmiterea experienței proprii către cei din jur, stabilind astfel un sistem al predării și al învățării. Așa se face că în timp s-a creat un tezaur de cunoștințe, de care profită fiecare nouă

generație, scutind-o să repete mereu greșelile predecesorilor.

Astfel, limbajul le-a oferit celor care au știut să se folosească perfect de el de-a lungul evoluției un avantaj decisiv și șansa de a supraviețui: vânătorii aceluia trib care reușeau să se înțeleagă cel mai exact și astfel să-și coordoneze cel mai bine forțele, care acționau cuvenit din punct de vedere strategic, pe baza experienței transmise de părinții lor, doborau prăzi mai multe și mai mari și pierdeau mai puțini războinici în luptele cu dușmanii periculoși. Nu trebuie ignorat nici efectul secundar al graiului, cât se poate de benefic: vânătorii străvechi se puteau bucura de prada lor în jurul focului de tabără purtând discuții vesele sau cântând, ceea ce nu ar fi putut să facă pe mutește.

Nu doar bărbații profitau însă de aptitudinea de a exprima verbal gânduri, intenții și sentimente. Și pentru femei, care adunau deseori fructe și alte roade ale naturii, și își ajutau bărbații la muncile grele, să jupoaică blana animalelor, să găurească oase, să ascută uneltele din piatră și os, să tranșeze carnea, să confecționeze veșminte din piei și blană cusută cu tendoane, era o desfătare să poată sporovăi între ele în timp ce munceau, întorcând pe toate fețele, zi de zi, tot ce le preocupa.

UN BĂRBAT, UN CUVÂNT...⁶

Așa se explică adevărul că, de când se știe, graiul îndeplinește funcțiuni diferite pentru bărbați și femei: dacă bărbaților le servește în primul rând pentru a îmbunătăți munca în echipă și pentru schimbul de informații concrete, pentru a stabili o întâlnire și pentru a ajunge la o înțelegere despre strategia ce trebuie urmată, din punctul de vedere al femeilor limba este un instrument minunat pentru schimbul de idei, pentru conversații animate și nu rareori chiar pentru trecerea vremii. Cel mai limpede se vede la telefon: în vreme ce majoritatea bărbaților îl folosesc pentru transmiterea rapidă a unor mesaje care li se par

6 Continuarea glumeață este bineștiută în spațiul cultural german: „...o femeie, un dicționar” (n. tr.).

importante și se limitează la ceea ce ei consideră esențial, femeile sunt în stare să discute ore întregi cu prietenele, lăsându-se „în voia vorbei”.

Înclinația feminină spre vorbire se manifestă foarte de timpuriu: în mod normal, fetițele învață primele cuvinte cu câteva săptămâni mai devreme decât băieții, își dezvoltă capacitățile lingvistice mai repede – o fetiță de trei ani stăpânește nu de puține ori un vocabular dublu față de un băiat de aceeași vârstă – și sunt capabile mai devreme să lege cuvintele în propoziții simple și să vorbească fluent. Cu adevărat frapantă devine importanța copleșitoare a comunicării verbale pentru fete la pubertate. Generații întregi de părinți scoși din sărite ar avea multe de povestit: în orele în care fiica lor adolescentă nu se află la școală practic nu au nicio șansă să mai găsească telefonul liber. Mai nou, grație mijloacelor moderne de comunicare, problema s-a rezolvat de la sine.

Băieții, în schimb, obișnuiesc să-și ia drept model tatăl și țin ocupat telefonul infim, în comparație cu surorile lor. La fel ca vânătorii Epocii de Piatră, care își coordonau și își optimizau acțiunile prin indicații și declarații scurte, își sună în general un prieten doar dacă au ceva să-i spună sau au nevoie de o informație importantă de la el. Cu totul altfel se întâmplă dacă sună o prietenă, însă și în acest caz nevoia de a vorbi a unui bărbat nu suportă comparație cu dimensiunile comunicării dintre femei. Dacă întrebați o tânără cum a fost la serbarea școlară, la ora de dans sau la discotecă, probabil va descrie în amănunt cu cine s-a întâlnit, cu ce erau îmbrăcați, ce au discutat; un băiat, în schimb, va răspunde laconic: „A mers.”

Măsurătorile exacte făcute cu prilejul studiilor științifice au arătat însă că la întrebarea cine vorbește mai mult – femeile sau bărbații – nu este atât de ușor de răspuns. Dacă dăm crezare acestor rapoarte, fetușii feminini își mișcă mandibulele încă din pântecul mamei de treizeci de ori mai des decât cei masculini și, potrivit numărătorii, femeile ar folosi zilnic în medie douăzeci și trei de mii de cuvinte, față de bărbați, care se limitează doar la

ceva mai mult de jumătate. Însă un rol esențial îl joacă prilejul. Bărbații, care din cele mai vechi timpuri erau nevoiți să vorbească în primul rând la vânătoare, adică în timpul serviciului, au rămas și astăzi de regulă oratori aprinși, când au prilejul să se exprime în public, în vreme ce femeile sunt fără doar și poate mai elocvente în spațiul privat. Femeile rostesc cele mai multe cuvinte în propria lor casă, unde se simt în siguranță, și preferă să discute cu persoane cunoscute și agreabile. Bărbații, dimpotrivă, se lansează în discursuri lungi, când se pune problema să-și păstreze independența și statutul lor social, într-o ordine ierarhică. În asemenea prilejuri, acestor domni ai creației le face plăcere să epateze cu știința și logica lor pretins strălucită și cu forța de convingere, și să atragă atenția cu bancuri, glume și informații aparent uluitoare.

Este o realitate că bărbații comunică în general la obiect – de obicei în propoziții scurte, cu structură simplă – și sunt bucuroși să tacă, dacă nu au un motiv concret să între în vorbă, ceea ce demonstrează și exemplul pescarilor care sunt în stare să stea ore în șir pe malul apei fără să schimbe un cuvânt între ei, cu excepția celor absolut necesare pentru a prinde pești cât mai mulți și cât mai mari. Altfel simțindu-se minunat, fără să-i deranjeze câtuși de puțin tăcerea adâncă. O situație de neconceput pentru femei, care ar discuta „câte în lună și în stele”, iar dacă conversația s-ar opri, ar fi semn de mare supărare.

Ca să rezumăm: de când se știu, cei mai mulți bărbați susțin fără tragere de inimă orice conversație care nu are alt scop decât transmiterea unui mesaj; le face plăcere să discute cu cineva din același domeniu sau cu aceleași interese, pe scurt, stau de vorbă doar dacă se așteaptă la un folos. Pentru femei, în schimb, conversația este deseori un scop în sine; le place să vorbească despre cunoștințe comune, își mărturisesc reciproc preferințe, evenimente fericite, planuri personale, dar și experiențe proaste și temeri, după care – deosebit de important – se simt mult mai ușurate.

TU NU MĂ ÎNȚELEGI

Din acest motiv, nu trebuie să ne mire că femeile se plâng deseori că nu sunt înțelese de partenerii lor, reversul fiind la fel de valabil. Și lingvista Deborah Tannen vorbește în cartea ei *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*⁷ despre *cross purposes*, „intențiile contrare” care apar în conversațiile dintre ei. Femeile trăncănesc și astăzi la fel ca în peștera primordială, unde asigurau coeziunea tribală ocupându-se împreună de treburile zilnice, timp în care își povesteau între ele întâmplări mai mult sau mai puțin fericite și își vărsau sufletul, în vreme ce bărbații recurg în continuare la conversație mai ales ca mijloc de rezolvare a unor probleme reale sau presupuse.

Atunci când cele două atitudini intră în coliziune fără să treacă prin vreun filtru, „limbajul de relatare” al bărbaților și „limbajul de conexiune” al femeilor reprezintă o perpetuă sursă de neînțelegeri, așteptări neîmplinite și dezamăgiri profunde. Dacă vânătorii de odinioară erau obligați prin natura activității lor să confirme că au recepționat și înțeles o indicație printr-o reacție discretă, care să nu pună pe fugă animalul, un gest scurt din cap sau o șoaptă, un asemenea comportament li se poate părea femeilor de astăzi un semn de ignoranță și răceală. Când o femeie îi relatează bărbatului ei o problemă, o face la fel ca în vechiul cerc din peșteră și cu un scop precis: ca să-și „ia de pe suflet” o durere. Și se așteaptă, bineînțeles, ca el să o asculte și să-și arate compătimirea, însă el – vânător preocupat doar să fie eficient – îi propune imediat soluția perfectă după părerea lui – care în acel moment nu are nicio valoare, din punctul ei de vedere.

Iar bărbatul, dacă are o problemă, nici nu se gândește să i-o dezvăluie soției. Preferă să-și urmeze obișnuința străveche, să o rezolve cu propriile lui puteri, să se retragă în sine și să întoarcă lucrurile pe toate fețele, până când consideră că a găsit soluția. Femeile sunt înclinate să considere că ar fi un semn de lipsă de încredere, fără să țină seama că un bărbat din Epoca de Piatră

7 Tradusă sub titlul *Ce spun eu și ce înțelegi tu* (n. tr.).

aflat la vânatoare de mamuți nu avea cum să se întoarcă în tabără ori de câte ori avea dificultăți pentru a i le povesti femeii lui, de la care să primească apoi sfaturi și sprijin sufletesc.

Dacă ne vom compara pe noi, oamenii, cu cimpanzeii, în privința capacităților de comunicare, între masculii celor două specii practic nu apar diferențe: în ambele cazuri, contactele sociale dintre ei iau forma unui soi de legături ierarhice. Este valabil și pentru maimuțele masculi din grădina zoologică. În schimb, maimuțele femele aflate în captivitate sunt în măsură să dezvolte contacte sociale relativ complexe, asemănător cu femeile, lăsând impresia că o fac nu numai cu intenție concretă sau de dragul unui avantaj personal, ci pur și simplu dintr-o anumită simpatie. Nu trebuie să ne mire că prietenii dintre femelele cimpanzeu crescute în grădina zoologică pot să dureze o viață, în vreme ce alianțele de conveniență dintre semenii lor masculi sunt de regulă efemere.

Mecanismele care determină din vremuri imemorabile diferențele dintre modul de a vorbi al bărbaților și cel al femeilor se reflectă nu doar în limbaj, ci sunt recunoscutibile și în formele însoțitoare nonverbale, de mimică. În vreme ce o femeie reacționează în general la cuvintele partenerului și cu atât mai mult ale partenerei ei de discuție cu o întregă paletă de expresii faciale, exprimându-și cât se poate de limpede compasiunea, în spatele mimicii bărbatului se ghicește vânătorul de demult, pornit să îi ascundă potențialului adversar gândurile sale. Putem doar bănuii că acesta este motivul pentru care mulți bărbați încearcă să își acopere sentimentele sub imobilitatea izbitoare a feței – însă este limpede că masca lor nu înseamnă că ar fi lipsiți de simțăminte.

Investigațiile făcute cu ajutorul aparatului de magnetorezonanță capabile să evidențieze activitățile cerebrale din timpul unei anumite acțiuni au arătat că bărbații trec prin emoții la fel de intense ca femeile – însă evită de multe ori să și le expună deschis. Faptul trebuie cu siguranță atribuit în mare măsură principiului arhaic de educație aplicat băieților, de a le interzice încă de mici să plângă. „Bărbații sunt crescuți să-și reprime toate

emoțiile, cu excepția – în anumite circumstanțe – a supărării și a furiei”, afirmă psihologul american Jonathan Kramer. „Sunt învățați de la bun început să fie reținuți și calmi, mai ales în situații dificile sau periculoase.”

HOHOTE SONORE DE RÂS

Acesta trebuie să fie și motivul pentru care bărbații și femeile râd atât de diferit. Deoarece, după părerea psihologilor, râsul este unul dintre cele mai vechi mijloace de comunicare omenești, folosit de strămoșii noștri, cu mult înainte să poată vorbi, ca să se înțeleagă între ei și să transmită mesaje care – la fel ca astăzi – nu ajungeau decât la destinatar, indiferent de nivelul sonor. Biologii presupun că râsul a apărut în decursul evoluției umane din gestul de dezvelire silențioasă a dinților, prin care cimpanzeii și gorilele își semnalizează și astăzi disponibilitatea de a se supune și practic dorința de armonie. Valabilitatea concluziei că strămoșii noștri au râs cu mult înainte să vorbească este demonstrată de faptul că aceste exprimări sonore provin din regiuni diferite ale creierului. Centrul vorbirii se află în partea anterioară a cortexului cerebral, dar râsul provine dintr-o zonă extrem de veche din punct de vedere al istoriei evoluției – sistemul limbic, răspunzător de emoții.

Jo-Anne Bachorowski de la Vanderbilt University din statul american Tennessee s-a ocupat intens de acest fenomen. Ea a descoperit că bărbații și femeile râd în registre total diferite. Dacă bărbații coboară de obicei spre bas profund, femeile urcă spre înălțimi sonore remarcabile, în cazuri extreme atât de sus încât pot sparge pahare. În afară de asta, o izbucnire de râs feminină sună melodios, în vreme ce bărbații se mulțumesc cu un șir de mormăieli și grohăituri.

Bachorowski pune fenomenul pe seama obligațiilor diferite îndeplinite de cele două sexe de-a lungul a sute de mii de ani, în cadrul vieții de familie. În vreme ce bărbații trebuiau să se concentreze la vânătoare, și abia seara, în jurul focului de tabără, puteau să râdă din toată inima, femeile se ocupau de copii care,

după cum se știe, râd spre mama lor cu mult înainte să poată vorbi. Chiar și bebelușii născuți surzi sau orbi încep pe la patru luni să râdă cât îi ține gura, dacă cineva îi gădilă sau râde la ei. Bachorowski bănuiește că femeile au dezvoltat un repertoriu de sunete mai bogat pentru că, din cele mai îndepărtate timpuri, trebuiau să fie în stare să își înveselească bebelușii – ceva ce vânătorii Epocii de Piatră aveau rareori ocazia să facă. Astfel, nici nu este de mirare că femeile se folosesc de râsul lor foarte nuanțat cu mult mai mult decât bărbații, cu repertoriul lor monoton, atunci când flirtează, adică atunci când își caută un partener. După multe cercetări, Bachorowski a descoperit că femeile râd foarte mult în prezența bărbaților, în vreme ce bărbații râd cel mai des și mai intens când se află între ei.

ASOCIERI DE BĂRBAȚI

Bărbații preferă cel mai mult compania altor bărbați – atât de mult, încât aderă la tot felul de grupuri, asociații sau uniuni ori de câte ori li se oferă prilejul. Din acest motiv, comportamentul dintr-un cerc exclusiv masculin li se poate părea femeilor, de cele mai multe ori, cu totul de neînțeles. Originile acestei conduite se regăsesc în obiceiurile și practicile hoardelor arhaice de bărbați, ce izbucnesc în forță la băieții ajunși la vârsta pubertății. Când începe să li se îngroașe vocea, să le încolțească firele din zona pubiană și din barbă, tinerii domni nu se mai înțeleg cu cei din jur, își schimbă comportamentul oricât ar fi fost de cuviincioși până atunci, și fac tot posibilul să pară cât mai respingători și distanți. Și cum, în general, părinții sunt foarte tulburați de schimbările majore, adolescenților nu le mai rămâne decât să își urmeze instinctul ancestral și să se alăture bandelor formate din alții ca ei, bântuind ca haitele de lupi. Și în lupta de a-și câștiga un loc în ierarhia grupului, învață să suporte tot soiul de agresiuni personale și, la rândul lor, să dezvolte agresiuni la adresa celor din jur.

Din asemenea asocieri alcătuite exclusiv din bărbați, ai căror membri, dintr-un profund sentiment de identitate, nu suportă

între ei și femei sau le permit accesul doar cu prilejuri speciale (ceea ce le sporește și mai mult exclusivitatea), au luat naștere corporații studentești, asociații sportive și cercuri științifice, dar și mai nobilele cluburi englezești și loji masonice. Acceptarea noilor membri se petrece – la fel ca pe vremuri, când copilul creștea și era primit în tagma vânătorilor –, după inițierea în legile și în modalitățile de gândire ale grupului, în cadrul unor sărbători solemne, urmând tot felul de ritualuri stranii; din acel moment, aveau dreptul să poarte semnele de identificare ale grupului – insigne, bandane, berete sau uniforme. Toate acestea servesc la menținerea solidarității de grup și la delimitarea față de cei din afara lui, inspirându-i nou-venitului sentimentul apartenenței la o comunitate sub jurământ, o comunitate din partea căreia se poate aștepta la loialitate și la credință, în caz de primejdie. Un mijloc verificat de întărire a coeziunii este secretomania deliberată, delimitarea de lumea din afară, nu rareori însoțită de un idiom elitist – să ne gândim doar la limbajul vânătoresc – dar și de o simbolică aparte și de practici enigmatice.

Din când în când se face auzită bănuiala că asemenea asocieri se încheie între tipi cu înclinații homosexuale, dar asta nu-i decât o dovadă a judecării greșite a naturii lor. Deoarece grupurile celor de un cuget nu sunt deloc preocupate de sexualitate, ele fiind o manifestare modernă a legăturilor ce apar între bărbați cu prilejul vânătorii. Importanța copleșitoare pe care o au în continuare pentru majoritatea bărbaților grupurile și asociațiile exclusiv masculine de toate categoriile arată cât de eficient îi influențează încă instinctele primare ale strămoșilor vânători.

Antropologii Lionel Tiger și Robin Fox scriu în cartea lor *The Imperial Animal*, apărută în germană cu subtitlul „Vânători din Epoca de Piatră în capitalismul târziu”: „Bărbații stabilesc asemenea relații în diverse situații – spre exemplu, când în joc sunt dominația, forța și intervenția într-un caz de pericol – și exclud conștient și emoțional femeile din astfel de asocieri. Asemenea prietenii cu aspect pregnant de alianțe au rădăcini biologice în perioada preistorică, atunci când bărbații vânau și

adunau hrană în hoarde, pentru a-și putea apăra cercul familiei lor.” Iată un alt pasaj: „Dacă ținem seama de cerințele vânătorii și de responsabilitatea procurării hranei, puse pe seama bărbaților de-a lungul îndelungatei faze de dezvoltare omenească, înțelegem extraordinara presiune de selecție în favoarea bărbatului care, în vederea îndeplinirii îndatoririlor sale de vânător și de protector, trebuia să stabilească relații de succes cu semenii săi bărbați. Solitarul era foarte probabil sortit să piară – având oricum mai puține șanse de a-și perpetua fondul genetic.” Pentru a contribui la fondul genetic, adică pentru transmiterea genelor proprii la cât mai mulți urmași, criteriul hotărâtor al succesului în procesul de evoluție, descris de Darwin prin conceptul pe cât de cunoscut, tot atât de adesea greșit interpretat, de *survival of the fittest*, a fost și rămâne supraviețuirea celui mai bine adaptat.

Unele femei se supără când bărbații lor le lasă singure, ca să își petreacă timpul pe terenurile de sport sau în diferite fraternități ori cu prietenii lor prin cluburi. Însă le fac o nedreptate, după părerea lui Desmond Morris, autor al bestsellerului *Maimuța goală*: „Comportamentul bărbaților nu este decât o expresie modernă a străvechii compulsii, inerentă speciei noastre, de prezență în comunitatea vânătorească. Pentru maimuța goală, este un gest la fel de elementar ca împerecherea dintre bărbat și femeie – și s-au și dezvoltat în strânsă interdependență. Și așa va rămâne – cel puțin atât cât în genotipul nostru nu va interveni o transformare mai radicală.”

BANDA DE ROCKERI

Există și o altă analogie care arată că, la fel ca în vremurile imemorabile, tinerii și bărbații în toată firea mai percep și savurează și acum suspansul și tensiunea aparte ale vânătorii în mult mai mare măsură decât fetele și femeile: ne gândim la formațiile de muzică rock, alcătuite cel mai adesea numai din bărbați, care produc muzică aidoma unei cete de războinici sălbatici. Se dedică unei melodii, improvizează în jurul motivului, îl pasează de la unul la celălalt, se preocupă de el solo sau în

perechi, apoi îl reiau cu toții și îl amplifică până la punctul culminant. Pe parcurs înaintează cu toții pe calea extazului, iar la final se opresc cu toții și gustă împreună din euforia perfecțiunii.

Niciun band feminin nu este capabil de o performanță comparabilă, deși femeile se lasă și ele, bineînțeles, impresionate de ritmurile sălbătice. Pentru că modul de a interpreta această muzică corespunde desfășurării unei vânători; celor două îndeletniciri le sunt comune înțelegerea și conlucrarea tacită, dar extrem de precisă, dintre participanți: acum intri tu într-un solo, pe urmă e rândul meu, apoi reluăm împreună, acum creștem volumul și tempoul, dăm totul din noi și intrăm perfect în armonie. Tinerii talentați învață singuri jocul, fără să aibă nevoie să le arate cineva, și uneori ajung pe culmile perfecțiunii. Asemănările cu o acțiune de grup, la vânătoare, sunt izbitoare: muzica începe să semene tot mai mult cu goana după o pradă.

BIROUL CA DOMENIU DE VÂNĂTOARE

Mulți bărbați cultivă cu profesia lor relații la fel de strânse ca acelea cu asociațiile sau grupurile din care fac parte, tot în virtutea străvechilor obiceiuri vânătoarești – și fără ca ele să se excludă reciproc. Își consideră munca zilnică un fel de surogat al vânătorii și i se dedică astfel cu tot devotamentul. S-ar spune chiar că profesia nu numai că a înlocuit vânătoarea, dar a preluat și unele trăsături ale ei. La fel cum șirurile nesfârșite ale generațiilor de vânători porneau în zori în căutarea hranei pentru familiile lor, și munca de astăzi a multor bărbați începe cu deplasarea spre „terenurile de vânătoare”, unde li se oferă o mulțime de prilejuri de a intra în raporturi reciproce cu alți bărbați. Și, la fel ca la vânătoare, munca productivă depinde de planificarea precaută și de coordonarea strategică. În acest scop, bărbații recurg și astăzi cu precădere la relații de comunicare reciprocă cât mai greu de pătruns pentru cineva din afară, favorizând astfel și coeziunea de grup.

Dacă li se pune întrebarea de ce munca are pentru ei atâta importanță, vor răspunde că trebuie să câștige bani ca să-și

întrețină familia, ușor de interpretat ca analogie a străvechii prăzi cu care se întorceau acasă. Idealul modern de relație, care așază bărbatul și femeia pe aceeași treaptă în ceea ce privește câștigurile materiale, dar și grija de casă și de urmași, depășind astfel străvechiul patriarhat, se dovedește adesea, la o privire mai atentă, un element extrem de fragil din mintea celor în cauză. Pentru că în modul de a se vedea pe sine al bărbaților, dar și al multor femei, se ascunde încă o înțelegere arhaică a rolului propriu care le guvernează comportamentul, uneori fără să conștientizeze asta.

Modelul întipărit de milioane de ani în creierul nostru, de vânător care pleacă în sălbăcie și se folosește de toate capacitățile lui mentale și fizice, mergând până la sacrificiul suprem, ca să doboare animale pentru hrana tribului, în vreme ce femeia lui păzește focul și se îngrijește de copii în grotă familiei, nu poate fi șters atât de ușor, după doar câteva sute de generații post-Epoca de Piatră. Dimpotrivă, acest tipar pare să determine în continuare comportamentul bărbaților; și, deși nu își mai împlinesc de mult aventurile și faptele de glorie în medii primejdioase, cum ar fi savanele și jungla, ci de obicei în fața monitoarelor de computer și în spații climatizate, se simt și acum aidoma strămoșilor lor din zorii istoriei, de ale căror vitejie și devotament depindea prosperitatea întregii așezări. Bazați pe această apreciere de sine, nu-i de mirare că adesea fac exces de zel și nu mai au nici energie, nici timp pentru cei care îi așteaptă acasă.

Sondajele au arătat că în 70-80 din familiile germane, tot femeile se ocupă de rufe, de curățenia din baie și de bucătărie, iar 60 din bărbați mai spală mașina, din când în când, și mai fac și mici reparații în gospodărie, dacă trebuie neapărat. În vreme ce pentru cele mai multe femei familia reprezintă cel mai important lucru din viață, majoritatea bărbaților consideră profesia esența supremă a existenței, în special cei care dețin poziții de conducere în economie, dar și independenții, artiștii, profesorii și funcționarii își iau rolul foarte în serios, potrivit vechilor cutume.

Cât de greu se despart mulți bărbați de terenurile lor de vânătoare se vede limpede din problemele pe care le au când viața profesională li se încheie și ies la pensie. Cu cât își percepeau activitatea – chiar și inconștient – ca pe un pandant al vânătorii preistorice în grup, cu atât este mai dureroasă pierderea bruscă a colegilor și prietenilor, devenind irascibili și deznădăjduiți, mergând până la depresie. Nici nu-i de mirare că bărbații ajung nu rareori în această perioadă de viață să bea excesiv sau să își caute refugiul în tot felul de boli, adesea închipuite. Chiar și cei care nu s-au dus cu prea multă bucurie la serviciu găsesc insuportabil gândul de a se trezi inutili, de pe o zi pe alta, fiind cu totul de neînțeles că „frăția vânătorilor” se va descurca și fără ei.

Și, adânc în sufletul lor de urmași ai Epocii de Piatră, așteaptă – zadarnic, de cele mai multe ori – un semnal din partea camarazilor: „Haide, vino înapoi. Fără tine suntem pierduți!”

AGRESIVITATE

Un alt gen de compensație pentru vânătoarea strămoșească este sportul, care tocmai din această cauză are o importanță cu totul ieșită din comun pentru unii bărbați. Cei mai mulți nici nu se gândesc să devină activi, dimpotrivă, nimic nu le dă sentimentul de vânători eficienți decât urmărirea cu aviditate a evenimentelor sportive din tribunele stadioanelor sau – o treaptă și mai pasivă – din fotoliul de acasă, la televizor. Și în ambele cazuri sunt trup și suflet cu idolii lor, ca într-o chestiune de viață sau de moarte.

Ei reușesc fără niciun efort – și absolut de neînțeles pentru multe femei – să se identifice în asemenea măsură cu activitatea sportivă pe care o urmăresc, încât au sentimentul că participă la competiție. Orice reușită le dă fiori, orice ratare îi distruge. Se ceartă cu arbitrii, deși știu bine că nu pot fi auziți, și exultă la penalizările primite de adversari. Dacă echipa „lor” marchează un gol, urlă ca Ugur și oamenii lui după doborârea unui rinocer lânos, iar la înfrângere sunt negri de supărare multă vreme. Iată comentariul psihologului american Perry Garfinkel din cartea sa

In a Man's World: „Suficient ca bărbații să vorbească despre sport sau să urmărească un meci și imediat adoptă o atitudine războinică. I-am văzut certându-se, cu ochii ieșiți din orbite, pe tema unui out.”

Cert este că vreme de sute de mii de ani bărbații au participat la vânătoare în grupuri, dezvoltându-și multe calități fizice, ca rezistența, forța și viteza, dar și pe cele mentale – capacitatea de a cântări și anticipa o situație și de a născocii viclenii. Astăzi nu se mai întâmplă așa, dar genele au rămas active și oamenii se simt obligați să găsească o modalitate de a-și pune în valoare calitățile. Și nimic nu-i mai potrivit decât sportul. Încă din copilărie băieții bat peste tot mingea, iar când cresc nu văd niciun motiv să renunțe. De aceea vezi oameni în toată firea, spre exemplu, în parcările de pe autostradă, bătând mingea cu mare plăcere așa, ca să se destindă; absolut de neînțeles pentru femei, și greșit interpretat de ele drept comportament copilăros sau – și mai grav – imatur.

Nevoia ancestrală de a se măsura cu un adversar este atât de irezistibilă pentru mulți bărbați, încât asistă cu sufletul la gură la competiții care au prea puțin de-a face cu sportul și se avântă cu și mai mare plăcere în ele. Fie că e vorba de jocuri de cărți, ca tabinet sau whist, fie de lungi băute până își bagă adversarii sub masă, acceptă orice provocare cu elan nestăvilit și suferă cumplit dacă pierd. Regula se aplică mai cu seamă exemplarelor masculine care altfel duc o existență cenușie, lipsită de momente dramatice. Cu cât au o meserie mai plicticoasă și mai monotună, cu atât mai intensă este de obicei pasiunea lor sportivă. Mai curând sau mai târziu, bărbatul trebuie să elibereze din el vânătorul primitiv, iar pentru femeia lui este cu atât mai bine cu cât se adaptează mai repede.

Soția ideală, din acest punct de vedere, este cea care se arată plină de înțelegere chiar și când bărbatul ei se întoarce de la stadion nu doar vopsit pe față în culorile clubului, ci total răgușit, croncănind neinteligibil. Deoarece, tot așa cum strămoșii noștri obișnuiau înainte de luptă să bea licori amețitoare și apoi să

intoneze cântări sălbatice de atac, și un adevărat fan al fotbalului se cuvine să prindă curaj cu o bere ca să poată apoi să-și susțină cu tărie echipa și să reverse asupra adversarilor scandări pline de insulte. Desigur, între timp secvențele sonore neandertaliene au fost înlocuite de melodia *Yellow Submarine* – versurile fiind cele ale bine cunoscutului și spiritualului cântec „Dați-le jos bavarezilor pantalonii lor de piele!” cu toate acestea, însă, asemenea coruri le insuflă și astăzi bărbaților un sentiment de fericire că aparțin unui trib atotputernic – având ritualuri și tabuuri comune și, nu în ultimul rând, urlete de triumf comune, cu atât mai capabile să-i unească. Sau, după cum formulează psihologul american Anthony Stevens: „Războiul și sportul sunt forme de expresie simbolică a aceleiași nevoi, ... tema conflictului agresiv între grupuri de bărbați, unite și organizate.”

DE DRUM NU ÎNTREBI

Când vânătorii Epocii de Piatră se aflau în urmărirea unui mamut și ajungeau într-o regiune necunoscută, pentru succesul, dar și pentru siguranța lor era esențial să știe în fiecare moment unde se află prada și grupul lor, adică să-și facă permanent o imagine cât mai precisă despre direcția și viteza relativă a mișcării lor. În schimb, pentru femei era deosebit de important să țină minte locul în care creșteau ciuperci sau copaci cu fructe gustoase. De aceea, evoluția a favorizat dezvoltarea unei percepții vizuale în spațiu în creierul femeilor cu ajutorul căreia ele sunt capabile să regăsească anumite obiecte aflate la distanță între ele, dar imobile. În cazul bărbaților iese în evidență relația dintre punctele cardinale și viteza și direcția mișcării proprii. Când călătoresc sau se plimbă, ei se orientează mult mai puțin decât femeile după repere care atrag atenția, case sau alte puncte remarcabile din peisaj, bazându-se în special pe simțul direcției și al mișcării, care le permitea în adâncul istoriei să își urmărească prada fără să-și piardă imaginea de ansamblu. Astfel cei mai mulți bărbați, chiar dacă se află pentru prima dată într-un loc și cerul este înnorat, tot știu încotro este vestul. Simțul lor spațial le

îngăduie și astăzi să parcheze rapid și cu precizie în marșarier, într-un spațiu restrâns, spre uimirea și invidia doamnelor.

La asta se adaugă și faptul că dintotdeauna bărbații s-au bazat doar pe forțele proprii ca să își găsească drumul și să iasă la lumină fără ajutor. După cum susține Deborah Tannen, autoarea volumului *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, bărbaților nu le face nicio plăcere să fie ajutați, deoarece se simt înjosiți, preferând să creadă că dețin controlul absolut. Bărbații evită cu orice preț să ceară ajutorul cuiva, în subconștientul lor asta echivalând cu recunoașterea superiorității respectivei persoane.

Simțul orientării mai dezvoltat decât al femeilor și aversiunea față primirea unui ajutor fac, împreună, ca bărbaților să le vină și astăzi foarte greu să admită că s-au rătăcit și preferă să băjbăie ore întregi în loc să întrebe orice trecător, chiar dacă li se atrage atenția că nu sunt pe drumul cel bun. Comentariul jurnalistului american Bob Reiss: „Abia după ce-mi ies din pepeni întreb pe unde naiba să o iau. Toată treaba este o competiție: cine iese învingător – eu sau șoseaua?” Și tot el: „Bărbații sunt ca troglodiții. Vor să fie cei mai buni vânători și de aceea mizează pe autarhie.”

SHOPPING – DE LA PLĂCERE LA FRUSTRARE

Modul lor special de orientare le prinde foarte bine femeilor și pentru o îndeletnicire dintre cele mai îndrăgite de ele: shoppingul, mai ales când se gândesc la îmbrăcăminte. Ce plăcere mai mare poate exista decât să o pornești cu o prietenă și să cutreieri magazin după magazin, să probezi, să te gândești, să mai bei o cafea, să te răzgândești, străbătând agale un raion după altul, cercetând ofertele, probând o piesă sau alta, în așa fel încât totul să dureze cât mai mult cu putință. Chiar și dacă într-un târziu se întorc acasă cu mâinile goale. Bărbații dezavuează cu totul acest mod de petrecere a timpului, în primul rând din cauză că, încă de la apariția ei, în Epoca de Piatră, îmbrăcăminte a îndeplina funcții total diferite pentru bărbați și pentru femei. Desigur,

trebuia să fie practică în ambele cazuri, însă în ceea ce le privea pe femei, hainele mai trebuiau să fie și atrăgătoare, în vreme ce bărbații își doreau mai întâi de toate ca veșmintele lor să fie foarte potrivite pentru vânatoare și să îi apere de potențialii dușmani.

De aceea făceau tot ce le stătea în putință ca să aibă un aspect cât mai fioros, ceea ce nu le-a lăsat bunul-gust să evolueze în direcția unor haine șic. Apoi, obligațiile lor de vânători și de furnizori ai cărnii nu le dădeau răgazul să se mai ocupe și de podoabe și de modă. Așa încât toate acestea au fost lăsate în seama femeilor, care le confecționau îmbrăcămintea, mai ales din blana animalelor răpuse de ei. Bărbații o purtau, fără alte complicații. De aceea mai există și astăzi mulți domni extrem de mulțumiți când soțiile îi scutesc de corvoada cumpăratului de haine. Alți cercetători sunt însă de altă părere, postulând că femeilor le face mult mai multă plăcere să se ocupe de cumpărături pentru că ele evocă străvechea lor pornire de a aduna.

Indiferent care este adevărul, de necontestat rămâne faptul că unii bărbați sunt în continuare atât de stăpâniți de străvechea lor experiență vânătorească, ale cărei coordonate principale sunt eficiența și gestionarea rațională a timpului, încât urăsc de-a dreptul shoppingul de amorul artei. Cel târziu în al doilea magazin vizitat sunt loviți de un atac de panică și vor să iasă cât mai repede cu putință în aer liber sau, și mai bine, direct în cel mai apropiat magazin specializat în bricolaj. Sau în orice caz într-un loc unde să-și folosească timpul, unde să facă ceva normal, în loc să ardă gazul în așteptare prin fața cabinelor de probă, discutând despre ce nu se pricep deloc. Nu degeaba departamentele pentru bărbați din marile magazine sunt plasate de obicei la parter sau cel mult la primul etaj, adică în locuri unde se ajunge repede și fără efort. Iar când bărbații fac singuri cumpărături – de regulă știind exact dinainte ce anume caută –, totul se desfășoară într-un tempo de neînțeles pentru femei, dar, cel mai important, cu rezultate îndoielnice, din punctul lor de vedere.

INTUIȚIA FEMININĂ

Se prea poate ca hainele să nu prezinte multă importanță pentru bărbați și din cauză că ei abia observă cu ce sunt îmbrăcați și cei din jur. După ce a stat cinci ore la o petrecere, un bărbat abia dacă poate să comenteze sumar despre vreo doamnă, și în rest, nimic. Iar dacă soția îl întreabă dacă i-a plăcut rochia doamnei X, va constata că el nici nu a observat că doamna X a fost acolo. Ceea ce nu i se poate întâmpla unei femei. Fără să li se citească nimic pe chip, femeile știu totul, observă totul și comentează totul.

Și, cu totul de neînțeles pentru un bărbat, simt și starea sufletească a celor prezenți. Judecând după minuscule inflexiuni ale limbajului corporal, își dau seama într-o clipă dacă o persoană e tristă sau supărată, dar și dacă minte – de aceea le și este atât de greu bărbaților să își ascundă aventurile. Și de această dată pare să intervină un mecanism ancestral: prin îndatorirea lor de paznici ai peșterii și protectoare ale descendenților, femeile erau obligate să perceapă și să interpreteze corect cele mai fine abateri de la comportamentul normal al copiilor lor, dar și starea de spirit a celorlalte femei din tabără. Adică să își dea seama dacă micuții țipă de foame sau pentru că îi doare stomacul, ori din motive mult mai serioase. Femeile au păstrat această capacitate până astăzi, spre marea mirare a bărbaților.

În vreme ce ei – grație sutelor de mii de ani de vânatoare – au o foarte bună vedere în adâncime, mai precis disting mult mai bine cea de-a treia dimensiune, femeile se evidențiază printr-o foarte bună capacitate de a sesiza detaliile din imediata lor apropiere, adevărata intuiție feminină fiind totodată un dar deosebit de a percepe și cântări situații, de care în general bărbații nu prea au parte. Ca să doboare un mamut, vânătorii neandertalieni nu erau obligați să țină seama de detalii, dar femeile erau nevoite să remarce toate amănuntele vitale pentru întreținerea relațiilor interumane.

În cadrul unor teste de evaluare a stării de spirit a unor persoane diverse, pe baza fotografiilor lor, femeile s-au dovedit în

general mult mai pricepute decât bărbații. Înțeleg mult mai bine chiar și conținutul emoțional al unei convorbiri doar în parte inteligibile. Cauza probabilă este apariția unor diferențe de structură între creierul femeii și cel al bărbatului, condiționate de evoluție: corpul calos care face legătura dintre emisferele cerebrale este mai bine dezvoltat la femei decât la bărbați. Prin urmare femeile folosesc în mult mai mare măsură simultan cele două emisfere – cea stângă, mai degrabă rațională, și cea dreaptă, preponderent imaginativă – între ele desfășurându-se un schimb intens de informații. Iată cum explică psihologul american Joyce Brothers: „Capacitatea de a analiza o problemă simultan cu ambele jumătăți ale creierului le face pe femei mult mai sensibile. Simt mult mai bine diferența între ce spun și ce gândesc oamenii și disting mult mai corect nuanțele care dezvăluie adevăratele sentimente ale interlocutorului.”

Relațiile speciale de care sunt capabile femeile sunt subliniate și de rezultatele unui test, în cadrul căruia psihologii au arătat unor copii aceleași seturi de imagini. Băieții au putut să enumere multe dintre obiectele pe care le conțineau, în vreme ce fetele își aminteau preponderent de oamenii reprezentați în ele.

În fine, capacitatea mai redusă de sesizare a detaliilor și tendința de asumare a riscurilor par vinovate și de faptul că bărbații sunt mult mai expuși la accidente decât femeile. Chiar din copilărie, la traversarea străzii, fetele sunt mult mai puțin expuse unor evenimente nefericite decât băieții. Și situația nu se schimbă la maturitate. Potrivit unui studiu efectuat de Michigan University, în cazul bărbaților, și în special al celor din zonele urbane, riscul de accident mortal este cu 62 mai mare decât pentru femei.

SĂ FACI PIPI CA UN BĂRBAT

Pentru că tot discutăm despre riscul corporal: de câte ori își făcea nevoile fiziologice, vânătorul neandertalian se afla în mare primejdie, deoarece în acele clipe rămânea fără apărare și putea să cadă pradă fiarelor sălbatice capabile să se apropie pe

nesimțite. De aceea, bărbații se puteau bucura că măcar nu trebuiau să se lase pe vine, nefiind astfel obligați să nu mai poată avea sub control împrejurimile. Preferința de a rezolva problema stând în picioare s-a păstrat de aceea până astăzi. Desigur, bărbatul modern nu se mai teme de sălbăticiuni, dar dacă se întâmplă să facă pipi în natură tot vrea să fie sigur că nu apare nimeni în jur – prin urmare, cât timp durează acțiunea, privește roată cu toată atenția, ceea ce nu poate face decât stând în picioare. Atât de adânc înrădăcinată este această măsură de precauție, încât și în toaleta de acasă, unde este în perfectă siguranță, bărbatul modern preferă să rămână în picioare, în loc să se așeze. Desigur, este vorba aici și de puțină comoditate.

Și încă o slăbiciune tipic masculină trebuie pusă tot pe seama evoluției: incapacitatea de a face pipi într-o toaletă publică în prezența altora, o fobie destul de răspândită, numită de medici *paruresis*. Indiferent cât haz stârnește o asemenea problemă, ea este foarte serioasă, persoanele afectate ajungând să evite să iasă în oraș, să meargă la cinematograful sau să plece în excursii. Unii nici nu mai îndrăznesc să consume lichide dacă nu au posibilitatea să se întoarcă acasă în timp util.

După părerea biologilor specializați în evoluție, cauza este aceeași: cât fac pipi, bărbații se simt neprotejați, lipsiți de posibilitatea de a se apăra sau de a fugi. În cazul unei potențiale agresiuni, un mecanism străvechi activează zona simpatică a sistemului nervos vegetativ, programată pentru atac sau retragere, după care se desfășoară cele discutate în capitolul despre „Corp și simțuri”: o reacție necontrolabilă de stres. Ea declanșează în organism toate elementele necesare apărării de un atac: tensiunea și pulsul cresc, la fel și ritmul respirației, mușchii se încordează și pielea devine alunecoasă, datorită transpirației, în așa fel încât atacatorul să nu aibă o priză bună. Și nu mai poate face un lucru extrem de important, mai precis nu se mai îngrijește de excreție. Din cauza asta, celui stresat îi este imposibil să-și golească vezica.

Nici măcar așezat.

IUBIRE ȘI SEX

Wala s-a apropiat de Ugur, și-a înlănțuit brațele după gâtul lui și l-a sărutat zgomotos, sub privirile întregului trib. Apoi s-a uitat în jur, iar Ugur a înțeles cât era de mândră. Uitați-vă, ce om! Părea să spună. Căpetenia tribului – bărbatul meu! Pe chipul câtorva femei încolțise invidia, iar Ugur era puțin încurcat de naivitatea lui Wala, care părea prea sigură de admirația tuturor.

Privirile lui s-au oprit asupra Sarenei, o femeie remarcabil de bine proporționată, cu figură expresivă, al cărei bărbat fusese răpus nu de mult în timp ce se lupta cu un urs. De atunci, Sarena se baza pe sprijinul celor din jur în toate treburile de zi cu zi, inclusiv în ce privea creșterea numărului de membri ai tribului, iar Ugur se stăpânea cu greu să rămână la distanță. I-ar fi plăcut să se apropie puțin. Măcar o dată sau de două ori.

Dar când a întâlnit în ochii lui Wala o bine cunoscută expresie de temut, și-a alungat toate gândurile de la acea ființă atrăgătoare și s-a concentrat asupra primei iubiri. Se pregătise să fie frumoasă, de dragul lui, trebuia să recunoască. Purta veșminte noi din piele, împodobite cu broderii, pe care și le lucruse cu doar câteva săptămâni în urmă, iar pe obraji, a mai remarcat Ugur, avea puțină culoare roșiatică, atent întinsă, care să-i dea strălucire și tinerețe feței.

Wala l-a prins de mână pe tăcute și l-a tras după ea, iar el a urmat-o bucuros. Peste câteva clipe cei doi se țineau în brațe, întinși pe o grămadă de blănuri moi din grota lor, mângâindu-se cu tandrețe, învăluiți în parfumul lui Wala, plin de note excitante aducătoare de extaz. Se sărutau cu foc pe obraji și se iubeau cu pasiune, Wala fiind însă permanent atentă la copilul din pânțele ei, pe care, dacă totul mergea bine, avea să-l țină curând în brațele sale puternice, ca pe un pui plâpând.

CHIPURI FRUMOASE

Dragostea și sexul sunt strâns legate de forța de atracție. Independent de faptul că bărbații găsesc deosebit de atrăgătoare anumite caracteristici fizice ale femeilor și reciproc, de-a lungul

evoluției omenеști s-au format atribute general valabile, în special referitoare la chipul jumătății alese, pe care le percepem ca fiind frumoase. În acest sens, în urma mai multor experimente, se dovedește prea puțin valabil vechiul clișeu „frumusețea ține de gust”, în general ei nefiind impresionați atât de trăsăturile neobișnuite sau exotice, cât de chipurile cu cât mai multă simetrie. Constatarea a fost confirmată științific de cercetătorii de la St Andrews University, din Scoția, care au prezentat unor subiecți fotografii cu persoane cât mai diverse, cerându-le să le evalueze forța de atracție. S-a dovedit că cele mai multe preferințe au fost întrunite nu de chipurile care se remarcă prin ochi foarte mari, nas deosebit sau gură frumoasă, ci de cele cu simetrie cât mai aproape de perfecțiune.

Rezultatele au fost întărite de un alt experiment, în care câte 100 de imagini cu fețe de bărbați și de femei au fost digitalizate și apoi recompuse în computer, printr-un program de generare aleatorie. Pentru că, atunci când subiecților le-au fost prezentate „chipuri comune”, alcătuite din până la 32 de componente diferite, ei au considerat aceste variante compuse cu mult mai atrăgătoare decât cele autentice, de unde proveneau respectivele componente. Evoluția ne-a ajustat în așa fel încât figurile să ni se pară cu atât mai frumoase cu cât sunt mai corespunzătoare unei medii.

Trăsăturile simetrice sugerează, fără ca observatorul să fie conștient, o înzestrare genetică favorabilă, pentru că este reprezentativă și nu se abate de la norme, iar asimetria feței o dezvoltare imperfectă – posibil din cauza unor boli. Este limpede că echivalăm automat armonia corpului, judecând în primul rând pornind de la chip, cu sănătatea, considerând o persoană astfel înzestrată drept partener ideal de împerechere. Este posibil să preferăm instinctiv chipurile comune și deoarece pe ele sunt ușor de citit formele de exprimare prin mimică – bucuria, îngrijorarea și furia – care, așa cum am văzut, reprezintă semnale de comunicare socială deosebit de importante și universale.

CE LE PLACE FEMEILOR LA BĂRBAȚI

În niciun alt domeniu al existenței și acțiunii umane nu se fac mai acut simțite standardele și așteptările decât în alegerea partenerilor, fiind cel mai atent studiat de cercetătorii specializați în evoluție. Decizia unui bărbat și a unei femei de a deveni parteneri sexuali depinde doar în mică măsură de gânduri și de planuri conștiente, ci aproape exclusiv de criterii stabilite de evoluție de-a lungul milioanele de ani, care astăzi ne guvernează trăirile și acțiunile la fel ca în zorii civilizației. Să ne oprim puțin asupra întrebării care trăsături fizice și sufletești fac ca un bărbat să fie dorit de o femeie.

Să ne aducem aminte: din punct de vedere evoluționar, măsura a ceea ce Darwin numește *fitness* și s-a tradus, de obicei inadecvat, prin „putere”, este determinată de succesul reproductiv, adică de transmiterea de cât mai multe gene către descendenți. Într-o populație se impun pe termen lung acele ființe care lasă trăsăturile lor moștenire fiilor și fiicelor, în vreme ce indivizii care nu reușesc, din cauza unor însușiri dezavantajoase oarecare, ies din competiție. Pornind de la această reflecție, Ellis, teoretician american evoluționist, susține teza potrivit căreia, de-a lungul evoluției, presiunea selecției a produs o diferențiere a bărbaților în privința „valorii de împerechere”, din punctul de vedere feminin. Astfel, există două calități pentru care, încă din vremuri îndepărtate, femeile preferă în mod deosebit un anumit bărbat: în primul rând capacitatea lui de a se îngriji de femeie și de viitorii descendenți, apoi disponibilitatea de a se implica afectiv în relația de cuplu și cu copiii. Adică, pe scurt, selecția naturală s-a îngrijit ca femeile să-i aleagă pe bărbații care oferă unei viitoare familii cele mai bune șanse de supraviețuire și de propagare.

Cel mai important criteriu al unei femei în alegerea partenerului pare să fie statutul lui social și economic, care sub niciun motiv nu trebuie să fie inferior celui propriu. În Epoca de Piatră, asta însemna că alesul trebuia să dețină un rang cât mai înalt în cadrul tribului și, prin urmare, o influență considerabilă

și suficient acces la hrană. Numeroase studii arată că statutul social și situația economică ale unui bărbat – reflectate nu în ultimul rând prin lucruri palpabile, vilă, Porsche și iaht de lux – și însușiri cum ar fi inteligența, puterea, ambiția și perseverența sunt și astăzi pentru femei cu mult mai importante decât înfățișarea atrăgătoare. La ce i-ar fi folosit unei femei ca Wala un bărbat în stare să câștige un premiu la un concurs de frumusețe – desigur, nimeni nu le organiza printre neandertalieni care în schimb nu se putea îngriji de ea și de copii? Cu mult mai importante decât aspectul atrăgător erau corpul bine clădit, curajul și calitățile atletice, care îi îngăduiau bărbatului să-și hrănească familia și să o apere de dușmani.

Într-adevăr, studiile au dezvăluit că în alegerea unui partener, pe lângă indiciile care sugerează o poziție dominantă în societate, soliditatea corpului unui bărbat reprezintă un criteriu decisiv. Încă din vechime femeile au asociat o ținută bărbătească impunătoare cu prestigiul și puterea. Cercetările demonstrează că bărbații voinici, în comparație cu cei mai firavi, se bucură de numeroase avantaje remarcabile: își găsesc mai ușor un serviciu, sunt mai bine plătiți și mai des avansați, și au șanse mai mari să câștige în alegeri. Pentru că așa stau lucrurile, femeile din toate spațiile culturale își doresc, mai presus de orice, un bărbat care să le domine din punctul de vedere al dimensiunilor fizice. Acest criteriu joacă un rol atât de important, încât profesoarele de psihologie Ellen Berscheid și Elaine Walster îl numesc „principiul cardinal al selecției partenerului”.

„Instinctiv, femeile echivalează robustețea cu o calitate genetică”, spune cercetătorul Robin Dunbar de la Liverpool University. „Și nu cu totul pe nedrept. În condiții de trai egale – au arătat experimentele asupra animalelor – masculii mai bine înzestrați genetic, mai sănătoși, cresc mai mari decât semenii lor mai puțin dotați.” între dimensiunile corpului și sănătate pare să existe cu adevărat o legătură, iar femeile își doresc un tată zdravăn și energic pentru copiii lor. Cercetătorul englez John Lazarus de la Newcastle University comentează astfel: „Preferința

feminină pentru masculii bine făcuți este după toate probabilitățile o relicvă din zorii preistorici, când voinicia lor reprezenta o garanție de buni vânători și buni furnizori ai mijloacelor de trai. Un bărbat vânjos promite o friptură zdravănă și o cămară plină.”

Așa cum spuneam, femeile mai consideră esențial și ca bărbatul să aibă calități de viitor tată, să fie în măsură să participe emoțional și să contribuie benefic la dezvoltarea copiilor, investind timp și alte resurse – astăzi financiare, în primul rând –, pentru a le asigura descendenților (desigur și soției ale) o viață fără griji materiale. În chestionarele despre calitățile soțului ideal, femeile au bifat în cele mai multe cazuri „afectuos”, „comunicativ”, „grijuliu” și „de nădejde” și deloc „arătos” ori „sexy”.

„Asemenea calități își găsesc și o exprimare exterioară”, este de părere psihologul Harald Euler de la Universitatea Kassel. „Femeile nu ar îmbrăca vreodată aceleași haine două zile la rând, dar bărbații ar face-o fără probleme, fiind în stare să își cumpere și trei cămăși la fel dacă le place modelul. O doamnă care își înnoiește adesea garderoba vine în întâmpinarea dorinței de schimbare a bărbatului. Însă bărbații semnalizează statornicia prin haine mai degrabă monotone.” Colegul său american David Buss, care a întreprins mai multe studii pe această temă, mai invocă și un alt criteriu: după experiența sa, femeile se simt în mod deosebit atrase de bărbați care fac toate eforturile să îi ajute pe copiii lor, material și intelectual, pricepându-se însă să se și poarte foarte bine cu ei. „Aproape niciuna nu rezistă în fața unui bărbat care este încântat să se joace cu copiii”, spune Buss.

Și încă o însușire bărbătească pare să se bucure de mare trecere la femei: vocea gravă. Cel puțin asta este concluzia unui studiu desfășurat de Sarah Collins la Nottingham University, în care 54 de femei au fost întrebate în ce constă cea mai mare atracție erotică pentru ele. Nici aici nu a fost vorba în principal de aspectul fizic, ci imediat s-au distins bărbații cu voce gravă, pe care femeile o asociază automat cu rezonanța sonoră a unor oameni înalți, lați în umeri și musculoși, poate și cu pieptul păros

– însușiri care le inspirau încă din Epoca de Piatră un sentiment de siguranță și protecție.

ȘARMUL BĂRBAȚILOR MAI ÎN VÂRSTĂ

Dacă luăm în considerare toate preferințele feminine despre care am discutat, în ceea ce privește un potențial partener sexual, nu e de mirare că multe se simt atrase de bărbați mai în vârstă, presupus mai maturi, care frecvent dispun exact de calitățile dorite – statut, bani, timp, empatie și, în cazul ideal, și corp athletic și voce gravă. Uimitor este în orice caz că doamnele deseori nu sunt conștiente de aceste preferințe care le influențează automat hotărârile. Doar așa se explică o aparentă contradicție: în fața unei prezentări video, femeile preferă domnii mai în vârstă, cu un statut social mai înalt, în vreme ce în interviuri declară că asemenea criterii nu au nicio valoare.

Tot în străvechiul mecanism evolutiv-psihologic în virtutea căruia femeile sunt în căutarea bărbaților cu stare se găsește și cauza mai adâncă, altfel surprinzătoare, pentru care majoritatea femeilor mai resping și astăzi – în ciuda tuturor progreselor, a emancipării și protestelor lor constante împotriva dependențelor – persoanele care le sunt inferioare în anumite privințe – fizic, intelectual sau financiar. Neajunsuri cărora le sunt mult mai puțin expuse alături de un bărbat matur, ajuns deja pe o treaptă înaltă a societății, decât în compania unui tânăr, indiferent cât de atrăgător ar fi. Suntem atât de familiarizați cu acest arhaic criteriu de selecție, încât un domn mai în vârstă alături de o tânără agreabilă (poate inferioară lui din punct de vedere intelectual și material) nu ni se pare ceva ieșit din comun, în schimb o doamnă mai în vârstă cu un partener tânăr ne stârnește compasiunea și imaginația cea mai sumbră.

Pentru multe femei, indiferent cât de emancipate și de independente se consideră, ideea de a face o „partidă bună” rămâne în continuare dezirabilă, potrivit sondajelor. La fel ca neandertalienele, ele își doresc nespus (chiar și atunci când nu o mărturisesc deschis) să își asigure viitorul lor și pe al copiilor ce îi

vor avea prin alianța cu un bărbat înstărit – care poate fi și considerabil mai matur. Pentru care renunță uneori și la marea iubire (mai ales dacă au avut parte de deziluzii) sau, altfel spus, atașamentul pentru cariera și banii partenerului este mai important decât partenerul însuși. Jean Anouilh trage concluzia: „Mulți bărbați își datorează succesul în viață primei soții – iar pe cea de a doua soție, succesului.”

CE LE PLACE BĂRBAȚILOR LA FEMEI

Rezultă limpede că, în căutarea partenerelor, bărbații au cu totul alte criterii de selecție. Psihologii americani Koestner și Wheeler au studiat un mare număr de anunțuri matrimoniale și declarațiile personale conținute în ele și au stabilit că bărbații își menționează statutul social mai frecvent cu 44 decât femeile care, la rândul lor, se interesează în căutările lor de acest aspect cu 95 mai frecvent, potrivit datelor. În schimb, femeile își descriu înfățișarea cu 65 mai frecvent decât bărbații, care, la rândul lor, consideră hotărâtoare tocmai această trăsătură, cu 90 mai frecvent decât ele.

Prin urmare, este de reținut că de când lumea femeile sunt interesate de statutul bărbaților și, tot de atunci, pe bărbați îi atrage frumusețea feminină. Psihologii Buss și Barnes pun fenomenul pe seama unui mecanism pe cât de vechi, pe atât de simplu: în alegerea partenerii, hotărâtoare sunt elementele care promit realizarea cu succes a reproducției. Pe când fertilitatea unei femei și șansele unei sarcini fără dificultăți depind în mare măsură de vârsta ei și de starea de sănătate – sugerate de forța ei de atracție –, fecunditatea unui bărbat fiind mai greu de stabilit cu precizie pe baza înfățișării sale, ținând seama și de faptul că teoretic ar putea concepe copii până la o vârstă înaintată, transmițându-și mai departe genele.

Atributele unei femei care emană sănătate și formă perfectă, prin urmare că ea poate concepe copii capabili să dea piept cu viața, la rândul lor în stare să transmită genele familiei la generația următoare, sunt proporțiile armonioase și musculatura

puternică, pielea fină și delicată, ochii limpezi, părul lucios, buzele pline, dinții sclipitori și mersul elegant-grațios, sugerând forță. Reclamele pentru industria modei și pentru cosmetice dovedesc că același ideal de frumusețe este valabil practic în toate culturile lumii. Modelele alcătuite corespund cu exactitate acestor norme, care sugerează vitalitate și bucurie de viață. Și asta nu fără o anumită justificare: trăsăturile corporale menționate aici sunt în strânsă corelație cu un nivel ridicat al estrogenului, indicând prin urmare prezența din belșug a hormonilor sexuali feminini, la rândul lor o premisă a fertilității, a capacității de a procrea.

În ce privește proporțiile, femeia ideală ar trebui să fie zveltă, dar nu filiformă, iar șoldurile – sunt concluziile multor cercetări, în cele mai diverse culturi – circa o treime mai dezvoltate decât talia. Această relație dintre șolduri și talie pare să fie una dintre cele mai semnificative caracteristici ale siluetei feminine perfecte, mai importantă în orice caz decât robustețea obiectiv măsurabilă. Dacă ne uităm la șirul de femei care au fost Miss America de-a lungul anilor și al deceniilor, este frapant că sunt cu circa 30 mai slabe decât în trecut, însă raportul dintre circumferința șoldurilor și cea a taliei a rămas aproape identic cu străvechiul raport optim. Este posibil să intervină aici și faptul că măsura ideală poate fi obținută doar având un abdomen relativ plat – dintotdeauna un indiciu sigur că o femeie nu este însărcinată într-un stadiu avansat. Iar pernele de grăsime dezvoltate pe șolduri în vremurile de restriște ale strămoșilor noștri neandertalieni indicau rezerve suficiente de energie, absolut necesare pentru alăptarea de durată a unui sugar.

Pe lângă șolduri și talie, un bărbat ține seama întotdeauna și de forma și mărimea sânilor când judecă frumusețea unei femei. Femeile sunt desigur și ele conștiente de asta și, ori de câte ori este posibil, nu se feresc să-și pună în valoare aceste calități. Deși chestionarele au arătat că majoritatea bărbaților, mai exact 69, se uită prima oară la fața, mai precis în ochii unei femei necunoscute, pe poziția imediat următoare vin însă sâni, pe care

ei îi măsoară imediat după chip. Dintre femeile intervievate, 32 au considerat absolut normal interesul bărbaților față de sâni, 17 mărturisind chiar fără ocolișuri că privesc ca pe un compliment privirile lor lacome.

Din toate acestea este evident că înfățișarea unei femei a fost dintotdeauna pentru un bărbat mult mai semnificativă decât invers, aspectul unui bărbat în ochii femeii. Iată cum explică fenomenul din punct de vedere biologic-evolutiv oamenii de știință Buss și Barnes: „Din acest motiv, în procesul de selecție naturală au fost întotdeauna avantajați bărbații care s-au lăsat îndrumați în căutarea partenerei de preferința lor pentru acest gen de criterii ale frumuseții fizice, în sine indicii folositoare asupra vârstei și stării de sănătate, prin urmare asupra capacității de reproducție a unei femei.”

În volumul său *Traumpartner (Partener de vis)*, psihologul Andreas Hejz de la Universitatea din München enumeră pe lângă asemenea elemente exterioare și caracteristici comportamentale, care permit concluzii despre existența unui potențial considerabil de energie – de altfel ambele motive pentru care bărbații preferă femeii mai tinere – și un alt criteriu care oferă indicii despre capacitatea reproductivă feminină, fiind de aceea de o importanță deosebită pentru bărbați în alegerea partenerei: „reputația” ei, bunul ei nume, adică informații la îndemână despre sănătatea ei, purtările ei și în primul rând despre preferințele și activitățile ei sexuale. Pare de înțeles, atât timp cât de la începutul lumii încoace, un bărbat nu a putut să fie niciodată sigur că este tatăl copilului adus pe lume de partenera lui. Dacă stabilim drept etalon al valorii evolutive succesul reproducției, adică transmiterea cât mai eficientă a genelor proprii, va fi fără îndoială avantajat bărbatul a cărui soție îi este fidelă și se abține de la relații extraconjugale, deoarece astfel poate fi sigur că genele sale se regăsesc în copiii lor.

Pentru femeie, în schimb, din punct de vedere al evoluției, rămâne un element secundar cine este tatăl copilului ei – jumătate dintre gene provin oricum de la ea. Rezumând, putem

spune că de-a lungul evoluției umane s-au impus la bărbați acele comportamente care au favorizat alegerea unei partenere din partea căreia se puteau aștepta la copii sănătoși și concepuți doar prin contribuția factorilor lor genetici – și nu la un „ou de cuc” la ei în cuib.

FRUMUSEȚE DE VÂNZARE

Femeile știu bineînțeles de o eternitate cât de mult pot impresiona un bărbat cu înfățișarea lor și prin urmare nu trec cu vederea – tot de când lumea – niciun mijloc pentru a deveni cât mai atrăgătoare, pentru a-și pune în cea mai bună lumină calitățile și pentru a-și ascunde defectele. Cea mai bună mărturie în acest sens o depun cifrele de afaceri ale industriei cosmetice și prețurile plătite pentru creme, parfumuri, deodorante și șampoane de marcă. La care se adaugă și reclama cu care suntem bombardați din toate părțile, care exercită o presiune enormă asupra majorității femeilor, fluturându-le prin fața ochilor idealuri de frumusețe pe care cele mai multe, la o privire autocritică, nu le vor putea atinge niciodată, dar la care se străduiesc neobosit să ajungă. Dermatologul Paul Lazar de la Northwest University din Chicago a întreprins mai multe studii extinse asupra acestei teme, ajungând la rezultatul – fenomenal și copleșitor, deopotrivă – că o americană obișnuită apelează în fiecare dimineață la 17 până la 21 de produse de îngrijire și frumusețe. Upjohn Hair Information Center a întreprins un studiu care completează această informație: femeile își verifică și își pun în ordine coafura de aproximativ cinci ori pe zi, având nevoie în medie de 36 de minute. Din același motiv, chirurgia plastică a cunoscut un adevărat boom în ultimii ani: trei din patru operații de corectură a nasului sunt făcute de femei.

Femeile depun cele mai mari eforturi să arate bine, ceea ce servește, de fapt, doar pentru ca bărbații să-și facă o falsă impresie despre vârsta și vitalitatea lor – din punct de vedere evolutiv-biologic, despre capacitatea lor reproductivă –, ceea ce nu numai ele, ci și bărbații iluzionați consideră ceva de la sine

înțeles. Dar, la rândul lor, nu consideră deloc necesar să acorde atenție propriului aspect, fiind chiar recomandabil să nu pună un preț exagerat pe el, riscând altfel să trezească bănuiala că ar fi homosexuali. Prin urmare, puțini bărbați își bat capul să-și ascundă ridurile, să-și vopsească părul sau să-și revigoreze pleoapele lăsate. În cartea sa *The Great Divide – How Females and Males Really Differ (Marea dezbinare – în ce fel se deosebesc cu adevărat femeile și bărbații)*, autorul american Daniel Evan Weiss citează un studiu potrivit căruia 42 din bărbați se consideră atrăgători, în comparație cu doar 28 din femei. Nu-i de mirare, în acest context, că a apărut și concluzia că „O femeie îmbătrânește, un bărbat devine interesant.”

Și pentru că femeilor le face în general plăcere să-și expună pielea – cum spuneam, străvechi indicator al stării de sănătate, pentru bărbați –, sacrifică sume mari și eforturi pe măsură pentru a-și îndepărta pilozitatea, inclusiv din zonele intime. Biologii britanici Walter Bodmer și Mark Pagei sunt de părere că teoria curentă, potrivit căreia oamenii și-ar fi pierdut părul de pe corp, de-a lungul evoluției, deoarece în stepa africană s-a făcut prea cald, nu stă în picioare, având în vedere nopțile africane extrem de reci. Ei propun în schimb un alt model: oamenii Epocii de Piatră, inițial păroși, au învățat mai întâi să umble cu focul, să înalțe construcții și să facă haine. Astfel, și-au asigurat căldura și prin urmare blana lor a devenit inutilă. Și au economisit mult timp și energie, deoarece blana pretindea îngrijire zi de zi – așa cum fac cimpanzeii, spre exemplu; un alt avantaj a fost că, odată cu părul, oamenii primitivi au scăpat de o parte dintre paraziții – ploșnițe, păduchi și purici – care îi chinuiau peste măsură.

Potrivit acestei teorii, bărbații au început să aibă tot mai des ocazia să vadă pielea unei femei, neacoperită de blană, putând să aprecieze astfel vârsta, starea generală de sănătate și, din nou, capacitatea de reproducție. Pe scurt: au deprins să perceapă pielea netedă, întinsă, drept atrăgătoare din punct de vedere sexual – proces psihic rămas neschimbat până astăzi. Mark Pagei spune: „Pilozitatea corporală intensă, în special la femei, poate de-

a dreptul să ne strice buna dispoziție. Oamenii se deosebesc din acest punct de vedere – și nu fără rost – de toate celelalte mamifere.” Și cum femeile aflate în căutarea unui partener nu doresc să tulbure niciun potențial candidat, sacrifică oricând și timp, și bani ca să îndepărteze cu atenție și răbdare fiecare fir de păr nedorit.

PUTEREA SECRETĂ A PARFUMURILOR

Când apare un bărbat care își semnalează interesul față de o femeie, intră în joc un alt străvechi criteriu de alegere, care are o influență hotărâtoare în formarea noului cuplu: mirosul. Importanța enormă a emanațiilor corpului nostru – prin care nu se înțelege deloc mirosul din gură sau de transpirație – a fost cercetată în cadrul a nenumărate studii. Potrivit psihologilor Dobkin de Rios și Hayden, mirosurile umane au determinat chiar și diviziunea muncii la primii hominizi: „Din cauză că multe carnivore reacționează agresiv când simt mirosul unei femei aflate în perioada de ciclu, grupurile de vânători mixte din Epoca de Piatră aveau mai puțin succes decât cele formate exclusiv din bărbați. De aceea, femeile au rămas în tabere, culegând fructe, lăsându-i pe bărbați să plece singuri la vânătoare.”

Simțul olfactiv joacă însă rolul cel mai important în alegerea partenerului sexual. Unii bărbați devin atât de atrași de chemarea de sirenă a așa-numitei „copuline” – substanță aromată emanată de femei în perioada de ovulație –, încât își pierd total capacitatea de a le judeca obiectiv calitățile estetice și intelectuale. Dar doamnele suspină când sunt întrebate ce calități deosebite are alesul inimii: „Are un parfum nebun!”

Trebuie să știm că feromonii – grupul cel mai mare și mai eficient de substanțe-mesager sexuale – nu miros a nimic, din punctul de vedere al celulelor noastre olfactive „normale”. Pentru a percepe aceste substanțe, dispunem, așa cum afirmă cercetătorii, de un simț suplimentar, plasat într-o mică aglomerație de glande, celule senzoriale și nervi de pe ambele părți ale septului nazal. Specialiștii încă nu au ajuns la o

concluzie comună dacă acesta este renumitul „al șaselea simț”, cel cu ajutorul căruia luăm multe hotărâri în mod intuitiv. Cert este că experimentele au arătat în repetate rânduri cât de mult ne influențează feromonii comportamentul. Astfel, în cadrul unui test întreprins în sala de așteptare a unui ginecolog, mult mai multe femei, complet în necunoștință de cauză, s-au așezat mai ales pe un scaun pe care fuseseră pulverizați feromoni masculini și nu pe altele absolut identice, la stânga și la dreapta lui. Într-un alt experiment, bărbații au considerat cu atât mai frumos mirositoare tricourile unor femei, cu cât fuseseră purtate mai aproape de perioada de ovulație. Femeile, la rândul lor, reușesc să perceapă hormonii sexuali bărbătești în concentrații de o mie de ori mai mici decât sunt capabili să perceapă bărbații.

Odată ce înțelegem rolul jucat de simțul olfactiv în luarea deciziilor noastre referitoare la celălalt sex, devine limpede de ce unii bărbați și femei se simpatizează din prima clipă, dar și de ce partenerii care aparent ar fi perfect potriviți nu formează o pereche. Nu zadarnic admiratoarele pasionate își aruncă bikini pe scenă, cuprinse de extaz, în timpul concertelor idolilor lor. Comportamentul lor reflectă un gen ancestral de a face o curte intensă, tinerele știind cu exactitate, sau cel puțin simțind instinctiv, cât de puternic reacționează bărbații la parfumul lor specific sexual. Mulți biologi sunt de părere că acest miros special îi dezvăluia omului neandertalian – dar și altor specii de sălbăticiuni – când o femeie era sau nu pregătită pentru a procrea.

Însă alegerea unui potențial partener sexual, pe cale olfactivă, este cu mult mai importantă decât evaluarea făcută de bărbat asupra unei femei, dacă este aptă de fecundare sau nu. La urma urmei, având în vedere perioada de sarcină și de alăptare, urmașii îi pretind femeii o investiție de resurse mult mai consistentă decât cea a bărbatului. De aceea nu este de mirare că femeile strâmbă mult mai des din nas până își aleg un partener. Pentru ele este esențial să fie pretențioase, deoarece o opțiune greșită scade, din punct de vedere evolutiv, nu numai șansele de supraviețuire ale

urmașilor și astfel de răspândire a genelor, ci o expune și pericolului personal de a-și risipi o perioadă din viață deloc neglijabilă, în timpul sarcinii și apoi în intervalul de a crește copilul. Cum bărbații nu au asemenea probleme, tocmai ei, domnii creației, nu au fost supuși niciunei presiuni de selecție care să-i oblige să-și examineze mai amănunțit potențiala parteneră, din punct de vedere olfactiv. Acesta este motivul pentru care, în cadrul testelor, bărbații au considerat foarte plăcută mireasma degajată de lenjeria feminină, în vreme ce invers, femeile care adulmecă lenjerie masculină simt cu mult mai puțină plăcere.

Rămâne în orice caz de reținut că percepția mirosului – de regulă intuitivă – unui potențial partener de sex joacă un rol în luarea deciziei de a începe o relație la fel de mare ca reflecțiile raționale. Cercetătorii pornesc chiar de la premisa că strămoșii noștri, în stadiile timpurii ale evoluției, se adulmecau reciproc – la fel cum fac și astăzi cimpanzeii – și astfel, în funcție de rezultatul testului olfactiv, fie intrau în stare de excitare sexuală, fie constatau de la bun început că nu există un interes reciproc.

SĂRUTĂRI PASIONALE

Unii cercetători ai procesului de evoluție consideră că una dintre cauzele profunde ale sărutului este tocmai mirositul intens – contrazicându-l astfel pe Sigmund Freud, care a explicat contactul reciproc al buzelor ca o imitație a suptului de la pieptul mamei. Alți biologi behavioriști presupun că sărutul este un vestigiu al hrănirii simbolice din timpul dansului nupțial la păsări, prin care mulți bărbătuși își invită partenerele să construiască împreună un cuib. Această teorie este susținută, printre altele, de faptul că vechii egipteni foloseau o hieroglifă comună pentru „a mânca” și „a săruta”.

Ingelore Ebberfeld, specialistă în studii culturale la Bremen, s-a distins în domeniul cercetărilor asupra sărutului, incluse în cartea *Küss mich – Eine unterhaltsame Geschichte der wollüstigen Küsse (Sărută-mă – O istorie amuzantă a săruturilor senzuale)*,

care include și rezultatele a peste 1300 de volume dedicate subiectului. Potrivit tezei sale, plăcerea de a atinge și de a miroși s-a transformat cu timpul în sărut, așa cum îl cunoaștem astăzi. „Sărutul franțuzesc este un act sexual simbolic”, spune ea și explică în continuare că atingerea reciprocă a buzelor a apărut în cursul evoluției din adulmecarea și linsul posteriorului, prin care multe dintre patrupede își determină reciproc disponibilitatea de contact sexual. Abia după ce omul s-a ridicat în două picioare și a trecut la mersul biped și apropierea dintre parteneri în vederea actului sexual s-a mutat și ea mai sus și a fost inventat sărutul gură la gură.

Doar pornind de la această ipoteză se explică, după părerea lui Ebberfeld, de ce sărutul este un tabu în public pentru numeroase culturi, dezvoltate independent între ele. Și nu vorbim aici doar de Islamul conservator. „Faptul că sărutul franțuzesc trebuie privit ca un soi de act sexual simbolic”, explică ea, „o dovedesc și reacțiile corpului stârnite de el: creierul începe să secrete mai intens hormonii fericirii, pulsul se accelerează până la 150 de bătăi pe minut, tensiunea crește și ea. Nici nu-i de mirare că pupăturile îi distrau de minune pe neandertalieni.”

NU POATE RĂMÂNE FIDEL

Odată ce, după adulmecări și săruturi intense, se forma o pereche de neandertalieni, femeia, în primul rând, nu putea fi niciodată sigură că bărbatul îi va rămâne fidel. Făcând abstracție că studiile mai recente demonstrează că femeile măritate de astăzi sunt la fel de dispuse să calce pe alături ca bărbații, pare un fapt cert că domniile creației se lansau cu plăcere în alte aventuri încă din zorii istoriei. Indiferent cât de dezgustător li se poate părea femeilor, acest comportament este cu siguranță rațional în sensul evoluției, deoarece plasează pe primul loc succesul în reproducere și transmiterea genelor. „Promiscuitatea masculină este o moștenire a istoriei evoluției noastre”, afirmă și David Jessel și Anne Moir în cartea lor *Brain Sex*. „Era cât se poate de oportun ca tribul să fie înmulțit cu orice prilej. Cu cât mai mare numărul

urmașilor, cu atât mai multe șanse de a transmite genele proprii generației următoare. Promiscuitatea este codificată în genele masculine și încorporată în centrul de control al creierului unui bărbat.”

În cartea sa *The Moral Animal: Evolutionary Psychology and Everyday Life*, Robert Wright caracterizează „desfrânarea masculină” drept un impuls evolutiv care permite bărbatului să-și propage genele cu efort minim. Cum aplecarea spre adulter este evident o relicvă neandertaliană adânc înrădăcinată, în epoca prezervativului și a pilulei și-a pierdut tot sensul evoluționar, însă nu și farmecul. Profesoara Isabelle Dupanloup de la Universitatea Ferrara din Italia susține că „poligamia” trebuie să fi fost foarte răspândită în Epoca de Piatră, când cu siguranță mulți bărbați pierreau în timpul vânătorii, făcând referire și la maimuțele antropoide, la care acest fenomen este cunoscut de mult. Din studiile ei de genetică asupra cromozomilor y prezenți la bărbați, a tras concluzia că de-a lungul unei perioade îndelungate a istoriei omenesci puțini bărbați au conceput un număr mare de copii, în vreme ce alții nu au avut niciun urmaș.

De acest fenomen s-a preocupat intens americanca Laura Zigman în *Animal Husbandry (Încrucșarea la animale)*, romanul ei ajuns bestseller, în care protagonista trece prin aceeași experiență amară: după săptămâni de extaz amoros reciproc, în care partenerii se cunosc tot mai bine și încep chiar să-și facă planuri concrete de viitor, bărbatul îi întoarce deodată spatele femeii, bâiguie câteva explicații neplauzibile și în scurt timp este văzut în compania unei noi „vaci”. „Indiferent cât ar putea părea de atroce un asemenea comportament”, explică Laura Zigman, „din perspectiva biologiei evoluționare reprezintă o strategie rațională de reproducere. Cum, după o perioadă de sex repetat un mascul nu mai poate produce urmași cu aceeași parteneră, în creierul lui se inițiază mai mult sau mai puțin automat un proces prin care libidoul i se îndreaptă către altă femeie.”

De curând, psihologul canadian Dennis Fiorano de la Vancouver University a dat de urma bazelor biochimice ale

procesului, demonstrând că, în cazul șobolanilor, dopamina, ca substanță-mesager, joacă un rol determinant în creier pentru creșterea și diminuarea plăcerii. La întâlnirea cu o femeie, nivelul acestui „drog al fericirii” crește brusc, pentru ca apoi să coboare lent la valoarea inițială, până când apare pe radar o nouă parteneră potențială și dopamina curge din nou în valuri. Este de presupus că dintotdeauna acest mecanism funcționează și din cauza lui multor bărbați le este greu să rămână credincioși.

Specialistul în psihologie sexuală Donald Symons relatează în cartea sa *The Evolution of Human Sexuality* despre un studiu în care persoane de ambele sexe au fost chestionate dacă ar profita de o ocazie apărută spontan de a face sex cu cineva de sex opus, chiar dacă nu ar fi mai atrăgător sau atrăgătoare decât partenerul din acel moment și nici nu ar prezenta alte avantaje. Dintre subiecții care aveau o relație stabilă, de patru ori mai mulți bărbați decât femei au răspuns „Aș accepta cu siguranță.” Cât despre persoanele libere, de șase ori mai mulți bărbați decât femei au dat acest răspuns, în vreme ce un număr dublu de bărbați față de femei au răspuns „Cu siguranță, nu”.

Asta nu înseamnă că bărbații își pot face de cap liniștiți, dând vina pe instinctele lor neandertaliene care îi împiedică să acorde importanță fidelității conjugale. Deoarece, după cum spuneam și când am discutat despre „xenofobie”, suntem perfect în măsură să depășim, prin voință, străvechile slăbiciuni de caracter, fără să ne supunem lor necondiționat. De fapt, ne face plăcere să subliniem cu orice prilej că le suntem superiori maimuțelor, grație inteligenței noastre speciale. Ar fi nu doar ilogic, ci de-a dreptul o infamie să invocăm această superioritate doar când ne avantajează, și altfel să dăm vina doar pe moștenirea genetică dificilă, căreia nu i ne putem împotrivi.

GELOZIA ESTE O PATIMĂ...

Nu putem pune nicio componentă a comportamentului nostru și nicio suferință exclusiv pe seama moștenirii genetice, un exemplu suprem despre prezența omului primordial în fiecare din

noi fiind gelozia. Logica ei evoluționară este cât se poate de limpede: dacă un bărbat depune eforturi pentru creșterea unui copil care nu este al lui, fiind prin urmare purtător al unei moșteniri genetice străine, înseamnă că risipește fără să știe timp și energie, fără ca genele sale să ajungă la generația următoare. Adică poartă de grijă unui genom absolut inutil pentru succesul genelor sale spre reproducere. Nici nu-i de mirare că orice semnal de alarmă tras de apariția oricărui potențial rival declanșează cel mai agresiv comportament.

Dar femeile geloase sunt guvernate de cu totul alte motive. Primejdia ca bărbatul ei infidel să o împiedice să se înmulțească apare doar dacă o părăsește cu totul, și chiar și atunci ea își poate transmite mai departe genele urmașilor făcuți cu oricare alt bărbat. Prin urmare, una sau mai multe escapade ale partenerului nu o afectează din acest punct de vedere. Grijile pe care și le fac femeile nu sunt legate de lăsarea unei moșteniri genetice, ci de susținerea de care se bucură din partea partenerului, atât ele, cât și copiii lor. Dacă această susținere scade sau încetează, familia s-ar vedea lipsită de resurse vitale; iar pe apariția unui alt partener care să umple golul, care însă nu este tatăl copiilor, este foarte greu de contat.

Din acest motiv, femeia este – conștient sau inconștient – mereu în căutarea unor semne ale infidelității bărbatului: urme de ruj pe obraji, un fir de păr blond pe costum, un număr de telefon care nu-i spune nimic sau o întâlnire ciudată menționată în agenda lui. Pe scurt, o femeie are cel mai mult de pierdut din perspectivă evolutivă dacă, alături de copii, este părăsită de soțul său pentru o altă femeie, în vreme ce bărbatul este doar un mare fraier dacă soția lui rămâne însărcinată cu alt bărbat. Cercetările făcute de psihologul american David Buss de la Michigan University, de mai multe ori amintit în acest volum, au confirmat că gelozia masculină apare mai ales din teama că partenera ar putea să aibă relații intime cu un alt bărbat, în vreme ce gelozia feminină e stârnită de spaima că partenerul s-ar putea îndepărta emoțional, în beneficiul altei femei. Teza este cât se poate de tranșant

formulată de jurnalista Bettina Mickra: „Gelozia îi păzește pe tați de pui de cuc și pe mame să moară de foame.”

În ceea ce privește gelozia masculină, ea a provocat de-a lungul istoriei nenumărate încercări mai mult sau mai puțin stângace de a pune sub control pornirile sexuale ale femeilor. Încă din negura vremurilor, bărbații și-au închis nevestele în harem, le-au pus centuri de castitate, le-au aplicat pedepse grele pentru adulter sau – ceva mai delicat, dar nu mai puțin perfid – le-au încredințat în pază unor doamne de companie – îngrijorați fiind să nu se trezească în casă cu copii străini. În anumite spații culturale, bărbații au mers până acolo încât au instituit control total pe capacitatea de reproducere a soțiilor lor, considerând-o un bun privat. Exemplul extrem sunt haremurile orientale, invocate deja, în care un singur bărbat devenea stăpân peste nenumărate femei, instituind asupra lor un monopol sexual – în niciun caz exclusiv cu scop de reproducere, ci și ca simbol de statut față de alți bărbați.

Michael Hutchison, autor al bestsellerului *Megabrain*, face observația că, indiferent de spațiul cultural studiat, cercetătorii au identificat gelozia masculină – și odată cu ea teama de „ouăle de cuc și de pierderea prestigiului” – drept principala cauză a abuzurilor aplicate femeilor, mergând până la crimă. Potrivit opiniei lor, bărbații au frecvent sentimentul că femeia ar fi o proprietate, de unde și convingerea că ar avea dreptul să își exercite dominația asupra ei, la nevoie și prin mijloace fizice.

În schimb, gelozia feminină se exprimă mai degrabă verbal: prin reproșuri, rugăminți, implorări, plânsuri și izbucniri isterice; în general, se caracterizează printr-un grad considerabil mai ridicat de nesiguranță. În ea se reflectă identificarea femeii, în primul rând emoțională, cu relația pe care o are și teama de a o pierde, veche de când lumea. Cum femeile sunt de regulă mai dispuse să discute mai mult decât bărbații despre trăirile lor, inclusiv despre gelozie, este foarte răspândită părerea – dovedit falsă – că femeile ar fi în esență mai geloase.

Într-un articol intitulat „în miezul iubirii geloase”, publicat în

revista *Psychology Today*, psihologul american Virginia Adams vorbește despre influența rădăcinilor genetice străvechi asupra manifestărilor geloziei la bărbați și femei. Potrivit părerii ei, femeile încearcă să salveze o relație pusă în pericol de o rivală, în vreme ce bărbații înșelați sunt în primul rând preocupați să salveze aparențele, adică prestigiul personal. Pe fundalul nostru evolutiv, asta nu înseamnă nimic altceva decât că femeile se tem să nu-l piardă pe cel de care depinde hrana familiei, pe când bărbații își fac griji să nu își riște statutul în comunitatea lor de vânători. În cazul femeilor, adevăratul motiv al geloziei lor perpetue este adesea sentimentul propriei imperfecțiuni, în vreme ce bărbații se simt inferiori abia când încep să creadă că suspiciunea lor se bazează pe motive concrete. În general, pentru gelozia lor, bărbații caută vina mai degrabă la alții, în timp ce femeile se învinovățesc singure.

Cercetătorii sunt însă de acord într-o anumită privință: gelozia – oricât de dăunătoare ar fi și oricât de rele consecințele ei – reprezintă, din punctul de vedere evolutiv-biologic, o strategie împotriva infidelității care în ultimă instanță servește ambelor sexe. Este o trăire compulsivă, arhaică, și se activează automat în mulți dintre noi când există suspiciunea de infidelitate – chiar și atunci când nu avem intenția de a ne transmite mai departe genele. Acest sentiment poate scoate din minți un bărbat și atunci când nu trebuie să se teamă că soția lui va rămâne însărcinată și îi va pune în brațe un copil făcut cu altul, iar o femeie poate fi împinsă la disperare chiar și dacă nu are nicio problemă să se întrețină singură și să-și crească și copiii, fără susținere din partea unui bărbat.

Astfel, gelozia este cu adevărat un exemplu perfect ce demonstrează că omul primitiv are în continuare o puternică influență asupra omului modern, influențându-ne hotărârile și acțiunile într-o măsură de care, în mod excepțional, suntem conștienți. Zestrea genetică, apărută în urmă cu milioane de ani și înregistrând schimbări minime din Epoca de Piatră și până astăzi, ne obligă la moduri de comportament care par de

neînțeles, absurde, chiar grotești uneori, în vremurile actuale, cărora ne putem împotrivi cu mare greutate, deoarece au rămas întipărite în genomul uman, la fel ca dimensiunile corpului, culoarea ochilor și nu în ultimul rând inteligența. Putem trăi în ultramoderne palate de sticlă, înconjurați de cele mai recente minuni ale tehnicii, putem fi capabili să ignorăm orice capriciu al vremii în echipamentele sport de ultimă generație și putem intra oricând în legătură cu orice colț al lumii, cu un simplu telefon mobil; în ciuda acestor realizări de necontestat, din punct de vedere biologic ne deosebim doar în aspecte de nuanță de strămoșii noștri neandertalieni, ale căror schelete sunt aduse la lumina zilei de oamenii de știință, bucată cu bucată, de peste tot din lume.

Ne convine sau nu, de schimbat nu putem schimba nimic: noi toți, inclusiv tu și cu mine, suntem și rămânem neandertalieni ai secolului XXI.

Bibliografie

- Adams, Virginia, „Getting at the Heart of Jealous Love”, in *Psychology Today*, 1980 (3)
- Allensbacher Berichte, „Gute und ungute Vorzeichen”, 2005 (7)
- Allman, William, *Mammutjäger in der Metro*, Spektrum Verlag, 1999
- Barrow, John D., *The Artful Universe: The Cosmic Source of Human Creativity*, Back Bay Books, 1996
- Bilz, Rudolf, *Wie frei ist der Mensch?*, Suhrkamp Verlag, 1973
- Braem, Harald, *Die magische Welt der Schamanen und Höhlenmaler*, Du Mont Verlag, 1994
- Brater, Jürgen, *Lexikon der rätselhaften Körpervorgänge*, Eichborn Verlag, 2002
- Brockhaus – Phänomen Mensch*, Brockhaus Verlag, 1999
- Brothers, Joyce, *Ich liebe ihn und ich möchte ihn auch verstehen*, Heyne Verlag, 1986
- Buss, David, *The Evolution of Desire*, BasicBooks, 1994
- Buss, David, *Evolutionary Psychology*, Pearson, 1998
- Buss, David, *The Dangerous Passion: Why Jealousy Is as Necessary as Love and Sex*, The Free Press, 2000
- Buss, David și Barnes, Michael, „Preferences in human mate selection”, in *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986 (50)
- Collins, Sarah, „Men’s Voices and Women’s Choices”, in *Animal Behaviour*, 2000 (60)
- Conniff, Richard, *The Ape in the Corner Office*, Crown Business, New York, 2005
- Darwin, Charles, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*, 1859
- Dawkins, Richard, *The Selfish Gene*, Oxford University Press, 1976
- Degen, Rolf, „Nicht nur Verdorbenes macht Angst”, in *Tabula*, 2005 (aprilie)
- Degen, Rolf, „Wenn das Essen hochkommt”, in *Tabula*, 2005

(aprilie)

Dennis, Harris, *Leben in der Steinzeit*, Bibliographisches Institut, 2004

Diamond, Jared, *The Third Chimpanzee*, Harper Collins, 1992

Ebberfeld, Ingelore, *Küss mich – Eine unterhaltsame Geschichte der wollüstigen Küsse*, Piper Verlag, 2004

Eibl-Eibesfeldt, Irenäus, *Der vorprogrammierte Mensch*, Orion-Heimreiter Verlag, 1985

Eibl-Eibesfeldt, Irenäus, *Die Biologie des menschlichen Verhaltens*, Blank Verlag, 2004

Ekman, Paul, *Gesichtssprache*, Böhlau Verlag, 1988

Evatt, Cris, *Opposite Sides of the Bed*, Conary Press, 1992

Franz, Angelika, „Zahnlos in der Steinzeit“, in *Zeit Online*, 2005 (24)

Garfinkel, Perry, *In a man's world*, Teen Speed Press, 1993

George, Uwe, *Expedition in die Urwelt*, Gruner und Jahr, 1993

Gilbert, Bailey, *Genes on the couch*, Brunner-Routledge, 2000

Glantz, Pearce, *Exiles from Eden*, W.W. Norton, 1989

Grant, de Panafieu, *Die Steinzeitmenschen*, Arena Verlag, 2002

Gray, John, *Men Are from Mars, Women Are from Venus*, Thorsons, 1992

Harris, Marvin, *Wohigeschmack und Widerwillen*, DTV Verlag, 1995

Hartmann, Thom, *Attention Deficit Disorder: A Different Perception*, Underwood Books, 1997

Hejj, Andreas, *Traumpartner – Evolutionspsychologische Aspekte der Partnerwahl*, Springer Verlag, 1996

Hergersberg, Peter, „Tirili in Dur“, in *Die Zeit*, 2001 (16)

Hemegger, Rudolf, *Psychologische Anthropologie*, Beltz Verlag, 1982

Hoffmann, Emil, *Lexikon der Steinzeit*, C.H. Beck Verlag, 1999

Hutchison, Michael, *Mega Brain: New Tools And Techniques For Brain Growth And Mind Expansion*, Ballantine, 1990

Jennions, Petrie, „Why Do Females Mate Multiply?“, in *Biological Revue*, 2000 (75)

- Johanson, Donald; Blake, Edgar și Brill, David, *From Lucy to Language*, Simon Schuster, 2001
- Johnson, Earle, *The Evolution of Human Societies*, Stanford Universal Press, 1987
- Jonas, Fester, *Kinder der Hohle*, Kösel Verlag, 1984
- Juan, Stephen, *The Odd Body: Mysteries of Our Weird and Wonderful Bodies Explained*, Andrews MeMeel Publishing, 2004
- Jungblut, Christian, „Rhrrrrhrrr – Psychologie des Lachens”, în *Zeitwissen*, 2006 (01)
- Kirstein, Tiefers, *Leben und Alltag in der Steinzeit*, BVK Verlag, 2004
- Koestner, Wheeler, „Self-presentation in personal advertisements”, în *Journal of Social and Personal Relationships*, 1988 (5)
- Krupp, Kerstin, „Kleine Jäger in einer Welt voller Bauern”, în *Berliner Zeitung*, 1998 (8 iulie)
- Kutzschenbach, Claus von, *Frauen, Männer, Management*, Rosenberger Verlag, 2004
- Löbsack, Theo, *Unter dem Smoking das Bärenfell*, Weltbild Verlag, 1994
- Logue, Alexandra W., *The Psychology of Eating and Drinking*, Routledge, 1986
- Lorenz, Konrad, *Civilized Man's Eight Deadly Sins*, Harcourt Brace Jovanovich, 1974
- Lomsen, Dirk, *Rokal, der Steinzeitjäger*, Thienemann Verlag, 1987
- Marks, Nesse, „Fear and fitness”; în *Ethology and Sociobiology*, 1994 (15)
- Micka, Bettina, „Eifersucht ist ein nützliches Erbe der Evolution”, în *Die Welt*, 19.02.2006
- Miller, Geoffrey, *The Mating Mind: How Sexual Choice Shaped the Evolution of Human Nature*, Anchor, 2001
- Moir, Anne și Jessel, David, *Brain Sex – The Real Difference between Men and Women*, Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1980

- Molcho, Samy, *Alles über Körpersprache*, Mosaik Verlag, 2002
- Morris, Desmond, *The Human Animal*, BBC Books, 1994
- Morris, Desmond, *The Naked Ape*, Jonathan Cape, 1967
- Müller-Beck, Hansjürgen, *Die Steinzeit*, C.H. Beck Verlag, 2004
- Nesse, Randolph M. și Williams, George C., *Why We Get Sick: The New Science of Darwinian Medicine*, Vintage, 1996
- Nesse Randolph M., „Evolutionary explanations of emotions”, în *Human Nature*, 1990 (1)
- Neumann, Dieter; Schöppe, Arno și Treml, Alfred K., *Die Natur der Moral*, Hirzel Verlag, 1999
- Niemitz, Carsten, *Das Geheimnis des aufrechten Gangs*, Beck Verlag, 2004
- Nougier, Louis-Rene, *Die Welt der Höhlenmenschen*, Patmos Verlag, 2004
- Opaschowski, Horst W., *Xtrem – Der kalkulierte Wahnsinn*, Germa-Press Verlag, 2000
- Palmer, Douglas, *Die Geschichte des Lebens auf der Erde*, Primus Verlag, 2004
- Paulus, Jochen, „Hunger macht rastlos”, în *Die Zeit*, 2004 (11)
- Pease, Allan și Allan, Barbara, *Why Men Don't Listen and Women Can't Read Maps*, Pease Internațional Pty, 2001
- Pinker, Steven, *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*, Penguin Books, 2002
- Pinker, Steven și Bloom, Paul, „Natural Language and Natural Selection”, în *Behavioral and Brain Sciences*, 1990 (13)
- Polimer, Udo și Warmuth, Susanne, *Lexikon der populären Ernährungsirrtümer*, Eichborn Verlag, 2000
- Pratschko, Margit, „Alles Täuschungsmanöver”, în *Focus*, 2005 (16)
- Probst, Ernst, *Deutschland in der Steinzeit*, Bertelsmann Verlag, 1991
- Profet, Margie, *Pregnancy Sickness*, Addison Wesley Publishing Company, 1997
- Reichholf, Josef H., *Warum wir siegen wollen*, DTV Verlag, 2001
- Rubin, Harriet, *The Princessa: Machiavelli for Women*, Dell, 1998
- Sanides, Silvia, „Renaissance des biologischen Determinismus”,

în *Neue Zürcher Zeitung*, 2000 (42)

Schmitz, Ralf și Thissen, Jürgen, *Neandertal*, Spektrum Verlag, 2002

Schneider, Wolf, *Wir Neandertaler*, Stern Bücher, 1988

Schrenk, Friedemann și Brommage, Timothy G., *Adams Eltern*, C.H. Beck Verlag, 2002

Schwanitz, Dietrich, *Männer*, Eichborn Verlag, 2001

Sigmund, Karl, *Spielplätze – Zufall, Chaos und die Strategie der Evolution*, Droemer-Knaur Verlag, 1997

Singh, Devendra, „Body Shape and Female Attractiveness”, în *Human Nature*, 1993 (4)

Sklenitzka, Franz S. și Jakobs, Günther, *Die Steinzeitmenschen*, Arena Verlag, 2004

Sommer Volker, *Von Menschen und anderen Tieren*, Hirzel Verlag, 1999

Stanford, Craig B. și Bunn, Henry T., *Meat Eating and Human Evolution*, Oxford University Press, 2001

Süßenbacher, Gottfried A., „Prehistoric Fire Usage and Its Relevance to the Evolution of Consciousness”, în *Journal of Consciousness Studies*, 2002 (304)

Symons, Donald, *The Evolution of Human Sexuality*, Oxford University Press, 1981

Tannen, Deborah: *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, Quill, 1990

Tiger, Lionel și Fox, Robin, *The Imperial Animal*, Transaction Publishers, 1997

Tooby, John și Cosmides, Leda, „Evolutionary Psychology and the Generation of Culture”, în *Ethology and Sociobiology*, 1989 (10)

Tooby, John și Cosmides, Leda, „The Past against the Present”, în *Ethology and Sociobiology*, 1990 (11)

Trinkaus, Erik și Shipman, Pat, *Die Neandertaler – Spiegel der Menschheit*, Bertelsmann Verlag, 1993

Uhl, Matthias și Voland, *Angeber haben mehr vom Leben*, Spektrum Verlag, 2002

Voland, Eckart, *Grundriss der Soziobiologie*, Spektrum Verlag, 2000

Weinberger, Christiane, *Evolution und Ethologie*, Springer Verlag, 1983

Werner, Jonathan, *Zeit, Liebe, Erinnerung*, Siedler Verlag, 2000

Weiss, Daniel E., *The Great Divide – How Females and Males Really Differ*, Simon and Schuster, 1991

White, Randall, „Thoughts on Social Relationships and Language in Hominid Evolution”, in *Journal of Social and Personal Relationships*, 1985 (2)

Wieck, Wilfried, *Männer lassen lieben – Die Sucht nach der Frau*, Fischer Verlag, 1990

Wilson, Edward O., *Diversity of Life*, Harvard University Press, 1992

Wright, Robert, *Diesseits von Gut und Böse*, Limes Verlag, 1996

Wuketits, Franz M., *Soziobiologie*, Spektrum Verlag, 1997

Wunderlich, Hans Georg, *Die Steinzeit ist noch nicht zu Ende*, Rowohit Verlag, 1985

Zigman, Laura, *Animal Husbandry*, Dial Press, 1998

Zimmer, Dieter E., *So kommt der Mensch zur Sprache*, Heyne Verlag, 1994

Adesea renunțăm să ne mai punem întrebări. Și nu ne mai mirăm de ce privim fascinați un foc de artificii sau un foc de tabără, sau pur și simplu focul din șemineu. De unde atâta entuziasm? ... Exact de la *Maimuța din tine*, care sare imediat cu o oglindă pe care ți-o pune în față. Oglinda propriei tale psihoevoluții. Pentru că noi, cu toții, purtăm în continuare în creier și în gene o mulțime de „circuite” ancestrale pline de mistere ancestrale. Iar pe măsură ce le descoperim, lumea din jur începe să devină tot mai limpede...



MAIMUȚA DIN TINE. SCLIPITOARE,
INTUITIVĂ, ALERTĂ ȘI SURPRINZĂTOARE.

Ne urcăm repede în avion, să facem shopping la New York, și aflăm la știrile orei 5 ce s-a petrecut în Australia, la 4.30. Trimitem e-mailuri în Noua Zeelandă și în trei minute primim răspuns. Dar, în esență, tot oameni ai Epocii de Piatră rămânem, ne purtăm în continuare la fel ca strămoșii noștri sălbatici, ne umplem stomacul până nu mai putem respira, ne simțim minunat la lumina lumânărilor și ne alegem partenerii exact după aceleași criterii. Cam așa începe și demonstrația, în cel mai amuzant registru încărcat de sobrietatea mileniilor ce ne apasă umerii de când am luat hotărârea că trebuie să fim bipezi!



ISBN 978-606-8564-08-1



9 786068 564081
www.baroquebooks.ro



